

บทที่ ๓

การทุจริตและการป้องกันการทุจริตตามแนวทางพระพุทธศาสนา

ตามแนวทางพระพุทธศาสนาการทุจริตถือว่าเป็นความประพฤติที่ไม่ดีไม่งามเป็นอย่างยิ่ง ตามหลักทางพระพุทธศาสนาถือว่า เป็นความประพฤติชั่ว หรือการประพฤติไม่ดีทางกาย ทางวาจา และทางจิตใจ อย่างไรก็ดี ในบริบทของ ป.ป.ช. มุ่งเน้นไปที่ศีล ๕ ข้อทันทนาทาน เป็นหลัก ดังนั้นในบทนี้ก็จะขอกล่าวถึงการแก้ปัญหาการทุจริตตามแนวทางพระพุทธศาสนา ตามหัวข้อต่อไปนี้

- ๓.๑ ความหมายของทุจริต
- ๓.๒ ประเภทของทุจริต
- ๓.๓ ปัจจัยที่ทำให้เกิดการทุจริต
- ๓.๔ หลักธรรมในการป้องกันการทุจริต
- ๓.๕ สรุป

๓.๑ ความหมายของทุจริต

ความหมายของทุจริตตามหลักทางพระพุทธศาสนา

พระพรหมคุณาภรณ์ ได้ให้ความหมายของคำว่า “ทุจริต” หมายถึง ความประพฤติชั่ว ความประพฤติไม่ดี^๑

พระธรรมกิตติวงศ์ ได้ให้ความหมายของคำว่า “ทุจริต” หมายถึง การทำความชั่ว การทำความผิด การทำสิ่งที่ไม่ดีไม่งาม^๒

พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายคำว่า “ทุจริต” หมายถึง ความประพฤติชั่ว^๓

^๑ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๖๐, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๔), หน้า ๑๓๖.

^๒พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ. ๙, ราชบัณฑิต), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ “คำวัด”, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๑), หน้า ๓๒๗.

^๓ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๕๓๔.

สรุป ทุจริต ตามหลักทางพระพุทธศาสนาหมายถึง การกระทำความชั่ว การกระทำ ความผิด ความประพฤติชั่ว ความประพฤติไม่ดี

๓.๒ ประเภทของทุจริต

ประเภทของทุจริตตามหลักทางพระพุทธศาสนาได้จำแนกประเภทของทุจริตไว้เป็น ๓ ประเภทด้วยกัน นั่นก็คือ กายทุจริต ความประพฤติชั่วด้วยกาย วจีทุจริต ความประพฤติชั่วด้วยวาจา และมโนทุจริต ความประพฤติชั่วด้วยใจ^๕

๑. กายทุจริต หมายถึง ความประพฤติชั่วด้วยกาย มี ๓ ประการคือ ปาณาติบาต อทินนาทาน และกาเมสุมิฉาจาร^๖ แต่ในบริบทนี้ จะกล่าวเฉพาะศีลข้ออทินนาทานเท่านั้นดังนี้คือ

คำว่า อทินนาทาน หมายถึง ถือเอาของที่เจ้าของมิได้ให้ ลักขโมย^๗ การถือนำเอาของที่เจ้าของเขายังมิได้ให้ คือ ลักขโมย จะขโมยเองหรือสั่งให้คนอื่นขโมย ก็ผิดศีลข้อนี้^๘ อทินนาทาน จะมีโทษมากหรือน้อย ก็แล้วแต่องค์ประกอบเหล่านี้คือ

๑. ของเล็กหรือใหญ่
๒. ของบุคคลที่มีคุณภาพหรือน้อย
๓. ความพยายามในการขโมยมากน้อยเพียงใด

และองค์ประกอบของอทินนาทานนั้นก็มียู่ ๕ ประการด้วยกันกล่าวคือ

๑. ของผู้อื่นหวงแหน
๒. รู้ว่าเขาหวงแหน
๓. คิดจะลัก
๔. มีความพยายาม
๕. ลักได้มาด้วยความพยายามนั้น^๙

^๕ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๖๐, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๓๖, พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ. ๙,ราชบัณฑิต), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ “คำวัด”, หน้า ๓๒๗.

^๖ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๖๐, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๙๐.

^๗อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๗๑/๒๘๗, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๑๓.

^๘วสิน อินทสระ, พุทธจริยศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๔๙), หน้า ๘๑.

^๙วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๒๒/๙๕.

อนึ่ง ท่านกล่าวว่า คนประกอบอทินนาทานเนื่อง ๆ ทำให้ต้องตกนรก หากมาเกิดเป็นมนุษย์ทำให้ต้องสูญเสียทรัพย์อยู่เนื่อง ๆ^๙

๒. วจีจจริต หมายถึง ความประพฤติชั่วด้วยวาจา^{๑๐} พูดแต่เรื่องชั่ว^{๑๑} มี ๔ คือ มุสาวาท ปิสุณาวาจา ผรุสวาจา และสัมผัปปลาปะ^{๑๒} แต่ในบริบทของอทินนาทาน จะเน้นไปที่การโกหก หลอกลวง ซึ่งเกี่ยวข้องกับมุสาวาทเป็นสำคัญ

คำว่า มุสาวาท หมายถึง พูดเท็จ^{๑๓} พูดโกหก พูดไม่จริง^{๑๔} การกล่าวเท็จทั้ง ๆ ที่รู้อยู่ เรียกว่า มุสาวาท และการกล่าวนั้นมุ่งห้การนประโยชน์ของผู้อื่น^{๑๕} โทษของการกล่าวคำมุสาวาท (การพูดเท็จ) ย่อมมีโทษตามการพูดบด การพูดบดที่เป็นกรรมบถนั้นย่อมมีโทษตามมาไม่มากนักน้อยเป็นบาปกรรมแก่ผู้พูด เพราะเป็นการทำลายคุณธรรม คือ สัจจะในตนให้ลดน้อยลง ทั้งยังเป็นการทำลายประโยชน์ของตน และผู้อื่น การกล่าวมุสาวาท จะถึงความเป็นกรรมบถ คือ เป็นกรรมที่มีผลตอบสนอง ต้องประกอบด้วยองค์ ๔ ประการ คือ

๑. เรื่องไม่จริง
๒. จิตคิดจะกล่าวให้คลาดเคลื่อน
๓. ความพยายามอันเกิดจากจิตนั้น
๔. ผู้อื่นเข้าใจความตามที่ถูกกล่าวเท็จต้องการ^{๑๖}

๓. มโนทุจริต หมายถึง การประพฤติชั่วทางใจ^{๑๗} เป็นการทำความชั่วทำความคิดผิดทางใจคือ ด้วยการคิด จัดเป็นบาปมิใช่บุญ ก่อทุกข์โทษให้ทั้งในปัจจุบันและภพชาติต่อไป^{๑๘} การกระทำทางใจ^{๑๙} มีองค์ประกอบอยู่ ๓ ประการคือ อภิชฌา พยาบาท และมิจฉาทิฎฐิ^{๒๐}

๓.๑ อภิชฌา หมายถึง ความเพ่งเล็งอยากได้จ้องจะเอาของเขา^{๒๑} เพ่งเล็งอยากได้จ้องที่จะเอาสิ่งของของผู้อื่น^{๒๒} จิตน้อมไปละโมภทรัพย์ของผู้อื่น เป็นต้นว่า “โฉนหนอทรัพย์นี้พึง

^๙วคิน อินทสระ, พุทธจริยศาสตร์, หน้า ๘๑-๘๒.

^{๑๐}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๖๐.

^{๑๑}อง.ติก.อ. (ไทย) ๒/๓/๗๙.

^{๑๒}วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๒๔/๔๕๙, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๙๐.

^{๑๓}อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๙๕๐/๖๐๗.

^{๑๔}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๒๒.

^{๑๕}วคิน อินทสระ, พุทธจริยศาสตร์, หน้า ๘๓.

^{๑๖}วิ.ป. (ไทย) ๘/๕๔/๔๗, วคิน อินทสระ, พุทธจริยศาสตร์, หน้า ๘๓.

^{๑๗}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๖๐.

^{๑๘}พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ. ๙,ราชบัณฑิต), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ “คำวัด”, หน้า ๗๔๔.

^{๑๙}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๓๖.

^{๒๐}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๙๗.

เป็นของเรา” เมื่อจิตคิดอย่างนี้ กรรมบถย่อมขาด อภิชฌา^{๒๑}นั้น มีโทษน้อยหรือมากแล้วแต่บุคคลที่ถูกเพ่งเล็งเอาทรัพย์มีคุณมากหรือน้อย และองค์ประกอบของอภิชฌานั้นมีอยู่ ๒ ประการด้วยกัน นั่นก็คือ

๑. ของ ๆ ผู้อื่น

๒. น้อมใจอยากได้ของ ๆ ผู้อื่น^{๒๒}

๓.๒ พยาบาท หมายถึง ชัดเคืองคิดปองร้ายผู้อื่น^{๒๓} ความชัดเคืองคิดร้าย^{๒๔} ความที่จิตปองร้าย^{๒๕} ปรารถนาความพินาศของผู้อื่น สัตว์อื่น ทำนองที่ว่า “โฉนหนอ สัตว์นี้พึงถูกทำลาย พึงตาย” เป็นต้น หากไม่คิดเช่นนั้น เพียงโกรธเฉย ๆ ไม่ยอมพูดด้วย ไม่ยอมสมาคมคบหาด้วย เพราะเหตุเจ็บใจ ท่านเรียกว่า อุปนาหะ คือ ผูกโกรธ สภาพของพยาบาทต้องผู้ใจเจ็บและมุ่งหวังความพินาศของบุคคลนั้น ๆ จะลงมือทำหรือไม่ทำก็ตาม และองค์ประกอบของพยาบาทนั้นมีอยู่ ๒ ประการด้วยกันนั่นก็คือ

๑. บุคคลอื่นมีอยู่

๒. ความคิดเพื่อความพินาศของบุคคลอื่นนั้น^{๒๖}

๓.๓ มิจฉาทิฎฐิ หมายถึง เห็นผิดจากคลองธรรม เห็นไม่ตรงตามจริง^{๒๗} ความเห็นผิดจากคลองธรรม^{๒๘} ส่วนในพระสูตรต้นตปิฎกได้ให้ความหมายคำว่า มิจฉาทิฎฐิไว้ว่า ความเห็นผิด เช่น เห็นว่า กรรมดี กรรมชั่วไม่มี ผลของบุญ ผลของบาปไม่มี^{๒๙} ความเห็นผิด คือ เห็นผิดจากทำนองคลองธรรม เช่น เห็นว่า ทำดีไม่ได้ดี ทำชั่วไม่ได้ชั่ว เป็นต้น มิจฉาทิฎฐิมิโทษน้อยเพราะมีการเสพคุ้น (อาเสวนะ) น้อย มีโทษมากเพราะมีอาเสวนะมาก คือ หนาแน่นมากและลึกมาก และองค์ประกอบของมิจฉาทิฎฐิมีอยู่ ๒ ประการด้วยกันนั่นก็คือ

๑. เรื่องไม่เป็นจริงตามที่เห็นไป เช่น เห็นว่าทำดีไม่ได้ดี แต่ความจริงการทำความดีย่อมได้ดี

^{๒๑}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๗/๓๖๒, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๙๗.

^{๒๒}พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ. ๙,ราชบัณฑิต), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ “คำวัด”, หน้า ๗๔๔.

^{๒๓}อภิ.สง. อ. (ไทย) ๑/๑/๒๕๕, วคิน อินทสระ, พุทธจริยศาสตร์, หน้า ๘๘.

^{๒๔}พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ. ๙,ราชบัณฑิต), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ “คำวัด”, หน้า ๗๔๔.

^{๒๕}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๙๗.

^{๒๖}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๗/๓๖๒.

^{๒๗}วคิน อินทสระ, พุทธจริยศาสตร์, หน้า ๘๘.

^{๒๘}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๗/๓๖๒, พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ. ๙,ราชบัณฑิต), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ “คำวัด”, หน้า ๗๔๔.

^{๒๙}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๙๘.

^{๓๐}ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑/๒.

๒. ความไม่จริงนั้น ปรากฏแจ่มแจ้งว่าไม่เป็นจริงอย่างนั้นแน่ ๆ^{๓๑}

สรุป ประเภทของทุจริต แบ่งออกเป็น ๓ ประการด้วยกันนั่นก็คือ กายทุจริต วจีทุจริต และมโนทุจริต ในบริบทของการทุจริตตามความหมายของ ป.ป.ช. ก็มีองค์ประกอบทั้งการทุจริตทางกาย ทางวาจา และทางใจ ซึ่งจัดเป็นอภิสัทธิที่กล่าวไว้แล้วข้างต้น

๓.๓ ปัจจัยที่ทำให้เกิดการทุจริต

ปัจจัยที่ทำให้เกิดการทุจริตหรือสาเหตุการทุจริตหลัก ๆ นั้นได้เกิดขึ้นมาจากการเบียดเบียน การลักขโมย การฉ้อโกง การหลอกลวงเอาทรัพย์สินของคนอื่นเขาบ้าง เกิดจากมิจฉาทิฐิ คือ ความเห็นผิดในเรื่องนั้น ๆ บ้าง เป็นต้น นี่เป็นสาเหตุแต่เพียงเบื้องต้นเท่านั้น แต่การทุจริตตามพจนานุกรมราชบัณฑิตยสถานได้ให้ความหมายเอาไว้ว่า ความประพฤติชั่ว ถ้าเป็นความประพฤติชั่วทางกาย เรียกว่า กายทุจริต ถ้าเป็นความประพฤติชั่วทางวาจา เรียกว่า วาจาทุจริต แต่ถ้าเป็นความประพฤติชั่วทางใจเรียกว่า มโนทุจริต^{๓๒} เช่น ทุจริตในการสอบ (กายทุจริต) พุดจาบยักได้สิ่งของของคนอื่น โดยการฉ้อโกง (วจีทุจริต) และเห็นถูกเป็นผิดว่า เป็นสิ่งที่ถูกต้องดีงาม (มโนทุจริต) ซึ่งสอดคล้องกับหลักทางพระพุทธศาสนาที่ว่า คำว่า “ทุจริต” นั้น แปลว่า ความประพฤติชั่ว ประพฤติไม่ดี หรือเรียกว่าทุจริต ๓ ได้แก่

๑. กายทุจริต ความประพฤติชั่วด้วยกาย หมายถึง ข้อหินนาทาน
๒. วจีทุจริต ความประพฤติชั่วด้วยวาจา หมายถึง ข้อมุสาวาท
๓. มโนทุจริต ความประพฤติชั่วด้วยใจ มี ๓ ประการคือ อภิขณา พยาบาท และมิจฉาทิฐิ^{๓๓}

การเกิดการทุจริตนั้นอาจเกิดมาจากความโลภ การลักทรัพย์สินที่เป็นของคนอื่นที่เจ้าของเขาไม่ได้อนุญาตให้ และการเบียดบัง เบียดเบียนเอาหรือเจตนาในการต้องการทรัพย์สินหรือสิ่งของนั้น ๆ ในที่นี้ ปัจจัยที่ทำให้เกิดการทุจริตตามแนวทางของพระพุทธศาสนามีดังต่อไปนี้คือ

๓.๓.๑ โลภะ

ความหมายของคำว่า “โลภะ” ในพระพุทธศาสนานั้นก็ได้ปรากฏในหลักคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนาไว้หลายแห่งด้วยกัน รวมทั้งนักปราชญ์ก็ได้มีการกล่าวไว้ ดังต่อไปนี้

พระธรรมกิตติวงศ์ ได้ให้ความหมายของคำว่า โลภ คือ อาการเป็นเหตุให้อยากได้ หรืออาการที่อยากได้เสียเอง (ลูพฺภติ เตนาติ สยํ ลูพฺภตฺติ โลภ) ^{๓๔}

^{๓๑} วคิน อินทสระ, พุทธจริยศาสตร์, หน้า ๘๘.

^{๓๒} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๒, หน้า ๕๓๔.

^{๓๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๙๐.

พระคันธसारภิงค์ ได้ให้ความหมายว่า ความโลภเป็นสาเหตุของความประพลิตในปัจจุบันที่เป็นอกุศลทางกาย วาจาหรือใจ^{๓๕}

ตามพจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของคำว่า “โลภะ” ไว้ว่า ความอยากได้โดยไม่รู้จักพอ^{๓๖} หรือความโลภ หมายถึง ความอยากได้^{๓๗} ซึ่งตรงกับคำว่า อกุศลมูล หมายถึง รากเหง้าของอกุศล ต้นเหตุของอกุศล ต้นเหตุของความชั่ว ซึ่งมีอยู่ ๓ อย่างด้วยกัน นั่นก็คือ โลภะ โทสะ และโมหะ^{๓๘}

สุชีพ ปุญญานุภาพ ได้ให้ความหมายว่า ความโลภคือความไม่ดีไม่งามหรือความเศร้าหมองในจิตใจ^{๓๙}

วศิน อินทสระ ได้ให้ความหมายว่า ความโลภ คือ การอยากได้สิ่งของ ๆ ผู้อื่นโดยไม่ชอบธรรมที่แสดงออกทางกาย คือ การล่อลวงละเมิดในทรัพย์สินของเขา เช่น การขโมย ยักยอก ฉ้อโกง เปียดเบียน^{๔๐}

ในสัมมาทิฐิสูตร มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ ได้มีภิกษุจำนวนหนึ่งมีความสงสัยในคำว่า “สัมมาทิฐิ” ว่าอะไรเล่าเป็นสัมมาทิฐิ อะไรเล่าไม่ใช่สัมมาทิฐิ เมื่อเป็นเช่นนั้น ภิกษุเหล่านั้นจึงให้ท่านพระสารีบุตรได้ชี้แจงกล่าวไว้ในเรื่องนี้ว่า เมื่อใดพระอริยสาวกรู้ชัดอกุศลและรากเหง้าแห่งกุศล รู้ชัดกุศลและรากเหง้าแห่งกุศล เมื่อนั้น พระอริยสาวก ก็ชื่อว่า มีสัมมาทิฐิ คือ เป็นผู้มีความเห็นตรง มีความเลื่อมใสอันแน่วแน่ในธรรม มาสู่พระสัทธรรมนี้ ซึ่งอกุศลประกอบไปด้วย การฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ การประพฤติดมในกาม การพูดเท็จ การพูดส่อเสียด การพูดคำหยาบ การพูดเพ้อเจ้อ การเพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของผู้อื่น การคิดบงการร้ายผู้อื่น มิจฉาทิฐิ นี้เรียกว่า อกุศล ส่วนที่เป็นรากเหง้าของอกุศลนั้นก็คือ โลภะ (ความโลภ) โทสะ (ความคิดประทุษร้าย) และโมหะ (ความหลง)^{๔๑}

ในมหาวิจจนโคตตสูตร พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับวัจณปริพาชกเกี่ยวกับกุศลและอกุศลว่า วัจณะ โลภะเป็นอกุศล อโลภะเป็นกุศล โทสะเป็นอกุศล อโทสะเป็นกุศล โมหะเป็นอกุศล อโมหะเป็นกุศล รวมความว่า ธรรมที่เป็นอกุศลมี ๓ ประการ ที่เป็นกุศลมี ๓ ประการ คือ

^{๓๕} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ศัพท์วิเคราะห์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๕๐), หน้า ๕๗๔.

^{๓๖} พระคันธसारภิงค์, โพธิปักขิยธรรม, (กรุงเทพมหานคร : บุญศิริการพิมพ์, ๒๕๔๙), หน้า ๔๔.

^{๓๗} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๒, หน้า ๑๐๔๖.

^{๓๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๕๔.

^{๓๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๗๓.

^{๔๐} สุชีพ ปุญญานุภาพ, ประวัติศาสตร์ศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๕ (กรุงเทพมหานคร : อมรการพิมพ์, ๒๕๓๒), หน้า ๒๒๖.

^{๔๑} วศิน อินทสระ, พุทธจริยศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๔๙), หน้า ๖๒.

^{๔๒} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๘๘/๘๒-๘๓.

ปาณาติบาต (การฆ่าสัตว์) อทินนาทาน (การลักทรัพย์) กาเมสุมิฉฉาจาร (การประพฤติดิฉินในกาม) มุสาวาท (การพูดเท็จ) ปิสุณาวาจา (การพูดส่อเสียด) ผรุสวาจา (การพูดคำหยาบ) สัมผัสปปลาปะ (การพูดเพ้อเจ้อ) อภิขณา (ความเพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของผู้อื่น) พยาบาท (ความคิดร้าย) มิจฉาทิฏฐิ (ความเห็นผิด) นี่เป็นอกุศล ปาณาติปาตา เวรมณี (การงดเว้นจากการฆ่าสัตว์) อทินนาทานา เวรมณี (การงดเว้นจากการลักทรัพย์) กาเมสุมิฉฉาจารา เวรมณี (การงดเว้นจากการประพฤติดิฉินในกาม) มุสาวาทา เวรมณี (การงดเว้นจากการพูดเท็จ) ปิสุณาย วาจาเย เวรมณี (การงดเว้นจากการพูดส่อเสียด) ผรุสาย วาจาเย เวรมณี (การงดเว้นจากการพูดคำหยาบ) สัมผัสปปลาปา เวรมณี (การงดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ) อนภิขณา (ความไม่เพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของผู้อื่น) อพยาบาท (ความไม่คิดร้าย) สัมมาทิฏฐิ (ความเห็นชอบ) นี่เป็นกุศล^{๔๒}

ในกามสูตรตนิทเทศและอันตรามสูตร พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงธรรม ๓ ประการซึ่งเป็นมลทินภายใน เป็นอมิตรภายใน เป็นศัตรูภายใน เป็นเพศฆาตภายใน เป็นข้าศึกภายใน ธรรม ๓ ประการเหล่านั้น คือ โลภะ โทสะ และโมหะ และพระองค์ก็ตรัสเป็นคาถาภาษิตอีกว่า

“โลภะ ก่อให้เกิดสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ทำให้จิตกำเริบ เป็นภัยที่เกิดภายใน คนส่วนมากไม่รู้จักภัยนั้น คนโลภไม่รู้จักผล คนโลภไม่รู้จักเหตุ ความโลภครอบงำรชนเมื่อใด ความมืดบอดย่อมมีขึ้นเมื่อนั้น”

เมื่อธรรม ๓ ประการนั้นเมื่อเกิดขึ้นภายในจิตของบุรุษ ย่อมเกิดขึ้นเพื่อความไม่เป็นประโยชน์ เพื่อความทุกข์ และเพื่อความอยู่ไม่ผาสุกได้ และพระองค์ก็ตรัสเป็นคาถาภาษิตอีกว่า

“โลภะ โทสะ และโมหะ เกิดขึ้นในตน ย่อมทำร้ายบุรุษผู้มีจิตเลวทราม เหมือนขุยไฟกำจัดต้นไผ่ ฉะนั้น”^{๔๓}

ในปิลินทวัจฉสูตร^{๔๔} พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับพระปิลินทวัจฉะว่า “ผู้ใดไม่มีมายา ไม่มีมานะ สิ้นโลภะแล้ว ไม่มีการยึดถือของเรา ไม่มีความหวัง ละความโกรธได้ มีจิตสงบเย็นยิ่งนัก ผู้นั้นชื่อว่า พราหมณ์ สมณะ ภิกษุ”^{๔๕}

ในโลกสูตร พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับพระภิกษุทั้งหลายว่า การที่จะละธรรมอย่างหนึ่งนั้นได้ พวกเธอทั้งหลายก็จะถึงความเป็นพระอนาคามีทันที นั่นก็คือความโลภ ความอยากได้และพระองค์ก็ตรัสอีกว่า ผู้ไม่รู้ซึ่งถึงโลภะ ยังกำหนดรู้โลภะไม่ได้ ยังไม่คลายความพอใจในโลภะ ยังละโลภะไม่ได้ ก็ยังไม่อาจสิ้นทุกข์ได้ แต่เมื่อผู้รู้ซึ่งถึงโลภะ กำหนดรู้โลภะได้ คลายความพอใจในโลภะได้ ละโลภะได้ จึงอาจสิ้นทุกข์ได้ และพระองค์ก็ตรัสต่อไปอีกว่า โลภะซึ่งเป็นเหตุให้สัตว์ผู้

^{๔๒}ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๙๔/๒๒๘-๒๒๙.

^{๔๓}พ.ม. (ไทย) ๒๙/๕/๑๙-๒๑, พ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๘๘/๔๕๖-๔๕๗.

^{๔๔}พ.อ. (ไทย) ๒๕/๒๖/๒๒๑.

^{๔๕}คำว่า “พราหมณ์ สมณะ ภิกษุ ตามหลักการพุทธศาสนามีความหมายดังนี้ พราหมณ์ หมายถึง ผู้ลอยบาปได้ สมณะ หมายถึง ผู้สงบระงับบาปได้ และภิกษุ หมายถึง ผู้ทำลายกิเลสได้ (พ.ธ.อ. (ไทย) ๔/๖๘)

โลกไปสู่ทุกติ ผู้มีปัญญาเห็นแจ้ง ย่อมละโลภะนั้นได้เพราะรู้โดยชอบ ครั้นละได้แล้ว จึงไม่ต้องหวนกลับมาเกิดในโลกนี้อีก^{๔๖}

ในมหาสิสุตร เจ้าลิจฉวีพระนามว่ามหาลิได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วก็ได้ทูลถามว่า อะไร เป็นเหตุเป็นปัจจัยทำกรรมชั่ว และทำให้กรรมชั่วเป็นไป พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า “มหาลิ โลภะ โทสะ โมหะ อโยนิโสมนสิการ (การมนสิการโดยไม่แยบคาย) มิจฉาปณิหิตจิต (จิตที่ตั้งไว้ผิด) เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้ทำกรรมชั่วและให้กรรมชั่วเป็นไป มหาลิ กิเลสมีโลภะเป็นต้นนี้แล เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้ทำกรรมชั่ว และให้กรรมชั่วเป็นไป”^{๔๗} และในนิทานสูตร พระองค์ก็ได้ตรัสกับภิกษุทั้งหลายอีกว่า เหตุที่ทำให้เกิดกรรมชั่วนั้น มี ๓ ประการ นั่นก็คือ โลภะ ความอยากได้ โทสะ ความคิดประทุษร้าย และโมหะ ความหลง^{๔๘}

สรุป สำหรับสังคมไทยปัจจุบันนี้นั้น เป็นเพราะการให้ค่านิยมในการบริโภคและค่านิยมในทางวัตถุ คือ กำหนดให้บุคคลมีกำลังในการบริโภคสิ่งต่าง ๆ และครอบครองวัตถุที่เป็นสังหาริมทรัพย์และอสังหาริมทรัพย์ ที่สังคมให้คุณค่าว่าเป็นคนเก่ง เป็นคนมีความสามารถและอยู่ในตำแหน่งสังคมระดับสูง ซึ่งค่านิยมดังกล่าวมีกำลังมาในปัจจุบัน ช่องทางที่ทำให้บุคคลพยายามหาสิ่งของมาบำรุงบำเรอและรู้สึกว่ามีความต้องการในสิ่งของต่าง ๆ อย่างไม่มีที่สิ้นสุด ซึ่งค่านิยมในการบริโภคได้ทำลายต่อคำสอนของพระพุทธศาสนาในเรื่องที่ว่า การรู้จักประมาณในการบริโภค พระพุทธศาสนาได้สอนให้บริโภคอย่างมีคุณค่าและพอเหมาะแก่การดำรงชีวิตเท่านั้น ความโลภเป็นอาการของจิตที่อยากได้ไม่รู้จักพอ เป็นความเศร้าหมองของจิตซึ่งทำให้บุคคลแสวงหาสิ่งที่ต้องการในทางทุจริต เป็นรากเหง้าของอกุศลมูล เป็นกิเลสที่โน้มน้าวเข้ามา และเป็นสาเหตุที่เป็นอกุศลทางกายวาจา โดยการละเมิดในทรัพย์สินของผู้อื่น ซึ่งเกิดจากโลภมูลจิต

ก) สาเหตุของโลภะ

สาเหตุของความโลภหรือปัญหาของความโลภนั้น เป็นปัญหาที่มีผลกระทบต่อสังคมไทยอย่างมาก ถ้าจะจำแนกถึงสาเหตุของความโลภสามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ อย่างคือ

๑. ความโลภเชิงวัตถุนิยม หมายถึง ความอยากมีเงินทอง อยากได้วัตถุสิ่งของต่าง ๆ เริ่มตั้งแต่ต้องการมีเครื่องอำนวยความสะดวกในชีวิตประจำวัน เช่น เครื่องรับวิทยุ โทรทัศน์ เครื่องคอมพิวเตอร์ เครื่องสื่อสารสมัยใหม่ เครื่องเล่นเพื่อความสนุกสนานนานาชนิด ตลอดจนเครื่องแต่งกายที่ทันสมัย สิ่งเหล่านี้อำนวยความสะดวกสบายทำให้บริโภคอย่างเพลิดเพลิน บางครั้ง

^{๔๖} ขุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๑/๓๔๕-๓๔๖, ๘/๓๕๓.

^{๔๗} อง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๔๗/๑๐๓.

^{๔๘} อง.ฉก. (ไทย) ๒๒/๓๙/๔๙๐.

ก็มากจนเกินพอดี^{๕๙} ความโลภเป็นเรื่องของวัตถุนิยม คือ การที่บุคคลมุ่งแต่จะสร้างสถานะของตนให้มั่งคั่งร่ำรวยในทรัพย์สิน พระพุทธเจ้าทรงสอนให้รู้จักประมาณและบรรเทา แต่ต้องไม่โลภอยากได้ของบุคคลอื่น บุคคลสามารถใช้ความเพียรพยายาม กำลังสติ กำลังทรัพย์ กำลังความคิดของตนเพื่อสร้างสถานะทางความร่ำรวยได้ ตราบใดที่ยังมีละเมิดในทางทรัพย์สิน หรือผลประโยชน์ของผู้อื่น ตราบนั้นก็ยังชื่อว่า อยู่ในขอบข่ายของศีลธรรม^{๕๐} ถ้าจะมองในเรื่องของจิตนิยม คือ ความหมกมุ่นพัวพันในทรัพย์สินของตน เฝ้ารักษาเอาใจจดจ่อจนกลายเป็นเครื่องกังวล หรือไปไหนไม่ได้ มีความตระหนี่เหนียวแน่นอย่างยิ่ง อาการอย่างนี้ก็จัดว่า เป็นความโลภอย่างละเอียดเหมือนกัน ต้องแก้ด้วยการพิจารณาเนื่อง ๆ ถึงโทษของการหวงแหนว่า เป็นสนิมของใจ ทำตนให้ตกเป็นทาสของสิ่งที่มี ก็จะลดอาการความโลภชนิดนี้ได้ บุคคลที่มีความโลภไม่รู้จักประมาณในการแสวงหา และอยากได้จนเกินความจำเป็น ก็จัดว่าเป็นความโลภอย่างกลางเช่นกัน “ตามทฤษฎีวิเคราะห์ความโลภในระดับนี้จะปรากฏขึ้นในจิตสำนึกหรือก่อนจิตสำนึก” ความโลภอยากได้ของผู้อื่นในทางที่ไม่ชอบธรรม จนต้องโกงหรือแย่งชิงเขา เป็นต้น ก็จัดอยู่ในประเภทของความโลภอย่างหยาบ^{๕๑}

ถ้าจะมองในแง่ของบริโภคนิยมก็จะสังเคราะห์เข้าในกาม ในมหาทุกขัขันธสูตร พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า อะไร เป็นคุณแห่งกามทั้งหลาย และกามคุณ ๕ ประการนี้ คือ รูปที่จะพึงรู้แจ้งทางตา ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนดเสียงที่จะพึงรู้แจ้งทางหู... กลิ่นที่จะพึงรู้แจ้งทางจมูก... รสที่จะพึงรู้แจ้งทางลิ้น... โผฏฐัพพะที่จะพึงรู้แจ้งทางกาย ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนดโสมนัสเกิดขึ้นได้เพราะอาศัยกามคุณ ๕ ประการนี้^{๕๒} คำว่า กาม หมายถึง ความใคร่ ความอยาก ความปรารถนา สิ่งที่น่าปรารถนาซึ่งมีอยู่ ๒ อย่างด้วยกัน นั่นก็คือ ๑. กิเลสกาม กิเลสที่ทำให้ใคร่ ๒. วัตถุกาม วัตถุอันน่าใคร่ ได้แก่ กามคุณ ๕^{๕๓}

คำว่า วัตถุกาม คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่น่าพอใจ เครื่องปูลาด เครื่องนุ่งห่ม ทาส หญิงชาย แพะ แกะ ไก่ สุกร ช้าง โค ม้า ลา ที่นา ที่สวน เงิน ทอง หมูบ้าน นิคม ราชธานี แคว้น ขนบถ กองพลรบ คลังหลวง และวัตถุที่น่ายินดีอย่างใดอย่างหนึ่งเหล่านี้เรียกว่า วัตถุกาม

^{๕๙}แสง จันทร์งาม, **พุทธศาสนาวิทยา**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๑๒), หน้า ๑๕๕.

^{๕๐}พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตตภาโณ), **ธรรมปริทรรศน์ ๒**, (อธิบายธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒), (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๖๓.

^{๕๑}แม่ชีสุนันทา เรียงแหลม, “การศึกษาวิธีการแก้ปัญหาเรื่องความโลภในสังคมปัจจุบันตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๔๖.

^{๕๒}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๖๖/๑๖๗-๑๖๘.

^{๕๓}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, หน้า ๑๕-๑๖.

อีกอย่างหนึ่ง กามที่เป็นอดีต ที่เป็นอนาคต ที่เป็นปัจจุบัน กามที่เป็นภายใน ที่เป็นภายนอก ที่เป็นทั้งภายในและภายนอก กามอย่างหยาบ อย่างกลาง อย่างประณีต กามที่เป็นของสัตว์ในอบาย ที่เป็นของมนุษย์ ที่เป็นของทิพย์ กามที่ปรากฏเฉพาะหน้า ที่เนรมิตขึ้นเอง ที่ไม่ได้เนรมิตขึ้นเอง ที่ผู้อื่นเนรมิตให้ กามที่มีผู้ครอบครอง ที่ไม่มีผู้ครอบครอง ที่ยึดถือว่าเป็นของเรา ที่ไม่ยึดถือว่าเป็นของเรา สภาวะธรรมที่เป็นกามาวจร ที่เป็นรูปาวจร ที่เป็นอรูปาวจร แม้ทั้งปวง กามที่เป็นเหตุเกิดแห่งตัณหา เป็นอารมณ์แห่งตัณหา ชื่อว่ากาม เพราะมีความหมายว่าน่าปรารถนา น่ายินดี น่าลุ่มหลง เหล่านี้เรียกว่า วัตถุกาม

กิเลสกาม คือ ความพอใจ ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจ ความดำรง ความกำหนด ความกำหนดด้วยอำนาจความดำรง ชื่อว่ากาม ได้แก่ ความพอใจด้วยอำนาจความใคร่ ความกำหนดด้วยอำนาจความใคร่ ความเพลิดเพลินด้วยอำนาจความใคร่ ความทะยานอยากด้วยอำนาจความใคร่ ความเยื่อใยด้วยอำนาจความใคร่ ความเร่าร้อนด้วยอำนาจความใคร่ หวังน้ำ คือความใคร่ กิเลสเครื่องประกอบคือความใคร่ กิเลสเครื่องยึดมั่นคือความใคร่ กิเลสเครื่องกั้นจิตคือความพอใจด้วยความใคร่ในกามทั้งหลาย เหล่านี้เรียกว่า กิเลสกาม^{๕๔}

ดังนั้น การปฏิบัติในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าจึงทรงมุ่งเน้นไปที่การบรรเทา กิเลสกาม ไม่ได้มุ่งไปแก้ที่ฝ่ายวัตถุกาม เพราะว่า วัตถุกามเป็นผลผลิตของธรรมชาติ เป็นเพียงเพื่อให้กำหนดรู้เท่านั้น และเป็นสิ่งที่ตนไม่ควรจะไปครอบครอง^{๕๕}

๒. ความโลภทางสังคม หมายถึง สภาพที่บุคคลเกี่ยวข้องกับช่องทางสังคมและมีความต้องการให้สังคมยอมรับมากขึ้น เช่น การอยากมีชื่อเสียง การอยากเป็นคนเด่นคนดัง การซื้อตำแหน่งหน้าที่การงานที่สูงขึ้น ความต้องการเป็นผู้บังคับบัญชาและการอยากเป็นนักการเมือง เป็นต้น ความโลภทางสังคมนี้ หากอยู่ในจุดที่ควบคุมไม่ได้ ก็ย่อมดำเนินไปในลักษณะของความทะเยอทะยาน แล้วสิ่งที่กระทำอยู่นั้นก็ผิดศีลธรรม^{๕๖} ตัวอย่างเช่น กรณีศึกษาสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง (สจล.) ตรวจพบว่าการลักทรัพย์ ปลอมและใช้เอกสารสิทธิ์ปลอมถอนเงินจากบัญชีเงินฝากต่าง ๆ ของทางสถาบัน กว่า ๑,๖๐๐ ล้านบาท ซึ่งได้สรุปข่าวได้ว่า เมื่อวันที่ ๑๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๗ เมื่อสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า เจ้าคุณทหารลาดกระบัง ได้เข้าร้องทุกข์ต่อตำรวจกองปรามปราม ว่าเงินกองกลางของ สจล. ที่ฝากไว้ในบัญชีธนาคารหลายแห่งจำนวน ๓,๐๐๐ ล้านบาท สูญหายไป ๑,๖๖๓ ล้านบาท เมื่อทางตำรวจได้ตรวจสอบเรื่องนี้กับทางผู้บริหารซึ่งนำโดย นายโมไนย ไกรฤกษ์ รักษาการแทนอธิการบดี สจล.

^{๕๔} ฐ.ม. (ไทย) ๒๘/๗/๓๔-๓๕.

^{๕๕} พระราชธรรมนิเทศ (ระบอบ จิตตภาโณ), **ธรรมปริทรรศน์ ๒**, (อธิบายธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒), หน้า ๑๕.

^{๕๖} แม่ชีสุนันทา เรียงแหลม, “การศึกษาวิธีการแก้ปัญหาเรื่องความโลภในสังคมปัจจุบันตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, หน้า ๔๘.

พร้อมด้วยคณะรักษาการผู้บริหารพบว่า นางสาวอำพร น้อยสัมฤทธิ์ อายุ ๕๖ ปี ผู้อำนวยการส่วนการคลัง สจล. ได้พานายทรงกลด ศรีประสงค์ อายุ ๔๐ ปี ผู้จัดการธนาคารกรุงศรีอยุธยา สาขาบึงชี ศรีนครินทร์ มาแนะนำตัวกับรักษาการแทนอธิการบดี พร้อมแจกแจงว่าตนนั้นมาจากธนาคารไทยพาณิชย์ ต้องการนำขวัญปีใหม่มาร่วมจัดงานปีใหม่ของ สจล. เมื่อสอยย้อนกลับไปที่ธนาคารเจ้าของบัญชี พบว่า ยอดเงินมีน้อยกว่าที่ระบุในสมุดบัญชี จึงเชื่อว่าเป็นการพิมพ์ปลอมตัวเลขยอดเงินเพื่อตบตา อีกทั้งผู้บริหาร สจล. ก็ได้ตรวจสอบเป็นการภายในก็ได้พบว่า เงินสดในบัญชีเงินกองกลาง ที่ฝากตามบัญชีธนาคารต่าง ๆ จำนวน ๓,๐๐๐ ล้านบาท ถูกเบิกออกไปตั้งแต่ปี ๒๕๕๕ จนถึงปัจจุบันรวมเป็นยอดเงินทั้งสิ้น ๑,๖๖๓ ล้านบาท เมื่อทางฝ่ายบริหารได้รวบรวมหลักฐานเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็ได้เข้าแจ้งกับตำรวจกองปราบปราม ซึ่งทางเจ้าหน้าที่ได้รวบรวมหลักฐานแล้ว ก็พบว่า ทั้งนางสาวอำพร น้อยสัมฤทธิ์ และนายทรงกลด ศรีประสงค์ มีส่วนพัวพันกับเรื่องนี้ และทางตำรวจจึงได้ออกหมายจับในข้อหาปลอมเอกสารสิทธิ์และใช้เอกสารสิทธิ์ปลอมและร่วมกันลักทรัพย์^{๕๗}

สรุป จะเห็นได้ว่า ความโลภทำให้บุคคลนั้นหลงไปตามวัตถุนิยมที่สังคมส่วนใหญ่ยกย่องด้วยอำนาจของเงิน จึงทำให้นางสาวอำพร น้อยสัมฤทธิ์ และนายทรงกลด ศรีประสงค์ ต้องถูกดำเนินคดีตามกฎหมายบ้านเมืองและเป็นเหตุทำให้ทั้งสองคนนั้นผิดศีลธรรมจนทำให้เกิดความโลภที่อยากได้ของ ๆ ผู้อื่นมาเป็นของตัวเอง

ข) ปัญหาความโลภเกิดจากการลวงละเมตศีล ๕

ปัญหาที่เกิดขึ้นจากความโลภอีกอย่างหนึ่งก็เพราะว่า ขาดศีล ท่านพุทธทาสภิกขุได้อธิบายความหมายของศีลไว้ว่า ศีล หมายถึง ความเป็นปกติหรือปกติภาวะของธรรมดาหมายความว่า ทำทุกอย่างอยู่ตามหน้าที่ที่ควรจะทำ แต่อยู่ในภาวะปกติ คือ ไม่เดือดร้อน ไม่กระวนกระวาย ไม่ระส่ำระสาย ไม่มีความสกปรกความเศร้าหมองใด ๆ เกิดขึ้น โดยเนื้อความศีล หมายถึง ระเบียบที่ได้บัญญัติขึ้นไว้สำหรับประพฤติปฏิบัติกัน เพื่อให้เกิดภาวะปกติขึ้นมาที่กายที่วาจา ศีล คือการปฏิบัติเกี่ยวกับระเบียบการเป็นอยู่ทางภายนอก ศีลพัฒนาที่กาย ที่วาจา ให้เป็นกาย วาจา ที่น่าดูเมื่อเรามีศีลเป็นพื้นฐานแล้ว เราจึงจะมีจิตที่เป็นสมาธิได้ง่าย ถ้ามีศีลดีสมาธิก็ยิ่งง่ายมากยิ่งขึ้น ในข้อทินนาทานนั้น ท่านได้กล่าวเอาไว้ว่า การเว้นจากอทินนาทาน คือไม่เอาของที่เขาไม่ได้ให้ หรือไม่ลักขโมย จับเอาสารว่า ความประพฤติหรือดำเนินชีวิตที่ปราศจากการเบียดเบียนผู้อื่นทางด้านทรัพย์สินและกรรมสิทธิ์^{๕๘}

^{๕๗} อาชญา ขาวสด, “อาชญากรรม”, **มติชนสุดสัปดาห์**, ปีที่ ๓๕ ฉบับที่ ๑๗๙๓ (๒๖ ธ.ค. ๒๕๕๗- ๑ มกราคม ๒๕๕๘) : ๑๐๕.

^{๕๘} ดูรายละเอียดใน พุทธทาสภิกขุ, **ทาน ศีล ภาวนา**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๓๙), หน้า ๕๖-๕๗.

สรุป ความโลภเกิดจากการล่วงละเมิดศีล ๕ ในข้อใดข้อหนึ่งหรือหลายข้อ ซึ่งเป็นศีลธรรมขั้นพื้นฐานในการประพฤติปฏิบัติ ถ้าบุคคลใดบุคคลหนึ่งล่วงละเมิดในศีล ๕ แล้วก็จะทำให้บุคคลนั้น ๆ เกิดความโลภ ซึ่งเป็นอกุศลมูลขั้นพื้นฐานได้

๓.๓.๒ อทินนาทาน

ก) ความหมายของอทินนาทาน

ถ้าจะกล่าวความหมายคำว่า “อทินนาทาน” ตามรูปศัพท์แล้ว ก็มีความหมายทั้งในทางพระพุทธศาสนาและของนักวิชาการได้ให้ความหมายไว้ แต่ในทางพระพุทธศาสนาสามารถแยกออกได้เป็นได้ว่า อ+ทินน+อาทาน เมื่อรวมคำ “อ+ทินน+อาทาน” เป็นอทินนาทาน จึงได้ความหมายว่า การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้หรืออนุญาต คือ ยังหวงแหน ครอบครองมิได้ให้ด้วยกายและด้วยวาจา ยังตั้งหรือวางอยู่ที่เดิม ยังไม่สละความหวงเอย ถือกรรมสิทธิ์อยู่^{๕๙} ความหมายตามรูปศัพท์ “อทินนาทาน” หมายถึง ของที่เขาไม่ได้ให้ทางกายและทางวาจา เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า อทินน แปลว่า ของที่เขาไม่ได้ให้ หรือเป็นของคนอื่น สำหรับการถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้ นั้น ชื่อว่า อทินนาทาน อธิบายได้ว่า คือ การลักของคนอื่น ได้แก่ การเป็นขโมย ความเป็นโจรก็ว่าได้ โดยอรรถ ได้แก่ โภยเจตนาอันเป็นไปทางกายทวารและวจีทวาร ทวารใดทวารหนึ่ง ซึ่งยังความเพียรที่จะถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้ นั้นให้ตั้งขึ้น ของบุคคลผู้มีความสำคัญในของที่ผู้อื่นหวงแหน

ในคำว่า “อทินนาทาน เวรมณี” การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ชื่อว่า อทินนาทาน ได้แก่ การนำเอาของคนอื่นไป มีอรรถาธิบายว่า ความเป็นขโมย คือความเป็นโจร คำว่า สิ่งของที่เขาไม่ได้ให้ ได้แก่ สิ่งของที่คนอื่นหวงแหน บุคคลอื่นถึงความเป็นผู้กระทำการที่ต้องการในสิ่งของใด ย่อมเป็นผู้ไม่ควรถูกลงโทษ และเป็นผู้ไม่ถูกติเตียน ก็เจตนาขโมยอันยังความหมายที่ถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้ นั้นให้ตั้งขึ้น ของบุคคลผู้มีความสำคัญในสิ่งของนั้นที่คนอื่นหวงแหน ว่าเป็นของของคนอื่นหวงแหน ชื่อว่า อทินนาทาน^{๖๐}

สรุปได้ว่า คำว่า “อทินนาทาน” นั้นหมายถึง การกระทำความผิด ๆ ก็ตามที่ต้องการลักมีเจตนาในการขโมย หรือยกยอกเอาเป็นต้น ไม่ว่าจะเป็นการฉ้อราษฎร์บังหลวง การรับสินบนเพื่อต้องการอำนวยความสะดวกแก่เหตุใดเหตุหนึ่งอันสนองความต้องการของตนเองและผู้ที่มีประโยชน์ร่วมกัน และนำมาซึ่งผลเสียทั้งสองฝ่าย หรืออาจเกิดขึ้นทั้งทางกายและทางวาจาอย่างใดอย่างหนึ่ง หรืออาจจะเป็นทั้งสองทาง

^{๕๙} วิชา.อ. (ไทย) ๑/๒/๑๓.

^{๖๐} อภิ.สง.อ. (ไทย) ๑/๑/๒๔๘๘.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงให้ความหมายไว้ว่า อทินนาทาน หมายถึง การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้^{๖๑}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายคำว่า อทินนาทาน หมายถึง การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ด้วยอาการแห่งขโมย ขโมยสิ่งของ ลักทรัพย์ และคำว่า อทินนาทาน เวรมณี เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ เว้นจากการลักขโมย^{๖๒}

พระราชธรรมนิเทศ ได้ให้ความหมายคำว่า อทินนาทาน หมายถึง การถือเอา การตัดรอน การทำลายสิทธิ ในคุณค่าของทรัพย์สินที่เจ้าของมีสิทธิครองครองหวงแหนด้วยการปล้น การขโมย การลักขโมย การสับเปลี่ยน การซ่อนไว้ การปลอมแปลงสินค้า การเลียงภาชี การละเมิดศีลข้อนี้ ด้วยการกระทำด้วยตนเอง หรือการสั่งคนอื่น ด้วยความยินดีพอใจในการที่มา ด้วยทางทุจริต^{๖๓}

พระธรรมกิตติวงศ์ ได้ให้ความหมายคำว่า อทินนาทาน แปลว่า การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ หมายถึง การลักทรัพย์ รวมไปถึงการเบียดบัง ฉ้อโกง ตระบัด ทำลายทรัพย์สินของผู้อื่นให้เสียหาย เป็นต้น^{๖๔}

สรุปได้ว่า คำว่า “อทินนาทาน” นั้นหมายถึง การถือเอา หรือการนำเอาสิ่งของของผู้อื่นไป ด้วยอาการแห่งการขโมยสิ่งของ ลักทรัพย์ ฉ้อโกง การลักขโมย การเลียงภาชี และการสับเปลี่ยน จนทำให้ผู้อื่นเสียหาย

ข) องค์ประกอบของอทินนาทาน

คำว่า องค์ประกอบของอทินนาทานนั้น หมายถึง ส่วนประกอบหรือสิ่งต่าง ๆ ที่จะกำหนดว่า องค์ประกอบของการกระทำความผิดตามที่กำหนดไว้หรือไม่อย่างไร แสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนแล้วว่า องค์ประกอบที่จะก่อให้เกิดการกระทำของมนุษย์นั้น ไม่ว่าจะเป็นการกระทำอะไรก็ตาม เมื่อมีการกระทำที่เกิดขึ้น ในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง สิ่งนั้นย่อมมีองค์ประกอบเป็นเครื่องกำหนดช่วยอำนวยความสะดวกประโยชน์ได้ทั้งสิ้น ดังนั้น องค์ประกอบนี้จึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นเครื่องกำหนดกฎเกณฑ์ตัดสินชี้ให้ทราบได้ว่า การกระทำเช่นนั้นเข้าสู่ขอบข่ายแห่งการกระทำผิดหรือไม่อย่างไร อีกทั้งเป็นเครื่องชี้และกำหนดให้ทราบว่า องค์ประกอบตามที่กำหนด และวินิจฉัย

^{๖๑}สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, สารานุกรมพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๖.

^{๖๒}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๘๐.

^{๖๓}พระราชธรรมนิเทศ (ระบบ จิตตวิโมกข์), นิเทศธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : ลิเบอร์ตีเพลส, ๒๕๓๙), หน้า ๑๘๖-๑๘๗.

^{๖๔}พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ. ๙, ราชบัณฑิต), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ “คำวัด”, หน้า ๑๑๙๕.

พฤติกรรม หรือการกระทำดังกล่าวนั้นว่า ถูกหรือผิดและสมควรหรือไม่อย่างไร^{๖๕} ดังนั้น จึงจะต้องวางกฎเกณฑ์เพื่อเป็นเครื่องพิจารณาตัดสิน ที่เรียกว่า สัมภาระ มี ๕ ประการคือ

๑. ของที่เจ้าของหวงแหน (ปรปริคคหิต)
๒. รู้ยู่่ว่า เป็นของที่เจ้าของหวงแหน (ปรปริคคหิตสณฺณิตา)
๓. จิตคิดจะลัก (เถยยจิตต)
๔. พยายามลัก (อุปกกโม)
๕. ลักมาได้ด้วยความพยายามนั้น (เตนฺ หรณฺ)^{๖๖}

ซึ่งองค์ประกอบดังกล่าวนี้ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑. ของที่เจ้าของหวงแหน (ปรปริคคหิต) หมายถึง ตัวทรัพย์ที่เป็นสวัญญาณกทรัพย์ คือ ทรัพย์ที่มีวิญญาน เช่น ช้าง ม้า วัว ควาย คน เป็นต้น หรืออวิญญานกทรัพย์ ทรัพย์ที่ไม่มีวิญญาน เช่น บ้าน ที่ดิน ทั้งที่เป็นที่อยู่อาศัยหรือที่ทำกิน ประเด็นสำคัญนั้นต้องเป็นทรัพย์ที่มีลักษณะใดลักษณะหนึ่งดังต่อไปนี้

๑.๑ ทรัพย์ที่มีเจ้าของ หมายถึง ทรัพย์ที่เจ้าของยังถือกรรมสิทธิ์ของเขาอยู่ เขายังไม่สละกรรมสิทธิ์ในทรัพย์นั้น ไม่ว่าจะไปด้วยกายหรือด้วยวาจา

๑.๒ ทรัพย์ที่มีผู้ครอบครอง หมายถึง ทรัพย์ที่เจ้าของยังรักษาคุ่มครองใส่ใจดูแลจัดเก็บไว้อย่างดี

๑.๓ ทรัพย์ที่ไม่มีเจ้าของแต่มีคนหวงแหน หมายถึง ทรัพย์ที่ไม่ใช่ของผู้ใดผู้หนึ่ง แต่มีผู้รักษาหวงแหน เนื่องจากเป็นทรัพย์ส่วนรวมที่มีเจ้าของร่วมกันหวงแหน ยังรักษาดูแลอยู่ เช่น สิ่งของอุทิศ บูชาบูชาในวัดในศาสนา สิ่งของสงฆ์^{๖๗}

๒. รู้ยู่่ว่า เป็นของที่เจ้าของหวงแหน (ปรปริคคหิตสณฺณิตา) หมายถึง ผู้กระทำสามารถรับรู้หรือเข้าใจว่าเป็นทรัพย์ของผู้อื่น หรือแม้จะสงสัยว่าเป็นทรัพย์ที่มีเจ้าของ และเจ้าของก็ไม่อนุญาต เว้นแต่เปรตหรือเดรัจฉานเท่านั้น

๓. จิตคิดจะลัก (เถยยจิตต) หมายถึง ผู้นั้นมีจิตใจเป็นโจร จิตคิดจะขโมยของผู้อื่น จิตนี้คิดเพียงครั้งเดียวว่า จะขโมยก็ถือว่าเป็นโจรจิต กล่าวคือ คนที่หยิบของเขาไปนั้นไม่เจตนาอย่างไร คิดว่าอย่างไร ถ้าคิดว่าแย้ม สลักไม่ขาด คิดว่าจะเก็บไว้ให้สลักไม่ขาด สลักขาดด้วยเจตนาอย่างเดียว คือ คิดว่าจะลักเอา ความคิดที่จะลักเอา ภาษาทางพระวินัย เรียกว่า “เถยยจิต” เป็นหลักวินิจฉัน อทินนาทาน

^{๖๕} พระมหาบุญมี ยโสธโร (คำลุน), “การศึกษาทัศนคติของเยาวชนที่มีต่ออทินนาทานในสังคมไทย ศึกษาเฉพาะกรณี นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔-๖ โรงเรียนภูเรือวิทยา จังหวัดเลย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๑๖.

^{๖๖} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๒๒/๙๕.

^{๖๗} วิ.มหา.อ. (ไทย) ๑/๒/๑๐๕.

๔. พยายามลัก (อุปุกโม) หมายถึง มีความพยายาม แสวงหาที่จะลักของหรือ วัตถุที่พึงประสงค์มาเป็นของตนเอง ซึ่งมีความหมาย ๒ ทาง คือ

๔.๑ ความพยายามทางกาย เช่น การจับต้องทรัพย์ และการปกปิด ซุกซ่อนเพื่อจะลักเอามาเป็นของตนเองหรือผู้อื่น

๔.๒ ความพยายามทางวาจา เช่น สั่งหรือบังคับให้ผู้อื่นลักทรัพย์^{๖๘}

๕. ของนั้นลักมาได้ด้วยความพยายามนั้น (เตน หรือ) ^{๖๙} หมายถึง การได้ของนั้น การได้ของทางวินัยไม่ใช่ว่าจะต้องได้ของนั้นมากินมาใช้เท่านั้น หมายความว่า ทำให้ของนั้นหลุดลอย จากกรรมสิทธิ์เจ้าของเดิม หรือแม้ทำให้เคลื่อนที่คลี่คลายในขณะนั้น เช่น การขโมยสัตว์พาหนะ พอสัตว์นั้นยกเท้าครบสี่เท้า ถือว่าของเคลื่อนที่ ผู้ลักชื่อว่า ลักขาด

เกณฑ์ตัดสินอทินนาทานดังกล่าวข้างต้นเป็นเกณฑ์ที่ใช้ตัดสินว่า การกระทำใดเป็น ความผิดอทินนาทาน เมื่อพิจารณาสาระสำคัญในเกณฑ์ตัดสินอทินนาทานในพระพุทธศาสนาแล้ว จะพบองค์ประกอบที่สำคัญ ได้แก่ องค์ประกอบเกี่ยวกับทรัพย์ องค์ประกอบภายในของผู้กระทำ และองค์ประกอบภายนอกผู้กระทำ

ตัวอย่างบุคคลผู้ประกอบอทินนาทาน เช่น อทินนาทาน^{๗๐} ซึ่งปรากฏในเรื่องของ พระธัญญกมการบุตรลักไม้ของพระเจ้าพิมพิสาร เนื่องจากพระธัญญกมการบุตรต้องการไม้ไปสร้าง กุฏิ จึงไปขอไม้จากเจ้าพนักงานป่าไม้ เจ้าพนักงานบอกว่า ไม้เหล่านี้เป็นไม้หลวงที่เก็บไว้ซ่อมแซม บ้านเมืองในคราวจำเป็น ถ้าพระเจ้าพิมพิสารรับสั่งให้พระราชทานแก่ท่านก็นิมนต์ให้คนมาขนไปได้ พระธัญญกมการบุตรจึงกล่าวว่า พระเจ้าพิมพิสารได้พระราชทานไม้เหล่านั้นแล้ว เจ้าพนักงานก็คิดว่า ท่านเป็นพระภิกษุก็คงพูดความจริง คงไม่กล่าวมุสา จึงได้อนุญาตให้นำไม้ไปได้ ต่อมาเมื่อ วัสสการพราหมณ์ผู้ตรวจการแคว้นมคธทราบเรื่อง จึงได้นำความนั้นไปกราบทูลพระเจ้า พิมพิสาร พระองค์จึงให้เจ้าหน้าที่นั้นไปสอบสวนความเท็จจริง เมื่อพระธัญญกมการบุตรทราบเรื่อง จึงได้เข้าเฝ้าพระเจ้าพิมพิสารและพระองค์ก็ได้ตรัสถามว่า พระองค์เคยถวายท่านไปจริงหรือ พระธัญญกมการบุตรก็ตอบว่า จริง พระองค์จึงถามว่า ได้ถวายท่านไปเมื่อใด พระธัญญกมการ บุตรก็ตอบว่า เมื่อพระองค์ทรงเสด็จขึ้นครองราชย์ใหม่ ๆ พระองค์ทรงเปล่งพระวาจาว่า ข้าพเจ้าจะ ถวายหญ้า ไม้ และน้ำ แก่สมณพราหมณ์ ขอสมณพราหมณ์จงโปรดใช้สอยเถิด พระเจ้าพิมพิสาร ได้ฟังเช่นนั้น จึงตรัสว่า พระคุณเจ้า โยมจำได้แล้ว โยมพูดเช่นนั้นเพื่อหมายถึงสมณพราหมณ์ผู้ที่มี ความละเอียด มีความระมัดระวัง ใฝ่การศึกษา มีความรังเกียจแม้ในโทษเล็กน้อย หญ้า ไม้ และน้ำ

^{๖๘} ชู.อิตติ.อ. (ไทย) ๑/๔/๔๔๙.

^{๖๙} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๒๒/๙๕.

^{๗๐} ดูรายละเอียดใน วิ.มหา. (ไทย) ๑/๘๔-๘๘/๗๔-๗๙.

นั้น ยังไม่มีใครจับจองอยู่ในป่า ท่านจงใจอ้างว่าจะชนไม้ที่ไม่ให้ไป พระราชาเช่นโยมนี จะฆ่าจะจองจำ หรือจะเนรเทศพราหมณ์อย่างไรได้ นิมนต์กลับไปเกิด ท่านรอดตัวเพราะเพศบรรพชิต^{๗๑}

เมื่อประชาชนรู้เรื่องเข้าก็พากันตำหนิติเตียนในการกระทำของสมณรูปนั้น บรรดาภิกษุจึงนำเรื่องนี้มากราบทูลให้สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้ทรงทราบ พระพุทธองค์ได้ทรงตำหนิพระวินัยกุมภการบุตรและกัทรังบัญญัติให้การกระทำดังกล่าวเป็นปาราชิกบทยบทที่สอง เพื่อใช้เป็นพระวินัยของบรรพชิตที่ว่า กัทรังใด ถือเอาทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้โดยส่วนแห่งจิตคิดจะลัก มีมูลค่าเท่ากับอัตราโทษที่พระราชาทั้งหลายจับโจรได้แล้วประหารบ้าง จองจำบ้าง เนรเทศบ้าง แล้วบริภาษว่า เจ้าเป็นโจร เจ้าเป็นคนพาล เจ้าเป็นคนหลง เจ้าเป็นขโมย ดังนี้ เพราะถือนาทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้เช่นใด ภิกษุถือนาทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้เช่นนั้นเป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้

อทินนาทานจึงเป็นการกระทำที่พระพุทธองค์ทรงเล็งเห็นความสำคัญจนถึงกับทรงบัญญัติให้บรรพชิตผู้กระทำความผิดอาบัติปาราชิก การบัญญัติสิกขาบทนี้แสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญเรื่องการเคารพกรรมสิทธิ์ในทรัพย์ของผู้อื่น หรือกล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนาไม่สนับสนุนให้บุคคลหนึ่งบุคคลใดละเมิดกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของบุคคลอื่น ทั้งนี้เพื่อความถูกต้องและความสงบสุขเรียบร้อยในสังคม^{๗๒}

ค) โทษแห่งการล่วงละเมิดอทินนาทาน

อทินนาทาน คือ การลักทรัพย์ ย่อมเป็นเหตุให้บุคคลผู้กระทำความผิดเช่นนี้ ได้รับผล ๒ ประการ คือ (๑) ในปฏิสนธิกาล คือ ส่งผลนำไปเกิด และ (๒) ได้รับผลในปัตติกาล คือ ภายหลังจากที่ได้เกิดแล้ว ถ้าการลักทรัพย์นั้น บุคคลเสพแล้ว อบรมแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นกรรมที่เข้าถึงความมีกำลัง และสามารถส่งผลให้ไปเกิดในชาติต่อไป ซึ่งผลแห่งการกระทำอทินนาทานนั้น สามารถส่งผลให้ไปเกิดเป็นสัตว์นรก เปรต หรือสัตว์เดรัจฉานก็ได้ ขึ้นอยู่กับภาวะจิตใจของผู้ลักทรัพย์นั้นว่า ในขณะที่เขาลักทรัพย์นั้นเขามีจิตใจเช่นไร ทั้งนี้เพราะการลักทรัพย์นั้นบุคคลบางท่านย่อมกระทำไปด้วยโทสะจิต บางท่านกระทำไปด้วยโลภะจิต แต่บางท่านก็ทำไปด้วยโมหะจิต^{๗๓} ดังที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก พุจฉริยวิปากสูตรที่ว่า “อทินนาทาน การลักทรัพย์ที่บุคคลเสพ เจริญทำให้มาแล้ว ย่อมอำนวยผลให้ไปเกิดในนรก อำนวยผลให้ไปเกิดในกำเนิดแห่ง

^{๗๑}วิมพา. (ไทย) ๑/๘๘/๗๗.

^{๗๒}จิราธิกร ทรงแมตตา, “การศึกษาวิเคราะห์ศีลข้ออทินนาทานกับปัญหาวิกฤติทางศีลธรรมของวัยรุ่นในสังคมไทย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๔๘.

^{๗๓}พรหมมาส ฌลอง, อทินนาทานวิภาค การจำแนกเรื่องลักทรัพย์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิทยวิสุทธิ, ๒๕๔๙), หน้า ๘๒-๘๔.

สัตว์ดิรัจฉาน อำนวยผลให้ไปเกิดในเปรตวิสัย วิบากแห่งอหินนาทานอย่างเบาที่สุดย่อมอำนวยผลให้เป็นผู้เสื่อมโมกขทรัพย์แก่ผู้เกิดเป็นมนุษย์^{๗๔}

ถ้าจะกล่าวตามโทษทางพระวินัย เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ปณณัตติวัชชะ” หมายถึงอาบัติที่เป็นโทษทางพระวินัยของพระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนา จะเป็นความผิดเฉพาะพระภิกษุ โดยฐานเป็นการละเมิดพระบัญญัติ^{๗๕}

ถ้าจะกล่าวตามโทษทางสังคม ซึ่งก็เป็นบทลงโทษทางกฎหมายคือทางกฎระเบียบอื่น ๆ เพื่อเป็นข้อกำหนดให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างปลอดภัยและสงบสุข ซึ่งพระสงฆ์ถือว่าเป็นกลุ่มหนึ่งในสังคมด้วยต้องอาศัยประชาชนในสังคมในการดำรงชีวิตด้วยปัจจัย ๔ ในสมัยพุทธกาล สังคมสงฆ์เป็นสังคมที่เป็นแบบอย่างในด้านคุณงามความดี หากภิกษุกระทำอหินนาทาน จะต้องอาบัติอย่างหนักหรืออาบัติเบา ย่อมถูกสังคมเพ่งโทษ และตำหนิติเตียนต่าง ๆ^{๗๖} และก็มี การตำหนิ การประณาม บริภาษว่า เป็นโจร เป็นคนพาล เป็นคนหลง ทำให้เสื่อมเสียชื่อเสียง เป็นที่หวาดระแวงของคนทั่วไปไม่ได้การยอมรับและไว้วางใจในสังคม หรืออาจจะผิดกฎหมายบ้านเมืองตามบทบัญญัตินั้น ๆ

ถ้าจะกล่าวโทษทางธรรมนั้นก็จัดเป็นธรรมฝ่ายอกุศลหรือฝ่ายชั่ว มีมูลเหตุจากอกุศลมูล คือ โลภะ โทสะ โมหะ หากพิจารณาในแง่ของการกระทำก็จัดเป็นอกุศลกรรมฝ่ายชั่ว เรียกว่ากรรมนิยาม หรือกฎแห่งกรรม เมื่อบุคคลกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่ว ก็จะเป็นไปตามกระบวนธรรม ๓ ประการ คือ กิเลส กรรม และวิบาก^{๗๗}

ดังนั้นสรุปได้ว่า โทษแห่งการล่วงละเมิดอหินนาทานนั้น สามารถแบ่งออกได้เป็น ๓ ประเภท คือ

๑. โทษตามกฎหมายแห่งกรรม เพราะเป็นการกระทำที่ประกอบด้วยอกุศลจิต การกระทำที่ประกอบด้วยอกุศลจิต จึงเป็นอกุศลกรรม ซึ่งมีผลที่ชั่ว คือ มีความเดือดร้อนใจในภายหลัง

๒. โทษตามพระวินัยหรือศีลธรรมในทางพระพุทธศาสนา เพราะเป็นข้อที่บัญญัติห้ามซึ่งก็มีโทษหนักและโทษเบา โทษหนักคือขาดจากความเป็นพระภิกษุ โทษเบา ก็คือให้ปลงอาบัติ หมายถึง การปรุปรุแก้ไขให้เหมาะสมกับสมณภาวะ

^{๗๔} อกุฏจก. (ไทย) ๒๓/๔๐/๓๐๑.

^{๗๕} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุขเล่ม ๑ : หลักสูตรนักรธรรมชั้นตรี, พิมพ์ครั้งที่ ๓๖, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๑๕.

^{๗๖} วิมหา. (ไทย) ๑/๘๘/๗๖-๗๗.

^{๗๗} จิรารักษ์ ทรงเมตตา, “การศึกษาวิเคราะห์ศีลข้ออหินนาทานกับการแก้ปัญหาวิกฤติทางศีลธรรมของวัยรุ่นไทย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๖๖.

๓. โทษทางกฎหมายบ้านเมือง เช่น จำคุก และปรับ ซึ่งขึ้นอยู่กับลักษณะของความผิดที่บัญญัติตามหลักของกฎหมายนั้น ๆ

๓.๓.๓ วิหิงสา

ในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม ได้ให้ความหมายของคำว่า วิหิงสา^{๗๘} หรือวิหิงสาวิตก^{๗๙} หมายถึง ความตริกลงในทางเบียดเบียน การทำร้าย ความนึกคิดในทางทำลายหรือก่อความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น ซึ่งในทางพระพุทธศาสนานั้น ได้มีการเบียดเบียน การทำร้าย หรือก่อความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น ตัวอย่างเช่น

ก) พระเทวทัต

พระเทวทัตทำการอุบายพระเจ้าอชาตศัตรู ท่านนั้นยังได้พยายามลอบปลงพระชนม์ พระพุทธเจ้าอีกหลายครั้ง เช่น ปลอ่ยช้างตกมันเข้าทำร้ายพระพุทธเจ้า จ้างนายธนู ๑๐ ผลัดไปลอบยิงพระพุทธเจ้า แต่ทุกครั้งก็ไม่สามารถทำอะไรพระองค์ได้ และกลับเป็นผู้ที่ส่งไปทำร้าย ศรัทธาในพระพุทธเจ้าจนหมดสิ้น ทำให้พระเทวทัตลงมือพยายามลอบปลงพระชนม์เอง โดยการกลิ้งหินให้ตกจากหน้าผาเขาคิชฌกูฏใส่พระพุทธเจ้า แต่หินกลับกระเด็นหนีพระพุทธเจ้าอย่างน่าอัศจรรย์ แต่สะกิดหินก็ทำให้พระพุทธองค์ทรงห้อพระโลหิตเล็กน้อยที่ข้อพระบาท

ภายหลังเมื่อพระเทวทัตปรากฏโดยความประพฤติชั่วของตน ผู้คนเริ่มทราบความตั้งใจชั่วของท่าน ทำให้พระเจ้าอชาตศัตรูออกห่างและถูกดูหมิ่นจากชาวบ้านและพระภิกษุสงฆ์ ทำให้เสื่อมจากผล ๒ ประการ คือ จากลาภและสักการะประการหนึ่ง และจากสามัญผลประการหนึ่ง ความเป็นอยู่ลำบาก สุดท้ายเมื่อท่านล้มป่วยเป็นไข้ ได้อ้อนวอนให้สาวก นำตนไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าด้วยความสำนึกในกรรมทั้งปวงที่ได้กระทำต่อพระพุทธองค์ แต่พระพุทธองค์ก็ได้ผูกอาฆาตกับพระเทวทัต สาวกจึงได้นำท่านเดินทางไปสู่พระเชตวันเพื่อขอขมาพระพุทธเจ้า แต่ทว่าด้วยกรรมที่ตนสร้างไว้นั้นหนักมาก จึงทำให้ท่านต้องถูกรถรุมไปในอเวจีนิรโรค ฌ ริมสระโบกขรณีหน้าวัดพระเชตวันมหาวิหาร^{๘๐}

เมื่อพิจารณาจากประวัติของพระเทวทัตแล้ว จึงกล่าวได้ว่า พระเทวทัตนั้น เป็นบุคคลที่มีลักษณะแห่งความเป็นคนพาลและมีความเห็นผิด เป็นมิถิฉาวิภูต มีความมักใหญ่ใฝ่สูง ด้วยการทำร้ายพระพุทธเจ้าและก่อความเดือดร้อนให้กับพระพุทธองค์และเหล่าพระภิกษุสงฆ์ คิดที่จะตั้งตัวเป็น

^{๗๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๘๓.

^{๗๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๘๕, ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๑๐๘๓.

^{๘๐} ดูรายละเอียดใน ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๓/๑๓๒.

ผู้ปกครองคณะสงฆ์เสียเอง แม้กระทั่งการทำภิกษุสงฆ์ให้แตกแยกออกเป็นสองฝ่าย จนทำให้ตนเองนั้น ได้รับผลแห่งกรรมที่ตนได้กระทำไว้

ข) นางจิณฺจมาณวิกา

นางจิณฺจมาณวิกา เป็นสาวกของพวกเดียรถีย์ ซึ่งนางนั้นได้ทำมารยาโดยใช้วิธีการแต่งตัวสวย ๆ ตอนเย็นที่ชาวบ้านเดินออกจากวัดจะกลับบ้าน นางก็เดินสวนเข้าไป พอใคร ๆ ถามว่าจะไปไหนในเวลานี้ นางก็ตอบว่า ธุระอะไรของพวกท่าน แล้วนางก็เดินทะลุวัดไปค้างที่วัดของพวกนอกศาสนาใกล้ ๆ นั้นเอง ชาวเมืองเดินมาเข้าวัด นางก็ทำท่าเหมือนกับว่า ค้างที่วัดนี้ทั้งคืน แล้วตอนเช้าก็เดินสวนทางออกมา พอใคร ๆ ถามว่า ไปพักที่ไหนมา นางก็ตอบว่า ธุระอะไรของพวกท่าน กับที่พักของข้าพเจ้า นางทำอย่างนี้อยู่ประมาณ ๒ เดือน คราวนี้พอชาวบ้านถามนางอีก นางก็ตอบว่า ข้าพเจ้าพักอยู่ในพระคันธกุฏีของ พระสมณโคตม ในพระเชตะวัน ชาวบ้านก็สงสัยกันว่า นางนั้นพูดความจริงหรือเปล่า แต่พระอริยบุคคลไม่มีใครเชื่อเลย ผ่านไปได้ประมาณ ๓-๔ เดือน นางก็เอาผ้าพันท้องให้หนาขึ้น เหมือนราวกับว่า ตั้งท้องได้ประมาณ ๘-๙ เดือน ก็เอาไม่กลม ๆ ผูกไว้ที่ท้อง เอาผ้ามาห่มทับไว้ เอาไม้ทุบหลังมือหลังเท้าให้บวม ให้อูเหมือนว่าตนนั้นใกล้ที่จะคลอด เย็นวันหนึ่งขณะที่พระพุทธรูปเจ้ากำลังแสดงธรรมอยู่ นางก็ไปยืนต่อว่าพระพุทธรูปเจ้าว่า พระองค์ดีแต่แสดงธรรม ไม่ได้สนพระทัยหม่อมฉัน หม่อมฉันนั้นได้ตั้งครรรค์เพราะพระองค์ ถ้าพระองค์ไม่สนใจในหม่อมฉัน ก็ให้นางวิสาขาหรืออนาถปิณฑิกะมาดูแลก็ยังดี แต่พระองค์นั้นเอาแต่อภิรมย์อย่างเดียว ไม่สนพระทัยการคลอดของหม่อมฉันเลย พอนางพูดจบ พระองค์ก็ตรัสด้วยพระแสงเสียงอันเรียกว่า นื่องหญิงเรื่องนี้เราทั้งสองคนเท่านั้นที่รู้ว่าจริงหรือไม่จริง

นางจิณฺจมาณวิกาโกรธมาก เด่นเร่า ๆ คำพระพุทธรูปเจ้าจนเชือกขาด ผ้ากับท่อนไม้ร่วงลงมา ชาวบ้านเห็นความจริง ก็เข้าไปถ่มน้ำลายใส่บ้าง เอาหินขว้างบ้าง ฆุดกระชากนางออกไปจากวัด ครั้นนางล่องคลองแห่งพระเนตรของพระตถาคตไป แผ่นดินใหญ่แตกแยกให้ช่อง แล้วเปลวไฟก็ตั้งขึ้นจากอเวจีนรก นางจิณฺจมาณวิกานั้น ได้ไปบังเกิดในที่นั้น เป็นเหมือนกับหม้อผ้ากัมพลที่ตระกูลให้ ลากสักการะของพวกอัญญเดียรถีย์ยิ่งถึงความเสื่อมเป็นอันมาก แต่กลับเจริญแก่พระศพลโดยประมาณยิ่ง^{๘๑}

จากการศึกษาประวัติของนางจิณฺจมาณวิกา ก็พบได้ว่า นางนั้นเป็นศิษย์ของพวกนอกศาสนาคือพวกเดียรถีย์ ด้วยการสมาคมกับด้วยคนพาล จนถูกพวกนั้นอบรมสั่งสอนนางไปในทางที่ผิดศีลธรรม จริยธรรม จนอาจกล่าวได้ว่า นางนั้นถูกหลอกใช้ให้ทำกรรมที่เป็นอกุศลอันหนักยิ่ง คิดที่จะทำร้าย ใส่ร้ายหรือให้ร้ายพระพุทธรูปเจ้าและก่อความเดือดร้อนให้กับพระพุทธรูปศาสนา จนในที่สุดความจริงก็ปรากฏเด่นชัด จึงทำให้นางนั้นได้ผลแห่งการกระทำของตนเอง

^{๘๑}ดูรายละเอียดใน พ.ธ.อ. (ไทย) ๗/๗๕-๗๖.

ค) พระโกกาลิกะ

พระโกกาลิกะได้ใส่ร้ายท่านพระสารีบุตรและท่านพระโมคคัลลานะเป็นผู้มีความปรารถนาชั่วลุ่มอนาญความปรารถนาชั่วต่อหน้าพระพุทธเจ้า เมื่อโกกาลิกะถูกขับไปไม่นาน ร่างกายก็มีตุ่มขนาดเท่าเมล็ดพันธุ์ฝักกาดเกิดขึ้นทั่วร่างกาย ตุ่มเหล่านั้นโตเท่าเมล็ดพันธุ์ฝักกาด แล้วก็โตเท่าเมล็ดถั่วเขียว โตเท่าเมล็ดถั่วดำ โตเท่าเมล็ดพุทรา โตเท่าเมล็ดกระเบา โตเท่าผลมะขามป้อม โตเท่าผลมะตูมอ่อน เท่าผลมะตูมแก่ แล้วก็แตกแย้ม หนองและเลือดไหลออกมา โกกาลิกะถูกเพราะทณปิษตุ่มแตกนั้นไม่ไหวจึงมรณภาพลงในขณะนั้น และเมื่อมรณภาพลงแล้วได้ไปเกิดในปทุมนรก เพราะมีจิตผูกอาฆาตในท่านพระสารีบุตรและท่านพระโมคคัลลานะ^{๘๒}

จากการศึกษาประวัติพระภิกษุโกกาลิกะ เป็นพระภิกษุผู้มีจิตประกอบด้วยความโลภมีความอยากได้ลาภสักการะ เพราะอาศัยความที่คนทั้งหลายเลื่อมใสในพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ แต่ก็ไม่สามารถตามความปรารถนาของตนจึงได้ทำร้ายด้วยวาจาทุจริตใส่ร้ายพระอัครสาวกทั้งสอง จนทำให้ตนเองนั้นมรณภาพลงไปด้วยผลแห่งการกระทำของตน

ง) พระทัฬหฬลบุตร

พระทัฬหฬลบุตรมีหน้าที่เป็นผู้จัดเสนาสนะ และเป็นผู้แจกภัตต์^{๘๓} จึงได้กราบทูลความดำริของท่านนั้นกับพระผู้มีพระภาคเจ้า จนพระองค์นั้นก็สาธุการและทรงแสดงความเห็นชอบด้วยที่จะให้พระทัฬหฬลบุตรทำหน้าที่ทั้งสองอย่างนั้น จึงตรัสเรียกประชุมสงฆ์ ให้สงฆ์เชิญพระทัฬหฬลบุตรก่อนแล้ว ให้ภิกษุรูปหนึ่งสวดประกาศขอความเห็นชอบในการสมมติ พระทัฬหฬลบุตรเป็นผู้แจกเสนาสนะและแจกภัตต์ เมื่อไม่มีผู้ใดคัดค้าน จึงเป็นอันสงฆ์ได้สมมติหรือแต่งตั้งแล้ว

พระทัฬหฬลบุตรทำหน้าที่มาด้วยดี ครั้งหนึ่งถูกภิกษุพวกเมตติยะและภุมมชกะเข้าใจผิดหาว่า ท่านนั้นได้ไปแนะนำคบหาผู้หนึ่ง มีให้ถวายอาหารดี ๆ แก่พวกตน ซึ่งความจริงแล้วคบหาผู้หนึ่งไม่ได้เลื่อมใสและรังเกียจด้วยตนเอง ท่านเหล่านั้นจึงได้ใช้นางเมตติยาภิกษุณีให้เป็นโจทย์ฟ้องพระทัฬหฬลบุตร ในข้อหาต้องอาบัติปาราชิกเพราะข่มขืนนางภิกษุณี

เมื่อพระพุทธเจ้าได้ทรงไต่สวน แล้วได้พบความจริงที่ว่า เป็นการกลั่นแกล้งใส่ความกันและกัน จึงให้ภิกษุทั้งหลายสืบนางภิกษุณี พวกภิกษุเหล่านั้นก็ออกมายอมรับคำสารภาพตามความเป็นจริง ภิกษุทั้งหลายจึงกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงติเตียนหมู่ภิกษุผู้คิดร้ายใส่ความฟ้องพระทัฬหฬลบุตร^{๘๔}

^{๘๒} คุรยลละเอียตใน ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/-/๖๕๕-๖๕๗.

^{๘๓} ภัตตทุทเทสกะ ผู้แจกภัตต์, ภิกษุที่สงฆ์สมมติ คือแต่งตั้งให้เป็นเจ้าหน้าที่จัดแจกภัต (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๘๑.)

^{๘๔} คุรยลละเอียตใน วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๘๐-๓๘๔/๔๑๒-๔๑๙.

จากการศึกษาประวัติพระทัฬหฬลบุตร ได้มีภิกษุกลุ่มหนึ่งนั้นได้เสื่อมจากลามกการแล้วใส่ความให้ร้าย ว่าร้ายกับพระทัฬหฬลบุตรจนทำให้ท่านนั้นได้รับความเดือดร้อนเพราะการกระทำของภิกษุเหล่านั้น จนทำให้พระผู้มีพระภาคเจ้าได้บัญญัติสิกขาบทด้วยอาบัติที่ไม่มีมูลความจริง แก่ภิกษุผู้ประพฤติเช่นนั้น

จ) ภิกษุณีอุลลันทา

ภิกษุณีอุลลันทามีความริษยาพระภิกษุภิกขาปาลานิโดยคิดว่า ธรรมดาภิกษุณีผู้สละวณอยู่กับการอธิบายเรื่องราวให้ผู้อื่นเข้าใจ ย่อมมีน้อย สันโดษ ชอบสงัด ไม่คลุกคลี จึงจกกรมบ้าง ยืนบ้าง นั่งบ้าง นอนบ้าง ยกขึ้นแสดงเองบ้าง ใช้ผู้อื่น ให้ยกขึ้นแสดงบ้าง ท่องบ่นบ้าง ต่อหน้าพระภิกษุภิกขาปาลานิ บรรดาภิกษุณีผู้มกน้อย พวกกันตำหนิติเตียนว่า เพราะเหตุไรภิกษุณีอุลลันทาจึงจกใจก่อความไม่ผาสกแก่ภิกษุณีภิกขาปาลานิ ภิกษุณีเหล่านั้นได้นำเรื่องนี้ไปบอกภิกษุทั้งหลายให้ทราบ พวกภิกษุได้นำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ

พระผู้มีพระภาครับสั่งให้ประชุมสงฆ์เพราะเรื่องนี้เป็นต้นเหตุ ทรงสอบถามภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลาย ทราบว่า ภิกษุณีอุลลันทาจกใจก่อความ ไม่ผาสกแก่ภิกขาปาลานิ จริงหรือ ภิกษุทั้งหลายทูลรับว่า จริง พระพุทธเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทรงดำหนิว่า ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุไรภิกษุณีอุลลันทา จึงจกใจก่อความไม่ผาสกแก่ภิกษุณี ภิกขาปาลานิ ภิกษุทั้งหลาย การกระทำอย่างนี้ มิได้ทำคนที่ยังไม่เสื่อมใสให้เสื่อมใส หรือทำคนที่เสื่อมใสอยู่แล้วให้เสื่อมใสยิ่งขึ้นได้^{๘๕}

จากการศึกษาประวัติภิกษุณีอุลลันทา นางนั้นได้ถูกความอิจฉาริษยาครอบงำจึงได้กล่าวร้ายให้ร้าย และทำความเดือดร้อนแก่ภิกษุณีภิกขาปาลานิซึ่งเป็นพหูสูต เป็นนักพูด และสามารถแสดงธรรมได้อย่างลึกซึ้งได้ จนพวกภิกษุณีเหล่านั้นได้ทราบเรื่องดังกล่าวมาแล้ว จึงนำไปบอกกับภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุนำเรื่องนั้นให้พระผู้มีพระภาคเจ้าทราบทราบ พระองค์ก็ทรงดำหนิติเตียนภิกษุณีอุลลันทาว่า การกระทำอย่างนี้ มิได้ทำคนที่ยังไม่เสื่อมใสให้เสื่อมใส หรือทำคนที่เสื่อมใสอยู่แล้วให้เสื่อมใสยิ่งขึ้นได้ เพราะสาเหตุแห่งการริษยาและการให้ร้ายว่าร้ายแก่ภิกษุณีภิกขาปาลานิ

สรุป ปัจจัยที่ทำให้เกิดการทุจริตตามหลักทางพระพุทธศาสนา มีอยู่ ๓ ประการด้วยกัน นั่นก็คือ (๑) ความโลภ เป็นอาการของจิตที่อยากได้ไม่รู้จักพอ เป็นความเศร้าหมองของจิต ซึ่งทำให้บุคคลแสวงหาสิ่งที่ต้องการในทางทุจริต เป็นรากเหง้าของอกุศลมูล คือ โลภะ ความโลภ ความอยากได้ โทสะ ความโกรธ ความขัดเคือง ความไม่พอใจ และโมหะ ความหลง ความเขลา ความโง่ เป็นกิเลสที่โน้มน้าวเข้ามาและเป็นสาเหตุที่เป็นอกุศลทางกายวาจา โดยการละเมิดใน

^{๘๕} ติรยละเอียดใน วิ.ภิกขุณี. (ไทย) ๓/๙๔๑/๒๑๗-๒๑๘.

ทรัพย์สินของผู้อื่น (๒) อทินนาทาน หมายถึง การถือเอา หรือการนำเอาสิ่งของของผู้อื่นไป ด้วยอาการแห่งการขโมยสิ่งของ ลักทรัพย์ ฉ้อโกง การยักยอก การเลียงภาชี และการสับเปลี่ยน จนทำให้ผู้อื่นเสียหาย (๓) วิหิงสา หมายถึง การทำร้าย การก่อความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น จนทำให้ผู้อื่นเสียหายทั้งทางกาย วาจา และทางจิตใจ

๓.๔ หลักธรรมในการป้องกันการทุจริต

การป้องกันการทุจริตตามแนวทางพระพุทธศาสนานั้น ได้มีการกล่าวถึงทางแห่งกรรมดี ทางแห่งการทำดี ทางแห่งกรรมที่เป็นกุศล กรรมดีอันเป็นทางนำไปสู่สุคติ นั่นก็คือ กุศลกรรมบถ ๑๐^{๘๖} ซึ่งในบริบทนี้การทุจริตจะเน้นไปที่หลักของ อทินนาทานา เวรมณี เว้นจากการถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้ และวจีทุจริตจะเน้นไปที่ มุสาวาทา เวรมณี เว้นจากการพูดเท็จ ส่วนมโนทุจริตจะเน้นกรรมทั้ง ๓ คือ อนภิชชา ไม่โลภคอยจ้องอยากได้ของเขา, อพยาบาท ไม่คิดร้ายเบียดเบียนเขา, และสัมมาทิฐิ เห็นชอบตามคลองธรรม และสาเหตุการทุจริตก็เกิดมาจากความโลภ การลักทรัพย์ และการเบียดเบียนผู้อื่น ซึ่งในที่นี่จะได้กล่าวถึงหลักธรรมในการป้องกันการทุจริตตามแนวทางพระพุทธศาสนาดังต่อไปนี้

๓.๔.๑ ทาน

ก) ความหมายของทาน

ทาน เป็นหลักธรรมเบื้องต้นในพระพุทธศาสนา เป็นเครื่องมือยึดเหนี่ยวน้ำใจกันและกันไว้ พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญแก่ทาน เพราะจัดเป็นการทำบุญอย่างหนึ่งในบุญกิริยาวัตถุ ๓ อย่าง คือ บุญสำเร็จด้วยการให้ บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล และบุญสำเร็จด้วยการเจริญภาวนา^{๘๗}

ทาน หมายถึง การให้วัตถุที่ควรให้

ทาน หมายถึง การให้ความรู้

ทาน หมายถึง การให้อภัยแก่คนหรือสัตว์อื่น^{๘๘}

ทาน หมายถึง ทานวัตถุ เพราะบุคคลให้ทานด้วยวัตถุนี้ ฉะนั้น วัตถุนี้ จึงชื่อว่า ทาน อธิบายว่า เขามอบทรัพย์สินที่มีอยู่ของตนแก่ผู้อื่น

ทาน หมายถึง จาคเจตนา เจตนาเป็นเหตุบริจาคนั้นมีสิ่งของที่ควรให้ ๑๐ อย่าง มีข้าว เป็นต้น อันมีสัมมาทิฐิเป็นต้นนำ แก่บุคคลอื่น

^{๘๖} คุรุยละเอียดยใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๗/๓๖๒, ๓๖๐/๔๓๑-๔๓๒, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๖-๒๗.

^{๘๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๐๕/๒๖๙.

^{๘๘} อภิ.ก. (ไทย) ๓๗/๒๘๙-๒๙๐/๔๕๕.

ทาน หมายถึง ความไม่โลภ ซึ่งประกอบด้วยเจตนาอันเป็นเหตุบริจาคทาน

ทาน โดยเนื้อความมีเพียง ๒ อย่าง คือ จาคเจตนา และไทยธรรม^{๘๙}

กล่าวโดยสรุป คำว่า ทาน หมายถึง การให้ การให้ธรรมะเป็นทาน การแบ่งปันสิ่งที่เป็นวัตถุและสิ่งที่ไม่ใช่วัตถุแก่สรรพสัตว์ เพื่ออนุเคราะห์ สงเคราะห์ ตอบแทนและบูชาคุณด้วยเจตนาอันบริสุทธิ์โดยไม่หวังสิ่งใดตอบแทน รวมถึงการให้อภัยด้วย

ข) ประเภทของทาน

การให้ทานในพระพุทธศาสนามีหลายประเภท ในทานสูตรพระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ ๒ ประเภท^{๙๐} คือ

๑. อามิสทาน การให้สิ่งของเป็นทาน

๒. ธรรมทาน การให้ธรรมเป็นทาน

อามิสทาน คือ การให้วัตถุสิ่งของ การให้ปัจจัย ๔ ได้แก่ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค และยังแปลว่า ให้วัตถุสิ่งของ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ทานวัตถุ ของสำหรับให้ หรือของที่ควรให้ มี ๑๐ อย่างด้วยกัน ได้แก่

๑. อนัน ได้แก่ ของเคี้ยวและของกินทุกอย่าง เช่น ข้าว

๒. ปาน ได้แก่ น้ำดื่ม ของลื้มทุกอย่าง เช่น น้ำมะม่วง

๓. วตถ ได้แก่ เครื่องปกปิด คือ ผ้านุ่ง ผ้าห่ม ผ้าเช็ดตัว

๔. ยาน ได้แก่ สิ่งที่จะช่วยให้ไปได้สำเร็จ เช่น รถ คานหาม ร่ม รองเท้า

๕. มาลา ได้แก่ ดอกไม้ทั้งปวง ต่างโดยเป็นดอกไม้ที่ร้อยแล้ว และยังมีได้ร้อย เช่น ดอกมะลิ เป็นต้น หรือต้นไม้ดอก ต้นไม้ใบ

๖. คนธ ได้แก่ ของหอมทุกอย่างและเครื่องอุปกรณ์ของหอมที่บดแล้วและที่มีได้บดและของลูบไล้ทุกอย่างมีจันทร์ เป็นต้น

๗. วิเลปน ได้แก่ เครื่องทำการย่อมผิว เครื่องตบแต่ง เช่น ธงทิว เครื่องย่อมเครื่องทา เป็นต้น

๘. เสยยา ได้แก่ สิ่งที่พักผ่อน มีเตียงและตั้งเป็นต้น และมีผ้าปาวาร ผ้าห่ม ผืนใหญ่ เสื่อคลุม และผ้าโกเชาว์ (ผ้าที่ทำด้วยขนแพะ) เช่น เสื่อ หมอน มุ้ง ผ้าห่ม

๙. อวสธ ได้แก่ ที่อาศัยสำหรับบำบัดอันตรายมีลมและแดด เป็นต้น หรือที่พักมีเรือนชั้นเดียว เป็นต้น เช่น ที่พัก เครื่องรับรอง ศาลา ม้านั่ง

^{๘๙}พระมหาอานนท์ ชวนาภิภู (แสนแป้), “การศึกษาเรื่องทานในพระไตรปิฎกที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๗.

^{๙๐}ช.อิตติ. (ไทย) ๒๕/๙๘/๔๗๓.

๑๐. ปทีเปยย์ ได้แก่ เครื่องอุปกรณ์แห่งประทีปมีไส้และน้ำมัน เป็นต้น เช่น ประทีป (วัตถุสำหรับส่องแสง) เทียน รูป เครื่องแสงสว่าง^{๙๑}

ทานวัตถุ ๑๐ อย่างนี้ เป็นเกณฑ์พิจารณาในขั้นแรกว่า ของที่ควรให้มีสิ่งใดบ้าง การให้สิ่งของ ๑๐ อย่างนี้ ไม่ได้มุ่งผู้รับเฉพาะแต่บรรพชิตเท่านั้น แม้แต่คฤหัสถ์หรือฆราวาสและสัตว์เดรัจฉานก็ยอมให้ได้

ส่วนธรรมทาน คือ การให้คำแนะนำสั่งสอนให้รู้ดีรู้ชั่ว หรือการแสดงธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าประกาศแล้ว อันเป็นเหตุสิ้นทุกข์และนำมาซึ่งความสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า เพื่อจะให้เป็นประโยชน์แก่คนอื่น ๆ^{๙๒} ธรรมทานนั้นย่อมอำนวยผลแก่ผู้ฟังเป็นอย่างมาก ดังที่ พระอรรถกถาจารย์กล่าวไว้ว่า

บุคคลพึงถวายจีวรเช่นกับปลีกกล้วยแก่พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระชีนาสพทั้งหลายผู้นั่งติด ๆ กันในห้องจักรวาลตลอดถึงพรหมโลก การอนุโมทนาที่พระพุทธเจ้าเป็นต้น ทำด้วยพระคาถา ๔ บาท ในสมาคมนั้นนั่นแลประเสริฐ เพราะทานนั้น หามีค่าถึงเสียที่ ๑๖ แห่ง พระคานานั้นไม่ การแสดงกิติ การบอกกิติ การสดับกิติซึ่งธรรม เป็นการใหญ่มีประโยชน์มหาศาล อย่างนี้ อนึ่ง บุคคลใด ให้ทำการฟังธรรมนั้น อานิสงส์เป็นอันมากย่อมมีแก่บุคคลนั้นแท้ ธรรมทานที่พระพุทธเจ้าเป็นต้นให้เป็นไปแล้ว แม้ด้วยอานาจนุโมทนา โดยที่สุดด้วยพระคาถา ๔ บาท เท่านั้น ประเสริฐแม้กว่าทานที่ทายกบรรจupaตรให้เต็มด้วยบิณฑบาตอันประณีตแล้วถวายแก่บริษัทเห็นปานนั้น แม้กว่าเภสัชทานที่ทายกบรรจupaตรให้เต็มด้วยเนยใสและน้ำมันเป็นต้นแล้วถวาย แม้กว่าเสนาสนทานที่ทายกให้สร้างวิหารเช่นกับมหาวิหารและปราสาทเช่นกับโลหปราสาททั้งหลายแสนแล้วถวายบ้าง แม้กว่าการบริจาคที่อนาถบิณฑิกเศรษฐีปวารณวิหารทำ เพราะเหตุไร เพราะว่าชนทั้งหลาย เมื่อจะทำบุญเห็นปานนั้น ต่อฟังธรรมแล้วจึงทำได้ ไม่ได้ฟัง ก็หาทำไม่ ก็ถ้าว่าสัตว์เหล่านี้ไม่ฟังฟังธรรมไซ้ก็ไม่ฟังถวายแม้ข้าวต้นสักกระบายหนึ่ง แม้ข้าวสอยสักทัพพีหนึ่ง เพราะเหตุนี้ ธรรมทานนั้นแหละจึงประเสริฐที่สุดกว่าทานทุกชนิด อีกอย่างหนึ่ง เว้นพระพุทธเจ้าและพระปัจเจกพุทธเจ้าเสีย แม้พระสาวกทั้งหลาย มีพระสารีบุตรเป็นต้น ผู้ประกอบด้วยปัญญาซึ่งสามารถนบหยาดน้ำได้ในเมื่อฝนตกอยู่ตลอดกับทั้งสิ้น ก็ยังไม่สามารถจะบรรลุโสดาปัตติผลเป็นต้น โดยธรรมดาของตนได้ ต่อฟังธรรมที่พระอัสสชิเถระเป็นต้นแสดงแล้ว จึงทำให้แจ้งซึ่งโสดาปัตติผล และทำให้แจ้งซึ่งสาวกบารมีญาณด้วยพระธรรมเทศนาของพระศาสดา เพราะเหตุแต่นี้ มหาบพิตร ธรรมทานนั้นแหละจึงประเสริฐ^{๙๓}

^{๙๑} มหามกุฏราชวิทยาลัย, มงคลัตถทีปนีแปล เล่ม ๓, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๓๑.

^{๙๒} พระมหาอาณนัท ขวนาภิภู (แสนแป้), “การศึกษาเรื่องทานในพระไตรปิฎกที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๘.

^{๙๓} มหามกุฏราชวิทยาลัย, มงคลัตถทีปนีแปล เล่ม ๓, หน้า ๔๙.

พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญธรรมทานว่า มีผลที่เลิศกว่าอามิสทาน ดังที่ปรากฏในทานสูตรขุททกนิกาย อิติวุตตกะว่า “ภิกษุทั้งหลาย ทาน ๒ อย่างนี้ คือ อามิสทาน ๑ ธรรมทาน ๑ ภิกษุทั้งหลาย บรรดาทาน ๒ อย่างนี้ ธรรมทานเป็นเลิศ”^{๙๔}

อามิสทานแบ่งตามทายก คือ ผู้ให้มี ๓ ประเภทดังนี้

๑. ทานทาส หมายถึง การที่บุคคลให้ของที่ตนไม่บริโภคนิสัยเอง เช่น เมื่อได้สิ่งของที่ประณีตก็ใช้เอง เมื่อจะให้ก็ให้สิ่งของที่ไม่ประณีต

๒. ทานสหาย หมายถึง บุคคลให้ของที่เสมอกันกับที่ตนบริโภคนิสัยเอง ตนใช้สอยอย่างไร ถึงคราวจะให้ผู้อื่นก็ให้ของอย่างนั้น

๓. ทานสามี หมายถึง บุคคลให้สิ่งของที่ดีประณีตกว่าของที่ตนบริโภคนิสัยเอง โดยเลือกของที่ดีที่สุดไปให้^{๙๕}

อามิสทานที่แบ่งตามเจตนาของผู้ให้ มี ๒ ประเภท คือ

๑. บุคคลิกทาน หรือปาฏิบุคคลิกทาน คือ การให้เจาะจงบุคคล

๒. สังฆทาน คือ การให้ไม่เจาะจงบุคคล

ทานที่บุคคลให้แล้วในฐานะ ๑๔ ชื่อว่าปาฏิบุคคลิก ดังในทักขิณาวิวัคสูตรมัชฌมิกาย อุปริปัณณาสก์ ว่าอานนท์ ก็ทักขิณาเป็นปาฏิบุคคลิกมี ๑๔ อย่างคือ

๑. ให้ทานในตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า

๒. ให้ทานในพระปัจเจกสัมพุทธะ

๓. ให้ทานในสาวกของตถาคตผู้เป็นพระอรหันต์

๔. ให้ทานในท่านผู้ปฏิบัติ เพื่อทำอรรถผลให้แจ้ง

๕. ให้ทานแก่พระอนาคามี

๖. ให้ทานในท่านผู้ปฏิบัติเพื่อทำอนาคามีผลให้แจ้ง

๗. ให้ทานแก่พระสกทาคามี

๘. ให้ทานแก่ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อทำสกทาคามีผลให้แจ้ง

๙. ให้ทานในพระโสดาบัน

๑๐. ให้ทานในท่านผู้ปฏิบัติเพื่อทำโสดาปัตติผลให้แจ้ง

๑๑. ให้ทานในบุคคลภายนอก (จากพระศาสนา) ผู้ปราศจากความกำหนัดในกาม

๑๒. ให้ทานในปุถุชนผู้มีศีล

๑๓. ให้ทานในปุถุชนผู้ทุศีล

๑๔. ให้ทานในสัตว์เดียรัจฉาน^{๙๖}

^{๙๔} ขุ.อติ. (ไทย) ๒๕/๙๘/๔๗๓.

^{๙๕} ่อง.ปญจก.อ. (ไทย) ๓/๘๑, พระมหาสุวิทย์ วิเศษโก, ทานก้าวแรกแห่งการพัฒนาคุณภาพชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทฟองทองเอ็นเตอร์ไพรส์ จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๒๔.

สรุป ประเภทของทานนี้มีอยู่ ๓ อย่างด้วยกันนั่นก็คือ (๑) อามิสทาน การให้วัตถุสิ่งของต่าง ๆ (๒) ธรรมทาน การให้ส่วนที่เป็นจิตใจ เช่น การให้ธรรมะ การให้ความรู้ เป็นต้น (๓) อภัยทาน การให้อภัยซึ่งกันและกัน ไม่มีเวร ไม่เบียดเบียนกันและกัน

ค) องค์ประกอบของการให้ทาน

องค์ประกอบของการให้ทานพระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงหลักของการให้ทานไว้ ๓ ประการด้วยกัน นั่นก็คือ

๑. ทายก คือ ผู้ให้ทาน
๒. ปฏิคาหก คือ ผู้รับทาน
๓. ไทยธรรม คือ วัตถุที่ให้ทาน^{๙๙}

องค์ประกอบทั้ง ๓ ประการ เป็นองค์ประกอบหลักของทาน การกระทำที่กล่าวได้ว่าเป็นทานและทานที่ควรกระทำ จะต้องประกอบด้วยหลัก ๓ ประการข้างต้น เหมือนดังที่ปรากฏในสัมมุขีภาวสูตร ทิมนิกาย มหาวรรคที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เพราะเป็นผู้มีธรรม ๓ ประการ กุลบุตรผู้มีศรัทธาจึงประสบบุญมาก ธรรม ๓ ประการเป็นไฉน คือ ทายกเป็นผู้มีศรัทธาไทยธรรม ทักขิไณยบุคคล เพราะเป็นผู้มีธรรมเหล่านี้ กุลบุตรผู้มีศรัทธาจึงประสบบุญมาก”^{๑๐๐}

ทานนั้นจะมีผลมาก ฝ่ายปฏิคาหก (ผู้รับทาน) ต้องประกอบด้วยองค์คุณ ๓ ประการ เหมือนดังที่ปรากฏในทานสูตร อังคุตตรนิกาย ฉกกนิบาตที่ว่า “ปฏิคาหกในศาสนานี้ เป็นผู้ปราศจากราคะ หรือปฏิบัติเพื่อกำจัดราคะ เป็นผู้ปราศจากโทสะ หรือปฏิบัติเพื่อกำจัดโทสะ เป็นผู้ปราศจากโมหะ หรือปฏิบัติเพื่อกำจัดโมหะ นี่คือน้อง ๓ ของปฏิคาหก”^{๑๐๑}

ไทยธรรมหรือวัตถุที่ให้ทานนั้น จัดเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอีกประการหนึ่งของการให้ทานและสิ่งสมควรให้ทานตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาก็มีทั้งที่เป็นวัตถุสิ่งของ (รูปธรรม) และสิ่งที่มีใช้วัตถุ (นามธรรม) องค์ประกอบแห่งไทยธรรม ไม่ขึ้นอยู่กับวัตถุที่ให้ว่า จะมากน้อย ประณีต หรือเศร้าหมอง แต่ขึ้นอยู่กับเจตนาของผู้ให้ว่าเป็นเช่นไร เจตนาบริสุทธิ์หรือไม่ เพราะบุคคลแม้จะให้ทานด้วยวัตถุมากมาย และมีราคาแพงแค่ไหนก็ตาม ทานนั้นไม่จัดว่าให้ผลมากกว่าทานที่ผู้ให้ด้วยจิตที่ประกอบด้วยเมตตา ซึ่งของที่ควรให้ทานนั้น ประกอบด้วยองค์ ๓ คือ

๑. ความบริสุทธิ์ของสิ่งที่ให้
๒. คุณภาพของสิ่งที่ให้
๓. เหมาะสมเป็นประโยชน์แก่ผู้รับ^{๑๐๒}

^{๙๙} วจ.ติก. (ไทย) ๒๐/๔๑/๒๐๔.

^{๑๐๐} วจ.ติก. (ไทย) ๒๐/๔๑/๒๐๕.

^{๑๐๑} วจ.ฉก. (ไทย) ๒๒/๓๗/๔๘๖.

^{๑๐๒} พระมหาอานนท์ ชวนาภิภู (แสนแป้), “การศึกษาเรื่องทานในพระไตรปิฎกที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๒๖.

สรุป องค์ประกอบของการให้ทาน มีอยู่ ๓ ประการด้วยกันนั่นก็คือ (๑) ทายก ผู้ให้ทาน (๒) ปฏิคาหก ผู้รับทาน และ (๓) ไทยธรรม วัตถุที่นำมาให้ทาน

ง) จุดมุ่งหมายของการให้ทาน

จุดมุ่งหมายของการให้ทานนั้น มีองค์ประกอบอยู่ ๕ ประการด้วยกันนั่นก็คือ

๑. เพื่อบูชาคุณ คือ เพื่อบูชาผู้มีคุณงามความดี ให้ตอบแทนแก่เขาที่เคยให้แก่เรา เพราะเขามีคุณแก่เราหรือแม้ไม่มีคุณแก่เรา แต่มีคุณธรรมที่สูงกว่าเรา เช่น ให้ทานแก่พระสงฆ์ หรือให้แก่คนผู้ที่มีคุณธรรมที่สูง เช่น ให้แก่พ่อแม่ เป็นต้น

๒. เพื่ออนุเคราะห์ เช่น ให้แก่พี่น้อง ลูกหลาน ญาติมิตร คือ การให้เพื่อเกื้อกูลซึ่งกันและกัน เรียกว่า การให้เพื่ออนุเคราะห์

๓. เพื่อสังเคราะห์ คือ ให้แก่คนยากจน คนขอทาน คนตกเร่กำล่ำบาก เช่น น้ำท่วม ไฟไหม้บ้าน คนที่ไม่มีที่พึ่ง หรือให้แก่สัตว์เดรัจฉาน การให้เช่นนี้ จัดเป็นลักษณะของทานที่ให้เพื่อสังเคราะห์ไม่ใช่อนุเคราะห์

๔. เพื่อสาธารณประโยชน์ การให้ประเภทนี้ จะเป็นการให้อนุโลมเข้าเป็นสังฆทานก็ได้ ถึงแม้ให้ในหมู่สงฆ์ก็ตาม หากแต่ให้แก่ส่วนรวมพออนุโลมเป็นสังฆทานได้ เพราะมีประโยชน์กว้างขวางมากกว่าการให้โดยทั่วไป เพราะฉะนั้น การให้ทาน เช่น การบริจาคที่ดินให้แก่รัฐบาล เพื่อสร้างสาธารณะ การให้ประเภทนี้มีผลมาก คล้ายกับสังฆทาน แต่ไม่เหมือนสังฆทาน เพราะสังฆทานนั้นต้องให้แก่สงฆ์

๕. เพื่อสร้างบารมี การให้เพื่อสร้างบารมีนั้น เป็นการสร้างกุศลเพื่อสละความตระหนี่ของตนเพื่อหวังผลอันสูงสุดคือ พระนิพพาน อย่างเช่น พระโพธิสัตว์บำเพ็ญทานบารมีเพื่อเป็นพระสัมมาสัมโพธิญาณ หรือให้เพื่ออบรมจิตใจ คือให้เพราะเห็นว่าการให้เป็นความดีมีคุณค่าต่อชีวิตและต่อผู้อื่น ทำความดีเพื่อความดี ก็จัดเข้าในการให้ประเภทนี้เหมือนกัน^{๑๐๓}

สรุป ตามหลักของพระพุทธศาสนานั้น การให้ทานถือว่าเป็นความดีอย่างหนึ่ง การกระทำเช่นนั้นก็เป็นการสั่งสมความดีงามและเพื่อเป็นการพัฒนาจิตใจของผู้ให้ให้เป็นคนที่อ่อนโยน เหมือนดังพระพุทธพจน์ที่ได้กล่าวถึงการพัฒนาจิตของผู้ให้ให้เป็นคนอ่อนโยนที่ว่า

บุคคลฝังขุณทรีย์ไว้ในดิน ได้น้ำลึกก็คิดว่า เมื่อถึงคราวจำเป็นทรัพย์นี้จะเป็นประโยชน์แก่ตน ศรัทธาที่ฝังไว้ในโลกเพื่อป้องกันการถูกริบเป็นของหลวง เพื่อป้องกันโจรปล้นบ้าง เก็บไว้ใช้หนี้บ้าง เก็บไว้ใช้ในเวลาข้าวยากมากแพงบ้าง หรือเก็บเอาไว้ใช้ในคราวเกิดอันตราย ศรัทธาที่ฝังไว้นั้นจะมีประโยชน์แก่คนฝังทุกคราวก็หาไม่ เพราะเหตุว่าขุณทรีย์ อาจเคลื่อนที่ไปบ้าง ลืมที่ฝังบ้าง มีผู้ลักไปบ้าง นาคหรือยักษ์ลักไปบ้าง หรือบางครั้งหายาหผู้ไม่เป็นที่รักขุดเอาไปบ้าง พอสิ้นบุญ

^{๑๐๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘.

ทรัพย์ทั้งหมดนั้นก็จะมีพินาศไปด้วย แต่ขุนทรัพย์คือบุญ บุคคลชายหญิงใดฝังไว้ดีแล้ว ด้วยการให้ทาน ศีล ความสํารวมและความฝึกฝน ในเจตีย์ ในสงฆ์ ในบุคคล ในแขก ในบิดามารดา หรือในพี่ชาย ทรัพย์นั้นชื่อว่าฝังไว้ดีแล้ว ใคร ๆ ก็ลักเอาไปไม่ได้ เป็นของติดตามตนไป บรรดาทรัพย์สมบัติทุกอย่าง เวลาเขาตายไป จะนำไปได้แต่เพียงขุนทรัพย์คือบุญนี้เท่านั้น^{๑๐๔}

ตัวอย่างบุคคลผู้ประกอบด้วยลักษณะของการให้ทาน เช่น เรื่องนันทียอุบาสก^{๑๐๕} ท่านนั้นได้เป็นอุบาสกได้มีความศรัทธาเลื่อมใสฟังกล่าวด้วยอานิสงส์การถวายอาวาสเป็นทานให้กับพระศาสดา ให้สร้างศาลาจัตุรมุขที่ประดับด้วยห้อง ๔ ห้องใกล้มหาวิหารในป่าอิสิปตนะ ให้ลาดเตี้ยและต้ง เป็นต้น เมื่อจะมอบถวายที่อยู่นั้น ได้ถวายโภชนทานแด่พระสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข หลังน้ำลงที่พระหัตถ์ของพระศาสดา แล้วมอบถวาย ในขณะที่นั้นประสาททิพย์ซึ่งมีส่วนยาวและส่วนกว้างประมาณ ๑๐ โยชน์ สูงประมาณ ๑๐๐ โยชน์ ซึ่งมีแก้วรัตน ๗ ประการ พร้อมด้วยนางอัปสรก็บังเกิดพร้อมในเวลาที่น่าตกลงพระหัตถ์ของพระศาสดา

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า นันทียเป็นอุบาสกที่เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาจนทำให้ท่านนั้นได้ถวายทานอันยิ่งใหญ่อันหาที่เปรียบมิได้ ซึ่งเป็นตัวอย่างที่ดีของอนุชนรุ่นหลังเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาและปฏิบัติในการลด เลิก ละ ความตระหนี่ถี่เหนียวอันมีอยู่ในตนให้หมดสิ้นไปได้

จ) ประโยชน์ของการให้ทาน

ประโยชน์ของการให้ทาน หรือทางศาสนาเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “อานิสงส์” ก็คือประโยชน์หรือผลที่เกิดจากการให้ทาน ซึ่งจะมีผลเกิดขึ้นทั้งแก่ผู้ให้ทานและผู้รับทาน แต่ผลของการให้ทานนั้นจะมีขึ้นแก่ผู้ให้ทานเป็นสำคัญ ซึ่งพระพุทธเจ้า ทรงแสดงถึงประโยชน์ที่เกิดขึ้นแก่ผู้ให้ทานไว้ ๕ ประการด้วยกัน นั่นก็คือ

๑. ผู้ให้ทานย่อมเป็นที่รักที่พอใจของคนหมู่มาก
๒. สัตบุรุษผู้สงบบคบหาผู้ให้ทาน
๓. กิตติศัพท์อันงามของผู้ให้ทานย่อมจรไป
๔. ผู้ให้ทานย่อมไม่ห่างเหินจากธรรมของคฤหัสถ์
๕. ผู้ให้ทานหลังจากตายแล้วย่อมเกิดในสุคติโลกสวรรค์^{๑๐๖}

การให้ทานจะให้กับพระทักษิณียบุคคล หรือผู้รับทานระดับใดก็ตาม ผู้ให้ย่อมจะได้รับอานิสงส์หรือผลจากการให้ทานนั้น แต่ต้องอาศัยองค์ประกอบอื่น ๆ อีกในการให้ทาน เช่น ผู้ให้ทาน

^{๑๐๔} พ.พ. (ไทย) ๒๕/๑-๘/๑๗-๑๘.

^{๑๐๕} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มงคลลัทธิปิณี ภาษาไทย ภาค ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๓๐-๓๑.

^{๑๐๖} อภ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๓๕/๕๖.

ผู้รับทาน วัตถุทาน ยกตัวอย่างเช่น วัตถุทาน หากเป็นการให้วัตถุเป็นทานก็มีอานิสงส์ระดับหนึ่ง แต่ถ้าให้ธรรมเป็นทานก็ถือว่าชนะการให้ทั้งปวง^{๑๐๗}

นอกจากนั้น พระพุทธเจ้าทรงแสดงอานิสงส์หรือประโยชน์ในการให้ทาน ซึ่งปรากฏใน จูฬกัมมวิภังคสูตรที่ว่า มาณพ บุคคลบางคนในโลกนี้ จะเป็นสตรีหรือบุรุษก็ตาม ย่อมให้ข้าว น้ำ ผ้า ยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่อยู่อาศัย ประทีปโคมไฟ แก้วสมณะหรือ พราหมณ์ เขาตายไปย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เพราะกรรมนี้ที่เขาได้สั่งสมไว้ บำเพ็ญไว้อย่างนี้ หากตายไปไม่ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ถ้ามาเกิดเป็นมนุษย์ ในที่ใดก็ตาม ก็จะเป็นผู้มีโชคมาก^{๑๐๘}

ในนิธิกัณฐสูตร พระพุทธเจ้าก็ทรงแสดงถึงอานิสงส์หรือประโยชน์ของการให้ทานและการให้ทานก็จัดว่าเป็นการทำบุญอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้คือ

๑. เป็นผู้ไม่มีผิพรรณงาม มีเสียงไพเราะ มีทรวดทรงดี รูปร่างงาม และมีบริวาร
๒. เป็นพระราชาครองประเทศและได้รับความสุข
๓. ได้มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ
๔. ได้กัลยาณมิตร ถึงความเป็นผู้รู้ และถึงความหลุดพ้น (วิชาและวิมุตติ)
๕. ได้ปฏิบัติ วิโมกข์ สวากบารมีญาณ ปัจเจกโพธิญาณ และพุทธภูมิ^{๑๐๙}

จากการศึกษาของการให้ทาน ซึ่งสามารถทราบถึงประโยชน์ของการให้ทานนั้นก็คือ เป็นเครื่องเกื้อหนุนให้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ กล่าวคือ เมื่อตายไปจะเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ และเป็นเครื่องเกื้อหนุนให้เป็นผู้ที่มีโชคมาก แต่จะต้องพิจารณาตามเหตุปัจจัยอีกหลายประการ แต่ปัจจัยหนึ่งที่ปรากฏในที่นี้นั้นก็คือ การให้ทาน

ดังนั้นการนำหลักธรรม คือ ทาน มาปรับประยุกต์ใช้กับการแก้ปัญหาความโลภในสังคม เพื่อปลูกจิตสำนึกในการแบ่งปันวัตถุสิ่งของต่าง ๆ ที่ตนเองมีนั้น ให้กับผู้อื่นด้วยความบริสุทธิ์ใจ และก็เพื่อเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น ซึ่งเป็นอุบายในการกำจัดความโลภ และความตระหนี่ออกจากจิตใจของตน ทาน เป็นคุณธรรมและข้อปฏิบัติที่พึงประสงค์ในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่สำคัญอีกประการหนึ่ง เนื่องจากทานและการให้ตลอดจนการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน เป็นคุณธรรมที่เคียงคู่ขนานไปกับการไม่โลภ การไม่เบียดเบียน และการไม่ชิงดีชิงเด่นซึ่งกันและกัน หลักของทานเป็นหลักในการดำรงชีวิตที่ทรงแนะนำสั่งสอนให้ประชาชนปฏิบัติอยู่เสมอ

^{๑๐๗} พ.ร. (ไทย) ๒๕/๓๕๔/๑๔๔.

^{๑๐๘} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๕๔/๓๕๓.

^{๑๐๙} พ.บ. (ไทย) ๒๕/๑๑-๑๕/๑๙.

๓.๔.๒ สันโดษ

ก) ความหมายของคำว่า “สันโดษ”

คำว่า “สันโดษ” ในคัมภีร์มังคลัตถปิณี ได้ให้ความหมายเอาไว้ว่า ความสันโดษ กล่าวคือ ความไม่โลภ เชื่อว่า สนฺตุฏฺฐิตา สันโดษ คือ ความไม่โลภ มีอย่างเดียวเท่านั้น ก็จริงอยู่ถึงอย่างนั้น โดยประเภทแห่งอารมณ์ย่อมเป็น ๔ อย่างด้วยอำนาจปัจจัย ๔ และเป็น ๑๒ อย่าง โดยประเภทแห่ง ๔ ติกกะ ๓ หมวด ๆ ละ ๔ เพราะทำวิภาคว่า สันโดษ ในปัจจัย ๔ ปัจจัยละ ๓ อย่าง ด้วยสามารถ ยถาลาภสันโดษ ยถาพลสันโดษ และยถาสารูปสันโดษ เพราะเหตุ นั้น ในอรรถกถาทั้งปวง พระอรรถกถาจารย์ทั้งหลาย จึงกล่าวว่า สันโดษมี ๑๒ อย่าง^{๑๑๐}

ในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ได้ให้ความหมายของสันโดษเอาไว้ว่า ความยินดี ความพอใจ ยินดีด้วยปัจจัย ๔ คือ ฝ้านุ่งห่ม อาหาร ที่นอนที่นั่ง และยา ตามมีตามได้ ยินดีใน ของของตน การมีความสุขความพอใจด้วยเครื่องเลี้ยงชีพที่หามาได้ด้วยความเพียรพยายามอันชอบธรรมของตน ไม่โลภ ไม่ริษยาใคร^{๑๑๑}

ในพจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายคำว่า สันโดษ เอาไว้ว่า ความยินดี หรือพอใจเท่าที่ตนมีอยู่หรือเป็นอยู่^{๑๑๒}

ในพจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสตร์ ได้ให้ความหมายคำว่า สันโดษ เอาไว้ว่า ความรู้จักพอดี ความรู้จักพอเพียง สันโดษ เป็นแนวปฏิบัติเพื่อให้เกิดความพอดีในชีวิตประจำวัน ไม่ฟุ้งเฟ้อเกินไป ไม่ฟุ้งซ่านจนเกิดความเดือดร้อน เป็นแนวทางแห่งการปฏิบัติกลาง ๆ เพื่อให้ชีวิตมีความอึด ไม่พร่อง อันเป็นเหตุให้มีความสุข ดังคำกล่าวที่ว่า “รู้จักพอ ก่อสุขทุกสถาน”^{๑๑๓}

สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน) ได้แสดงทรรศนะไว้ในหนังสือเรื่อง “สันโดษ” ความว่า สันโดษเป็นธรรมข้อหนึ่งที่มีผู้ปรารถนากันมาก ทั้งในด้านสนับสนุน ทั้งในด้านคัดค้าน สนับสนุน คือ การส่งเสริมให้ปฏิบัติกัน ค้าน คือ การแสดงว่าไม่ควรส่งเสริมให้มีการปฏิบัติ เพราะเห็นว่าเป็นเครื่องขัดขวางความเจริญก้าวหน้า คำว่าสันโดษมาจากภาษาบาลีว่า “สนฺโตสฺ สนฺตุฏฺฐิ” แปลว่า ความยินดีพอใจด้วยของของตน ความยินดีด้วยของที่มีอยู่ ความยินดีโดยสม่าเสมอ ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น ๓ หัวข้อดังนี้คือ (๑) ยถาลาภสันโดษ ยินดีตามที่ได้ (๒) ยถาพลสันโดษ ยินดีตามกำลัง และ (๓) ยถาสารูปสันโดษ ยินดีตามสมควร และอีกอย่าง

^{๑๑๐} มหามกุฏราชวิทยาลัย, มังคลัตถปิณีแปล เล่ม ๔, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๔), หน้า ๔๗.

^{๑๑๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๒๙.

^{๑๑๒} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๑๑๖๖.

^{๑๑๓} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ. ๙, ราชบัณฑิต), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ “คำวัด”, หน้า ๑๐๘๔ .

หนึ่ง ก็คือ สันโดษในความคิด คือ ระวังความคิดที่อยากได้มากเกินไป สันโดษในการแสวงหา คือ ยินดีแสวงหาแต่สิ่งที่ควรได้ สันโดษในการรับ คือ รับแต่สิ่งที่ควรรับ และรับพอประมาณ สันโดษในการบริโภค คือ ยินดีบริโภคสิ่งที่ได้มาด้วยการพิจารณา^{๑๑๔}

พระธรรมโกษาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้แสดงทัศนะเรื่องสันโดษไว้ในหนังสือ “คู่มือพันทุกข์” ว่าคำว่า “สันโดษ” แปลว่า ยินดีด้วยสิ่งที่มีอยู่ได้อะไรมาต้องมีความยินดีในสิ่งนั้นในฐานะที่มีมันอยู่หรือได้มา ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความพอใจที่ได้ทำลงไปแล้ว ไม่ใช่หมายความว่าให้หยุดเพียงเท่านั้น ถ้าจะพิจารณาให้ลึกซึ้งกว่านี้ สิ่งที่เราเรียกว่า สันโดษนั้น มันยังมีความหมายอีกหลายอย่าง คือ เมื่อพิจารณาถึงปัจจัยที่สำคัญของมนุษย์เรามีอยู่ ๔ อย่าง คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยาแก้โรค ล้วนเรียกว่า เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิต ถ้าเราไม่รู้จักอิ่ม ไม่รู้จักพอ ไม่รู้จักยินดี ด้วยวัตถุ ๔ อย่างนี้เท่าที่ควรสมควรได้ไม่สิ้นสุดแล้วเราจะไปทำสิ่งที่พิเศษที่เป็นอุดมคติของพระพุทธศาสนา หรือของโลกทั่วไปได้อย่างไรกัน^{๑๑๕}

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้แสดงทัศนะเรื่องสันโดษไว้ในหนังสือ “เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ” ซึ่งสรุปใจความได้ว่า คำว่า “สันโดษ” มักแปลความกันว่า ความพอใจตามมีตามได้ พอใจในสิ่งที่ตนมี ไม่ทะยานอยาก คำว่าสันโดษที่กล่าวมานี้ พระพุทธเจ้าทรงสอนเน้นเป็นพิเศษแก่ภิกษุ แต่ในทางพระพุทธศาสนาธรรมะต่าง ๆ มักใช้คู่กัน เช่น ศรัทธาคู่กับปัญญา ส่วนสันโดษนั้นมาพร้อมกับด้วยความเพียร ถ้านำมาใช้กับฆราวาสในที่นี้ นั่นก็คือ ไม่ให้บุคคลทำตัวหลงไหลเพลิดเพลิน กับการบำรุงบำเรอตนเองด้วยวัตถุสิ่งของต่าง ๆ^{๑๑๖}

เสฐียรพงษ์ วรรณปก ได้แสดงทัศนะเรื่องสันโดษไว้ว่า ในบรรดาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามีผู้ที่เข้าใจกันไม่ถูกต้อง นอกจากเรื่องหลักกรรม สันโดษก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่มีความคลาดเคลื่อนมาจากคำพูดที่ติดปากคนไทยว่า “สันโดษมันน้อย” หรือ “มันน้อยสันโดษ” ซึ่งเป็นการตีความแบบสร้างค่านิยมในแง่ลบ คือแฝงการไม่กระทำ หรือความเกียจคร้านที่อยู่ในตัว แต่ในทางตำรานั้น ท่านได้ให้ความหมายของคำว่า “สันโดษ” เอาไว้ว่า ยินดีตามที่หามาได้ ยินดีเท่าที่หาได้ด้วยความบากบั่นของตน (ยถาสถสันโดษ) ยินดีตามกำลังความสามารถที่หามา มีสติกำลังเท่าไรทุ่มเทลงไปเท่าไรก็พอใจ (ยถาพลสันโดษ) ยินดีในสิ่งที่หามาได้โดยชอบธรรม ของที่ได้มาเป็นผลของการสร้างสรรค์ของตน โดยวิธีการที่ชอบธรรม ไม่ทุจริตฉ้อโกงเขา (ยถาสารูปสันโดษ)

^{๑๑๔} สมเด็จพระญาณสังวร, สันโดษ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์ปรินต์ติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๓), หน้า ๑๙.

^{๑๑๕} พระธรรมโกษาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), สันโดษไม่เป็นอุปสรรคแก่การพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ภาพพิมพ์, ๒๕๓๙), หน้า ๗๕.

^{๑๑๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โกมลคีมทอง, ๒๕๓๘), หน้า ๕๐.

ดังนั้นคำว่า “สันโดษ” จึงหมายถึง ความพอใจในผลสำเร็จ หรือผลได้ที่ตนสร้างขึ้นด้วยความบากบั่น ด้วยการทุ่มเทกำลังทั้งหมดลงไปและโดยชอบธรรม^{๑๑๗}

ปิ่น มุทุกันต์ กล่าวไว้ในหนังสือมงคลชีวิตข้อที่ ๒๔ เรื่องของความมีสันโดษ กล่าวว่า สันโดษเป็นมงคล เพราะทำให้คนมีความสุขและทำให้คนเจริญ นอกจากนี้สันโดษยังมีอีก ๓ ลักษณะ คือ สกนสันโดษ ยินดีตามมี สันเตนสันโดษ ยินดีตามได้ และสเมนสันโดษ ยินดีตามสมควร ในทางศาสนาได้วางเกณฑ์ในการตัดสินเรื่องสันโดษไว้ ๓ ประการ คือ (๑) ยถาลาภะ ควรแก่ฐานะ (๒) ยถาพละ ควรแก่สมรรถภาพ และ (๓) ยถาสารูปะ ควรแก่ศักดิ์ศรี^{๑๑๘}

สรุป สันโดษ หมายถึง ความยินดี พอใจ ความรู้จักพอเพียงในสิ่งที่ตนมีอยู่ ในปัจจัยทั้ง ๔ อย่าง คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค

ข) ประเภทของสันโดษ

การศึกษาเรื่องความสันโดษนั้น นอกจากเรื่องของความหมายจากการตีความแล้ว มักจะจำแนกของสันโดษออกเป็น ๓ ประเภทด้วยกันนั้นก็คือ (๑) ยถาลาภสันโดษ (๒) ยถาพลสันโดษ และ (๓) ยถาสารูปสันโดษ ซึ่งสอดคล้องกับมุมมองทางพระพุทธศาสนาดังนี้คือ

๑. ยถาลาภสันโดษ คือ ความยินดีตามที่ได้ หมายถึง ได้สิ่งใดมาด้วยความเพียรพยายามของตน โดยถูกต้องตามทำนองคลองธรรม ก็ยินดีพอใจในสิ่งนั้น ไม่เดือดร้อนเพราะสิ่งที่ไม่ได้ หมายความว่า เมื่อได้ทำอย่างเต็มที่แล้ว หากไม่ได้ตามที่ต้องการ ก็ไม่กระวนกระวาย ไม่วิ่งตามความอยาก ต้องระงับยับยั้งความอยากให้ได้ โดยให้นึกถึงข้อเท็จจริงที่ว่า ไม่มีสิ่งใดสนองความต้องการแห่งจิตใจให้พอได้อย่างแท้จริง เหมือนไฟไม่อาจให้เต็มได้ด้วยเชื้อ มหาสมุทรไม่อาจให้เต็มได้ด้วยน้ำ หรือคนมักมากไม่อาจเต็มด้วยปัจจัยทั้งหลาย

๒. ยถาพลสันโดษ คือ ความยินดีตามกำลังที่มีอยู่ หมายถึง มีความยินดีหรือพอใจเพียงพอแก่กำลังกาย กำลังทรัพย์ กำลังปัญญา และกำลังความสามารถของตน ไม่ควรให้น้อยหรือเกินขอบเขตกำลังเพราะเป็นเครื่องที่ไม่เหมาะสม คนแต่ละคนมีกำลังหรือความสามารถไม่เท่ากัน ดังนั้นจึงต้องรู้จักตนเอง อย่าสำคัญตนผิดและอย่าดูถูกตนเอง สิ่งบุคคลพึงได้รับนั้นควรเหมาะสมแก่สมรรถภาพ และความสามารถของตน

๓. ยถาสารูปสันโดษ คือ ความยินดีตามสามารถ หมายถึง มีความยินดีหรือความพอใจ ตามสมควรแก่ฐานะ ภาวะ และความเป็นอยู่ของตน เป็นที่รู้กันว่า คนเราย่อมมีฐานะและความเป็นอยู่ที่แตกต่างกัน บุคคลในสังคมย่อมมีความเป็นอยู่ที่แตกต่างกัน บางคนยากจน

^{๑๑๗} เสฐียรพงษ์ วรรณปก, **พุทธศาสนา : ทรรศนะและวิจารณ์**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๕๕), หน้า ๒๓๓-๒๓๔.

^{๑๑๘} ปิ่น มุทุกันต์, **มงคลชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๒), หน้า ๑๓.

บางคนรำรวย การที่บุคคลพยายามขวนขวายเพื่อจะเป็นเรื่องที่ดี แต่ทั้งนี้ต้องรู้จักและตระหนักในความสามารถของตน ต้องพยายามขวนขวายเปลี่ยนแปลงฐานะ ภาวะและความเป็นอยู่ให้ดีขึ้นเท่าที่จะเป็นไปได้ ผู้ที่ขวนขวายในสิ่งที่เป็นไปไม่ได้นั้นเรียกว่า ไม่สันโดษ สิ่งของใด ๆ ก็ตามถ้าพิจารณาตามฐานะก็ดี พิจารณาตามสมรรถภาพก็ดี ประจักษ์แล้วว่า เมื่อตนมีได้ เมื่อตนทำได้ แต่สิ่งนั้นเมื่อมีหรือทำไปแล้วทำให้ครอบครัวเสียเกียรติภูมิ เสียชื่อเสียง เสียศักดิ์ศรี บุคคลก็ไม่ควรยินดีในสิ่งเหล่านั้น เช่น ค่าของหนีภาษี หรือฉ้อราษฎร์บังหลวง แม้ว่าฐานะตำแหน่งหน้าที่เอื้ออำนวยความสามารถพอที่จะทำได้ก็ไม่สมควรทำไม่ควรยินดี เพราะเป็นหนทางนำมาซึ่งความเสื่อมเสียทั้งต่อตนเองและผู้อื่น^{๑๑๙}

จากการศึกษาความหมายของคำว่า “สันโดษ” พอที่จะสรุปใจความได้ว่า ความยินดีพอใจด้วยปัจจัย ๔ คือ เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค และอาหาร ตลอดจนการมีความสุขความพอใจด้วยเครื่องยังชีพที่หามาได้ ด้วยความเพียรพยายามของตนคือ ไมโลภ ไมริษยา ใคร เพราะหาความโลภเป็นสาเหตุแห่งอกุศลมูลหรือทุจริตทั้งปวง สันโดษจึงเป็นหลักธรรมที่สามารถนำมาเป็นวิธีการแก้ปัญหาความโลภในสังคมปัจจุบันได้ในระดับหนึ่ง

นอกจากนั้นแล้ว ประเภทของสันโดษตามหลักพระพุทธศาสนาของพระภิกษุสงฆ์มีอยู่ ๓ ประการด้วยกันนั่นก็คือ จีวร บิณฑบาต และเสนาสนะ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑. สันโดษในจีวร ๒๐ อย่าง

จีวร เป็นชื่อเรียกผ้าที่พระภิกษุสงฆ์ใช้สอย ใช้เรียกทั้งผ้านุ่งและผ้าห่ม จีวรเป็นปัจจัยหรือบริวารของพระสงฆ์อย่างใดอย่างหนึ่งในจำนวนผ้า ๓ ผืน คือ สบง จีวร สังฆาฏิ ผ้าสำหรับทำจีวรนุ่งห่มนั้น พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้ ๖ ชนิดด้วยกัน เรียกว่า กัปปยจีวร ได้แก่

๑. ผ้าทำด้วยเปลือกไม้ (โขมะ)
๒. ผ้าทำด้วยฝ้าย (กัปปาสิกะ)
๓. ผ้าทำด้วยใยไหม (โกเสยยะ)
๔. ผ้าทำด้วยขนสัตว์ (กัมพล)
๕. ผ้าทำด้วยเปลือกป่าน (สาณะ)
๖. ผ้าที่ทำด้วยของหยาบอย่างนั้น แต่ปนกันอย่างใดอย่างหนึ่ง (กังคะ)^{๑๒๐}

พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสเกี่ยวกับเรื่องของความสันโดษในจีวรไว้อีกดังนี้ คือ

^{๑๑๙} ติวรายละเอียดใน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มงคลัตถทีปนี ภาษาไทย ภาค ๒, หน้า ๒๒๒-๒๒๕, อ้างใน พระสาธิต จิตปัญโญ (สิงห์โตทอง), “การปฏิบัติตามหลักสันโดษของชาวบ้าน บ้านหนองข้า ตำบลหนองเหียง อำเภอนพนาคมน จังหวัดชลบุรี”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศึกษาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๑-๑๒.

^{๑๒๐} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๓๔/๒๐๐.

๑. สันโดษในการตรึก	๒. สันโดษในการไป
๓. สันโดษในการแสวงหา	๔. สันโดษในการได้เฉพาะ
๕. สันโดษในการถือเอาแต่พอดี	๖. สันโดษในการเว้นความโลเล
๗. สันโดษในปัจจัยตามได้	๘. สันโดษในปัจจัยตามกำลัง
๙. สันโดษในปัจจัยตามสมควร	๑๐. สันโดษในน้ำ
๑๑. สันโดษในการชัก	๑๒. สันโดษในการทำ
๑๓. สันโดษในกะปริมาณ	๑๔. สันโดษในด้าย
๑๕. สันโดษในการเย็บ	๑๖. สันโดษในน้ำย้อม
๑๗. สันโดษในการทำกับปะ	๑๘. สันโดษในการใช้สอย
๑๙. สันโดษในการเว้นจากการสะสม	๒๐. สันโดษในการสละ ^{๑๒๑}

๒. สันโดษในบิณฑบาต ๑๕ อย่าง

พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสให้ภิกษุมีความสันโดษในบิณฑบาต ๑๕ อย่าง เพื่อยังชีพแก่ของที่หายากเขาถวญ และเพื่อความ เป็นอยู่ ที่ง่าย ฉ้นง่าย ซึ่งพระองค์ได้ตรัสไว้ดังนี้คือ

๑. สันโดษในการตรึก	๒. สันโดษในการไป
๓. สันโดษในการแสวงหา	๔. สันโดษในการได้
๕. สันโดษในการรับพอประมาณ	๖. สันโดษในการเว้นจากความอยากได้
๗. สันโดษตามแต่ได้	๘. สันโดษตามกำลัง
๙. สันโดษตามสมควร	๑๐. สันโดษในอุปการะ
๑๑. สันโดษในการกำหนด	๑๒. สันโดษในการบริโภค
๑๓. สันโดษในการเว้นจากการสะสม	๑๔. สันโดษในการสละ
๑๕. สันโดษในการรับ ^{๑๒๒}	

๓. สันโดษในเสนาสนะ ๑๕ อย่าง

คำว่า “เสนาสนะ” แยกออกเป็นสองคำคือ คำว่า เสนะ แปลว่า ที่นอน และอาสนะ แปลว่า ที่นั่ง หมายถึงที่อยู่อาศัย เช่น กุฏิ วิหาร และเครื่องใช้เกี่ยวกับสถานที่ เช่น โต๊ะ เก้าอี้ แม้แต่โคนไม้^{๑๒๓} ซึ่งพระพุทธองค์นั้นก็ได้ทรงตรัสให้พระภิกษุสงฆ์สันโดษในเสนาสนะไว้ดังนี้คือ

^{๑๒๑}ดูรายละเอียดใน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มังคลัตถทีปนี ภาษาไทย ภาค ๒, หน้า ๒๓๐-๒๓๓.

^{๑๒๒}ดูรายละเอียดใน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มังคลัตถทีปนี ภาษาไทย ภาค ๒, หน้า ๒๓๔-๒๓๕.

^{๑๒๓}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๗๓.

๑. สันโดษในการตรึก	๒. สันโดษในการไป
๓. สันโดษในการแสวงหา	๔. สันโดษในการได้
๕. สันโดษในการรับพอประมาณ	๖. สันโดษในการเว้นจากความอยากได้
๗. สันโดษตามแต่ได้	๘. สันโดษตามกำลัง
๙. สันโดษตามสมควร	๑๐. สันโดษในอุปการะ
๑๑. สันโดษในการกำหนด	๑๒. สันโดษในการบริโภค
๑๓. สันโดษในการเว้นจากการสะสม	๑๔. สันโดษในการสละ
๑๕. สันโดษในการรับ ^{๑๒๔}	

เพราะฉะนั้น การสันโดษจึงเรื่องของการทำความเพียรพยายามต่อกิจในหน้าที่ของตน และทำในสิ่งที่ตั้งใจให้บรรลุถึงจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา เพื่อไม่ให้บุคคลแสวงหาสิ่ง บำรุงบำเรอทางร่างกายและจิตใจ และเพื่อเป็นการฝึกฝนพัฒนากาย วาจา และจิตใจของตนเอง เพื่อให้หลุดพ้นจากกิเลสเครื่องร้อยรัดทั้งหลายอันมี โลภะ โทสะ และโมหะ เป็นต้น

ค) คุณค่าของความสันโดษ

จากการศึกษาเรื่องของความสันโดษ ก็จะทำให้มองเห็นถึงคุณลักษณะและคุณค่าของความสันโดษที่มีประโยชน์ดังต่อไปนี้คือ

๑. คนสันโดษ เป็นคนที่ทำมาหาเลี้ยงชีพด้วยความขยันหมั่นเพียร และด้วยสติปัญญาเท่าที่เหมาะสมกับภาวะของตน และโดยชอบธรรม
๒. คนสันโดษ จะไม่욕ได้ของของคนอื่นหรือของที่ไม่เป็นธรรมไม่ชอบธรรม ไม่ทุจริตเพราะปากท้องหรือเพราะผลประโยชน์ส่วนตัวหรือส่วนร่วม
๓. เมื่อหามาได้ก็ใช้สอยของที่ได้มาด้วยความจำเป็น และด้วยสติปัญญา ไม่กลายเป็นทาสของสิ่งเหล่านั้น
๔. เมื่อไม่ได้ เมื่อสุคติวิสัยที่ไม่สำเร็จตามความต้องการ ก็ไม่เดือดร้อนกระวนกระวาย ไม่ยอมให้ความผิดหวังครอบงำ ยังคงปฏิบัติหน้าที่ของตนเองต่อไปได้
๕. ไม่ถือเอาสิ่งที่ตนหามาได้ คือ สมบัติของตนหรือความสำเร็จของตนมาเป็นเหตุ ยกข่มผู้อื่น
๖. หาความสุขได้จากสิ่งที่เป็นของตนหรือเป็นสิทธิของตน สามารถดำรงชีวิตที่มีความสุขในทุกฐานะที่ตนเข้าถึงในขณะนั้น ๆ

^{๑๒๔}ดูรายละเอียดใน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มงคลัตถทีปนี ภาษาไทย ภาค ๒, หน้า ๒๓๕.

๗. มีความภูมิใจในผลสำเร็จที่เกิดจากกำลังของตน มีความอดทน สามารถคอยผลสำเร็จที่จะพึงเกิดขึ้นจากการกระทำของตน

๘. มีความรักและภักดีในหน้าที่การงานของตน มุ่งปฏิบัติเพื่อความก้าวหน้าในหน้าที่การงาน^{๑๒๕}

สรุป คุณค่าของสันโดษ สันโดษเป็นหนึ่งในหลักธรรมที่ควรยึดถือปฏิบัติ เพราะช่วยส่งเสริมให้ละความเห็นแก่ตัว และสันโดษก็มีคุณค่าอยู่ในตัวอยู่แล้ว เช่น เป็นคนขยันหมั่นเพียร พอใจใช้สอยในสิ่งที่ตนมีอยู่ มีความสุขกายสุขใจ จากสมบัติอันเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต เหล่านี้จะช่วยให้ผู้ประพฤติปฏิบัติมีความสุขในการดำรงชีวิตมากยิ่งขึ้น

ดังตัวอย่าง เช่น เรื่องพระราชบุตร^{๑๒๖} ในอดีตกาลนั้น พระราชโอรสของพระเจ้ากรุงพาราณสี ถูกพระราชบิดาเนรเทศ จึงได้พาพระนางอสีตาสู่ผู้เป็นพระเทวีของตนเข้าไปยังป่าหิมพานต์ เสวยปลา เนื้อ และผลไม้ อยู่ในบรรณศาลา พระราชกุมารนั้นเป็นนางกนิณรีตนหนึ่ง มีจิตปฏิพัทธ์แล้วจึงได้ละพระเทวี เสด็จติดตามรอยเท้าของนางกนิณรี พระเทวีทรงดำริว่า “พระราชกุมารนี้ไม่นับถือเรา จึงติดตามนางกนิณรีไป” แล้วเข้าไปหาดาบสรูปหนึ่ง เรียนกลีบบริกรรมยังฉณและอภิญญาให้เกิดขึ้นแล้ว ๆ ก็มายืนอยู่ที่ประตูบรรณศาลา ฝ่ายพระราชกุมารในขณะนั้นก็ยังติดตามกนิณรีอยู่ ไม่เห็นหนทางที่นางเดินไป จึงได้กลับมา พระเทวีเห็นพระราชบุตรกำลังเดินมา จึงได้เหาะขึ้นไปบนอากาศทันที ในเวลาที่พระเทวีไปแล้ว พระราชบุตร ก็ได้คร่ำครวญถึงพระเทวีที่ว่า “บุคคลผู้ปรารถนาเกินประมาณ เพราะความโลภเกินไปและเพราะความเมาในความโลภเกินไป จึงได้เสื่อมจากประโยชน์อย่างนี้เหมือนเราที่เสื่อมแล้วจากพระนางอสีตาสู่”

ดังจะเห็นได้ว่า ถ้าหากว่าพระราชบุตรได้มีความปรารถนาตามสิ่งที่ตนได้ และอยู่อย่างมักน้อยสันโดษ พอใจในสิ่งที่ตนมี บริโภคใช้สอยแต่พอเหมาะพอควรอันสมควรแก่อัตภาพของตนในการดำรงชีวิต ก็จะดำรงตนอยู่กับพระนางอสีตาสู่อย่างมีความสุข เพราะเหตุแห่งความมักน้อยสันโดษของตน

ง) ประโยชน์ของความสันโดษ

ประโยชน์ของสันโดษสามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ อย่างเหล่านี้ คือ

๑. ประโยชน์ทางด้านจริยธรรม ความสันโดษเป็นหลักธรรมข้อหนึ่งที่กล่าวไว้ว่ามีคุณประโยชน์ต่อผู้ที่น้อมนำมาประพฤติปฏิบัติ นอกจากนี้ยังทำให้บุคคลเจริญทั้งในด้านการดำรงชีวิต และหน้าที่การงาน เนื่องจากว่าคนที่จะมีมีความสุขได้ต้องมีความพอ คนทั่วไปเป็นอันมาก

^{๑๒๕} พระสาธิต จิตปัญโญ (สิงห์โตทอง), “การปฏิบัติตามหลักสันโดษของชาวบ้าน บ้านหนองข่า ตำบลหนองเหียง อำเภอนพนครุฑ จังหวัดชลบุรี”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๓๑-๓๒.

^{๑๒๖} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มังคลัตถิยปิณี ภาษาไทย ภาค ๒, หน้า ๒๔๑-๒๔๒.

คิดว่าต้องมีวัตถุเพื่อใช้ในการอุปโภค บริโภคเท่านั้นจึงจะพอ จึงจะมีความสุข ครั้นได้ตามที่คิดครั้งแรก ความพอใจหายอยู่แค่นั้นไม่ ความต้องการกลับเพิ่มทวีมากยิ่งขึ้น ก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมาในสังคมมากมาย เช่น ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาการฆาตกรรม การปล้นจี้ชิงทรัพย์ เป็นต้น ทั้งนี้เป็นผลพวงอันเนื่องมาจากบุคคลในสังคมขาดความสันโดษในการดำเนินชีวิต สันโดษเป็นองค์ธรรมที่ก่อให้เกิดประโยชน์ทางด้านจริยธรรม เพราะทำให้คนในสังคมสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข ปราศจากความริษยา เอารัดเอาเปรียบกัน สังคมที่เต็มไปด้วยคุณธรรมและศีลธรรม อันดีงาม สังคมนั้นย่อมสงบสุข ในทางตรงกันข้าม ตัวอย่างเช่น แม้ว่าบุคคลจะเป็นมหาเศรษฐีมีทรัพย์มากมายมหาศาล ก็ยังก่อให้เกิดความทุกข์ได้ เพราะความไม่รู้จักพอ ประกอบกับการขาดหลักสันโดษเพื่อมาใช้ในการดำเนินชีวิต เมื่อเป็นเช่นนี้บุคคลก็ยังอยู่ในลักษณะที่วิ่งไล่ความสุขไปเรื่อย ๆ เพราะเลื่อนความพอใจของตนออกไปอยู่เสมอ ประโยชน์ทางสันโดษทางด้านจริยธรรมในที่นี้คือ การกระทำให้รู้จักพอ นอกจากนี้เมื่อบุคคลมีความพอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่ ในสิ่งที่ตนหามาได้ด้วยสุจริต บุคคลนั้นย่อมมีความยินดี ความพอใจ ก่อให้เกิดเป็นแรงผลักดันให้มีเวลา และมีความคิดสร้างสรรค์ในสิ่งต่าง ๆ เพื่อสร้างความดีงามขึ้นในสังคม พระพุทธเจ้าทรงได้ดำรัสเกี่ยวกับความเพียรที่ควบคู่กับหลักสันโดษเอาไว้ว่า เมื่อความเพียรเป็นเหตุปรารถนามีอยู่ มนุษย์ทั้งหลายมีความปรารถนาความเพียรเป็นเครื่องก้าวออก ความเพียรเป็นเครื่องก้าวไปข้างหน้า ความเพียรเป็นกำลัง ความเพียรเป็นเครื่องทรงไว้ ความพยายามมีอยู่ บุคคลผู้มีความพยายามย่อมปรากฏความสำเร็จ^{๑๒๗} สันโดษที่ใช้ควบคู่กับความเพียร ย่อมส่งเสริมทำให้เกิดการพัฒนา เพราะความสันโดษเป็นแรงผลักดันไม่ให้ท้อถอยต่อสิ่งใดง่าย ๆ ก่อให้เกิดการปฏิบัติหน้าที่อย่างเต็มความรู้ความสามารถและเป็นแรงกระตุ้นให้เกิดการแสวงหาความรู้เพื่อพัฒนาตนเองยิ่งขึ้น^{๑๒๘}

๒. ประโยชน์ต่อสังคม หลักสันโดษในพระพุทธศาสนา เมื่อศึกษาให้เข้าใจอย่างถ่องแท้แล้ว จะพบว่าพระพุทธเจ้าทรงตรัสหลักสันโดษไว้ เพื่อแก้ปัญหาตามธรรมชาติของมนุษย์ที่มีความโลภ ความโกรธ ความหลง รักสุข เกลียดทุกข์เป็นธรรมดา โดยหลักสันโดษจะบรรเทาความโลภของมนุษย์ให้ลดลง ทำให้มนุษย์มีความทุกข์น้อยลง มีความสุขมากขึ้น มนุษย์จำเป็นต้องอยู่ร่วมกันเป็นสังคม ชุมชน เพื่อประโยชน์ในการพึ่งพาอาศัยกันและกัน ดังนั้น การนำหลักสันโดษมาใช้ก็ย่อมเกิดประโยชน์ต่อสังคม โดยเริ่มต้นที่ธรรมชาติในตัวของมนุษย์เป็นอันดับแรก จากนั้นก็จะเกิดการขยายกว้างออกไปสู่สังคมและประเทศชาติต่อไปเป็นลำดับ ประโยชน์ของหลักสันโดษต่อ

^{๑๒๗} ติ.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๙/๒๘๒.

^{๑๒๘} พระสาธิต จิตปัญโญ (สิงห์โตทอง), “การปฏิบัติตามหลักสันโดษของชาวบ้าน บ้านหนองข่า ตำบลหนองเหียง อำเภอนพนาคมน จังหวัดชลบุรี”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๓๒-๓๓.

สังคมนั้นสามารถเกิดขึ้นได้ทั้งในสังคมของบรรพชิตและของคฤหัสถ์ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับการนำมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสถานะและบทบาทของตน^{๑๒๙}

สรุป ประโยชน์ของสันโดษแบ่งออกเป็น ๒ อย่างด้วยกันนั่นก็คือ (๑) ประโยชน์ทางด้านจริยธรรม เพราะเป็นหลักธรรมที่ช่วยให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ไม่มีการเอาัดเอาเปรียบซึ่งกันและกัน และสังคมก็เต็มไปด้วยคุณธรรมและศีลธรรมอันดีงาม (๒) ประโยชน์ต่อสังคม เพื่อเป็นการบรรเทาในการละความโลภ ความโกรธ และความหลงของสังคมให้ลดน้อยถอยลงไป เพื่อให้สังคมมีความเจริญก้าวหน้าพัฒนามากยิ่งขึ้น

๓.๔.๓ สัมมาอาชีวะ

ก) ความหมายของสัมมาอาชีวะ

ในพระสูตรตันตปิฎก คำว่า “สัมมาอาชีวะ” ปรากฏในธัมมจักกัปปวัตตนสูตร^{๑๓๐} ซึ่งเป็นการอธิบายมรรคมิ้องค์ ๘ คือ (๑) สัมมาทิฏฐิ (เห็นชอบ) (๒) สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ) (๓) สัมมาวาจา (เจรจาชอบ) (๔) สัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ) (๕) สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) (๖) สัมมาวายามะ (พยายามชอบ) (๗) สัมมาสติ (ระลึกชอบ) (๘) สัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ)^{๑๓๑} จะเห็นได้ว่า สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีพชอบนั้น จัดเป็นหนึ่งในอริยมรรคมิ้องค์ ๘ ซึ่งเห็นหนทางอันประเสริฐที่จะต้องประพฤติปฏิบัติตามหลักแนวทางนี้

ดังนั้น คำว่า “สัมมาอาชีวะ” ประกอบด้วยคำ ๒ คำ คือ “สัมมา” และคำว่า “อาชีวะ” คำว่า “สัมมา” หมายถึง ชอบ โดยชอบ ดี ดียิ่ง โดยถูกต้อง ถูกต้อง ถูกถ้วน สมบูรณ์ โดยสมบูรณ์ จริง แท้^{๑๓๒}

คำว่า “อาชีวะ” หมายถึง อาชีพ การเลี้ยงชีพ ความเพียรพยายามในการแสวงหาปัจจัยยังชีพ การทำมาหากิน งานที่ทำเป็นเป็นประจำเพื่อเลี้ยงชีพ เช่น อาชีพสุจริต ประกอบอาชีพ อาชีพค้าขาย สัมมาชีพ มิจฉาชีพ^{๑๓๓}

^{๑๒๙} อุบลรัตน์ ขุนทอง, “ศึกษาเปรียบเทียบหลักสันโดษกับหลักเศรษฐกิจพอเพียง”, วิทยานิพนธ์ ศาสตราศตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๙๗.

^{๑๓๐} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๘๑/๕๙๒.

^{๑๓๑} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๖๐/๕๐๑.

^{๑๓๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๓๕, พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ. ๙, ราชบัณฑิต), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ “คำวัด”, หน้า ๑๐๙๙.

^{๑๓๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๕๔๐, พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ. ๙, ราชบัณฑิต), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ “คำวัด”, หน้า ๑๓๓๖.

พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ได้ให้ความหมายของคำว่า “สัมมาอาชีวะ” หมายถึง เลี้ยงชีพชอบ คือ เว้นจากเลี้ยงชีวิตโดยทางที่ผิด เช่น โกงเขา หลอกหลวง สอพลอ ปิบบ้างขับขู่เชิญ ค้าคน ค้ายาเสพติด ค้ายาบ้า เป็นต้น^{๑๓๔}

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้ให้ความหมายของสัมมาอาชีวะว่า หมายถึง การเลี้ยงชีพในทางที่ชอบ^{๑๓๕}

กล่าวโดยสรุป สัมมาอาชีวะ หมายถึง การเว้นจากมิจฉาชีพทุกชนิด ประกอบแต่การทำงานที่สุจริต ไม่ผิดกฎหมาย ไม่ผิดศีลธรรม ไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนทั้งแก่ตนเองและแก่ส่วนรวมของสังคม

ข) คุณค่าของสัมมาอาชีวะ

คุณค่าของสัมมาอาชีวะหรือสัมมาอาชีพ คือการเลี้ยงชีพในทางที่ถูกต้องดีงาม ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น ๓ อย่างด้วยกันนั่นก็คือ คุณค่าทางด้านกายสุจริต คุณค่าทางด้านวิสุจริต และคุณค่าทางด้านโนสุจริต ซึ่งมีประเด็นที่จะศึกษาต่อไปนี้

๑. คุณค่าทางด้านกายสุจริต

หากจะพิจารณาตามหลักทางพระพุทธศาสนาแล้ว การกระทำทางกายหรือกายสุจริตนั้น ย่อมตั้งอยู่บนพื้นฐานของศีล ๕ และกุศลกรรมบถ ซึ่งเป็นแบบแผนขั้นพื้นฐานของการปฏิบัติตนของชาวพุทธทั้งหลาย การดำเนินชีวิตตามหลักสัมมาอาชีวะก็เป็นสิ่งที่เกื้อหนุนกายสุจริตหรือการเลี้ยงชีพที่ถูกต้องทางกาย คือ

๑. ละการฆ่า การเบียดเบียน เว้นจากการฆ่าสัตว์ให้ตาย ก่อนจะถึงกำหนดอายุของตน มีเมตตากรุณาช่วยเหลือเกื้อกูลกัน^{๑๓๖} การดำเนินชีวิตตามหลักสัมมาอาชีวะ ย่อมหลีกเลี่ยงการเบียดเบียนมนุษย์ การประทุษร้าย การทรมานสัตว์ การทำสัตว์ให้ได้รับความยากลำบาก หรือการฆ่าสัตว์เพื่อดำรงชีวิตของตนเองให้อยู่รอด และจะไม่มีจิตยินดีในการส่งเสริมให้ผู้อื่นกระทำ แต่กลับจะแสดงความเมตตากรุณาต่อเพื่อนมนุษย์และต่อสัตว์ทั้งปวงให้ได้รับประโยชน์สุข^{๑๓๗}

๒. ละอทินนาทาน เคารพกรรมสิทธิ์ในทรัพย์ของผู้อื่น^{๑๓๘} ละเว้นจากการเลี้ยงชีพด้วยการลักขโมย เพื่อให้มนุษย์มีการดำรงชีวิตอยู่ด้วยสัมมาชีพ การแสวงหาวัตถุสิ่งของต่าง ๆ

^{๑๓๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๓๖.

^{๑๓๕} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๑๑๗๑.

^{๑๓๖} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๖๔/๒๘๒.

^{๑๓๗} พระธำมณี เขมธมโม (จำปา), “ศึกษาสัมมาอาชีวะในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๗๙.

^{๑๓๘} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๖๕/๒๘๒.

มาเป็นของตนนั้น ก็จะต้องหามาในทางที่ชอบที่ควรตามครรลองครองธรรมไม่เบียดเบียนในสิทธิของผู้อื่น โดยกิริยาแห่งการขโมย เช่น โจรกรรม อนุโลมโจรกรรม และฉวยโจรกรรม ซึ่งเป็นการทำให้คนอื่นเขาเสียสิทธิบางอย่างในทรัพย์สินไป นั่นก็คือ เพื่อเป็นการป้องกันการทำลายทรัพย์สินของกันและกัน^{๑๓๙}

๓. ละการประพฤติดิฉันในกาม ไม่ล่วงละเมิดประเวณีทางเพศ หมายถึง การไม่เลี้ยงชีพที่เกี่ยวข้องด้วยเรื่องลามก การเสพเมถุน และการประพฤติดิฉันอันบัณฑิตติเตียนได้ การเลี้ยงชีพด้วยความบริสุทธิ์ โดยไม่เอาเรือนร่างเข้าแลกกับต้นหากก็เพื่อประสงค์ให้มนุษย์รู้จักหาเลี้ยงชีวิตด้วยภูมิปัญญาหรือกำลังของตน รู้จักอดทนในการทำงาน สร้างความเป็นปึกแผ่นป้องกันความแตกร้างในหมู่มนุษย์ด้วยการปฏิบัติตนตามฐานะที่เป็นอยู่ เช่น เป็นภรรยามีความจงรักภักดีในสามีของตน เป็นสามีก็ประกอบด้วยสสารสันโดษ คือ ยินดีในภรรยาของตน ไม่ข้องแวะกับหญิงอื่นที่ไม่ใช่ภรรยาของตน

ดังนั้นคุณค่าทางด้านกายสุจริต เป็นทางแห่งการกระทำความดี ๓ ประการ คือ ไม่เบียดเบียนสัตว์อื่นให้ได้รับความเดือดร้อนลำบากจากการเลี้ยงชีพ ไม่เลี้ยงชีวิตด้วยการขโมย ไม่เลี้ยงชีวิตด้วยการประพฤติดิฉันในกาม ทั้งไม่ส่งเสริมในอาชีพเหล่านี้ ย่อมก่อให้เกิดการสร้างสวัสดิภาพในร่างกาย ทรัพย์สิน และไม่ประพฤติดิฉันประเวณีของกันและกัน^{๑๔๐}

๒. คุณค่าทางด้านวจีสุจริต

คือ ละการพูดเท็จ ไม่ยอมกล่าวเท็จเพราะเหตุแห่งตน ผู้อื่น หรือเพราะเห็นแก่ประโยชน์ใด ๆ การงดเว้นจากคำพูดที่ไม่ตรงกับความเป็นจริง หมายถึง การงดเว้นจากการกล่าวคำที่ไม่เป็นจริงว่า เป็นจริงด้วยเจตนา อันได้แก่ เว้นจากการพูดเท็จ คุณค่าทางด้านวจีสุจริต นั่นก็คือ ป้องกันการทำลายประโยชน์ของกันและกันด้วยการพูดเท็จ เป็นการกระทำที่ทำให้เกิดความไม่เชื่อถือ นอกจากนี้แล้ว การเลี้ยงชีพชอบทางวาจายังรวมไปถึงการงดเว้นจากการเลี้ยงชีพด้วยการพูดเท็จ พูดปด ทำเล่ห์มายา ทำเลสนัย เสริมความ อวดความ การรายงานเท็จ ทำหลักฐานปลอมแปลง และการทำเครื่องหมายให้คนอื่นหลงเชื่อ

ดังนั้น การเลี้ยงชีพชอบทางวาจา ก็คือ การงดเว้นคำพูดที่เป็นอัมมมถล พูดแต่คำที่เป็นมถล หรือพูดแต่ความเป็นจริง คำพูดทุกคำจะมีสาระและมีประโยชน์ สามารถอิงธรรมอันวินัย ซึ่งจะเป็นคำพูดที่ผู้รู้ทั้งหลายให้การยกย่อง^{๑๔๑}

^{๑๓๙} พระธรรมาธิเบศ (เจ้าอาวาส), “ศึกษาสัมมาอาชีวะในพระพุทธศาสนา”, วิทยาลัยพุทธศาสตร์-มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, หน้า ๗๙.

^{๑๔๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๐.

^{๑๔๑} อ้างแล้ว, หน้า ๘๑.

๓. คุณค่าทางด้านมโนสุจริต

คุณค่าทางด้านมโนสุจิตะนั้น สามารถแบ่งออกได้เป็น ๓ ลักษณะดังนี้

๑. ไม่เพ่งเล็งอยากได้ของผู้อื่น หมายความว่า ไม่มีความเพ่งเล็งอยากได้หรือมีจิตคิดถึงในทรัพย์สินสมบัติของผู้อื่น^{๑๔๒}

๒. ไม่มีจิตคิดร้าย คิดปรารภนา แต่ว่าขอให้สัตว์ทั้งหลายไม่มีเวร ไม่เบียดเบียน ไม่มีทุกข์ ครองตนอยู่เป็นสุข หมายถึง กิริยาอาการที่ไม่มุ่งร้ายต่อผู้อื่นหรือการยังประโยชน์สุขของผู้อื่นให้เสียหายไป^{๑๔๓}

๓. มีความเห็นชอบตามทำนองคลองธรรม มีความเห็นว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนนั้นเป็นสิ่งไม่ดี เป็นต้น^{๑๔๔}

สรุป การแสดงออกหรือว่าการกระทำที่อยู่บนพื้นฐานของสัมมาอาชีวะหรือการเลี้ยงชีพที่ชอบนั้น เป็นหลักประกอบอาชีพที่ส่งเสริมทั้งด้านกายสุจริต วชิสุจริต และมโนสุจริต เป็นการไม่เบียดเบียน ไม่มุ่งทำร้าย ไม่มุ่งเอาประโยชน์ คำพูดที่เต็มไปด้วยไมตรีจิต ประกอบด้วยวจีสุจริต และไม่คิดที่จะมุ่งทำร้ายให้คนอื่นประสบแต่ความทุกข์ สิ่งเหล่านี้จะเป็นหลักประกันที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้บุคคลนั้น ๆ สามารถประกอบอาชีพการงานด้วยเป็นอย่างดี

ตัวอย่าง เช่น พระสูตรที่แสดงให้เห็นถึงผลของการละมิจฉาอาชีวะและดำรงชีวิตอยู่ด้วยสัมมาอาชีวะ ดังเช่นข้อความในลักขณสูตร ต่อไปนี้

ภิกษุทั้งหลาย ในชาติก่อน ภพก่อน กำเนิดก่อน ตถาคตเกิดเป็นมนุษย์ละมิจฉาอาชีวะแล้ว ดำรงชีวิตอยู่ด้วยสัมมาอาชีวะ คือ เว้นขาดจากการโกงด้วยตาชั่ง การโกงด้วยของปลอม การโกงด้วยเครื่องตวงวัด การรับสินบน การล่อลวง การตลบตะแลง การตัดอวัยวะ การฆ่า การจองจำ การตีชิงวิ่งราว การปล้น และการขู่กรรโชก เพราะตถาคตได้ทำ สังสมพอกพูน ทำให้กรรมนั้นไพบูลย์แล้ว หลีกจากตายแล้ว ตถาคตจึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ครองจำเทพเหล่าอื่นในเทวโลกนั้น ด้วยฐานะ ๑๐ คือ อายุทิพย์ วรรณะทิพย์ สุขทิพย์ ยศทิพย์ ความเป็นใหญ่ทิพย์ รูปทิพย์ เสียงทิพย์ กลิ่นทิพย์ รสทิพย์ โภกฐัพพทิพย์ จุตติจากเทวโลกนั้นแล้ว มาสู่ความเป็นอย่างนี้ ได้ลักษณะมหาบุรุษ ๒ ประการนี้ คือ (๑) มีพระทนต์เรียบเสมอกัน (๒) มีพระเขี้ยวแก้วขาวงาม^{๑๔๕} และอีกข้อความหนึ่งว่า

มหาบุรุษนั้นทรงละมิจฉาอาชีวะ ดำรงพระชนม์อยู่ด้วยสัมมาอาชีวะอันสะอาดเป็นธรรม ทรงกำจัดสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ทรงประพฤติดั่งสิ่งที่เป็ประโยชน์และเป็นสุขแก่คนหมู่มาก เสวยสิ่ง

^{๑๔๒} วจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๗๑/๒๘๔.

^{๑๔๓} วจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๗๒/๒๘๔.

^{๑๔๔} วจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๗๓/๒๘๕.

^{๑๔๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๐/๑๙๖.

ที่มีผลเป็นสุขที่สัตบุรุษผู้มีปัญญาละเอียด ผู้ฉลาดสรรเสริญแล้ว เป็นผู้เสมอกับเทพผู้ประเสริฐในเมืองไตรทิพย์ เป็นผู้พร้อมด้วยความยินดีและความเพลิดเพลินในสรวง ครั้นจุติจากสรวงนั้น ครั้นจุติจากสรวงนั้น ได้ภพที่เป็นมนุษย์ทรงได้รับผลวิบากแห่งกรรมที่ทรงทำดีแล้ว คือ มีพระทนต์เรียบ เสมอ สะอาด ขาวผ่อง ด้วยวิบากแห่งกรรมที่เหลือ^{๑๔๖}

ดังจะเห็นได้ว่า ถ้าหากว่าบุคคลใดละมิจฉาอาชีวะ แล้วหันมาประกอบสัมมาอาชีวะ จะประกอบไปด้วยฐานะ ๑๐ มีอายุทิพย์ เป็นต้น เมื่อตายจากโลกนี้ไปแล้ว จะส่งผลให้บุคคลนั้น ๆ มีความสุขความเจริญทั้งในโลกนี้และทั้งในโลกหน้า

ค) ประโยชน์ในการประกอบอาชีพ

การประกอบอาชีพที่เป็นประโยชน์นั้น สามารถแบ่งออกได้เป็น ๓ อย่างด้วยกันนั้นก็ คือ การประกอบอาชีพสุจริตทางกาย การประกอบอาชีพสุจริตทางวาจา และการประกอบอาชีพสุจริตทางใจ ซึ่งมีสาระสำคัญดังนี้

๑. การประกอบอาชีพสุจริตทางกาย

ในทางพระพุทธศาสนานั้น ได้สอนให้มีการงดเว้นจากการประกอบอาชีพที่ไม่สมควร เรียกว่า มิจฉาชีพ คือ การเลี้ยงชีพในทางที่ผิด ซึ่งประกอบไปด้วย

๑. สัตตวณิชชา การค้าขายศรัตราอันเป็นเครื่องประหาร เช่น หอก ดาบ ปืน ระเบิด เป็นต้น

๒. สัตตวณิชชา การค้ามนุษย์

๓. มังสวณิชชา การค้าสัตว์สำหรับฆ่าเป็นอาหาร

๔. มัชชวณิชชา การค้าขายสิ่งมีนเมา

๕. วิสวณิชชา การค้าขายยาพิษ^{๑๔๗}

การละเว้นจากอบายมุขต่าง ๆ ซึ่งเป็นปากทางแห่งความเสื่อม ความไม่เจริญในทางพระพุทธศาสนาได้จำแนกไว้ออกเป็นดังนี้ คือ

สรุป การลักขโมย ทูจริต คดโกงผู้อื่นเพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์เฉพาะตนหรือเฉพาะกลุ่มของตน เป็นการเบียดเบียนผู้อื่นให้ได้รับความเดือดร้อน และทำให้สังคมเกิดความไม่สงบสุข ผู้คนในสังคมอยู่อย่างปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน และด้านศีลธรรมยังเป็นการกระทำผิดทั้งทางกฎหมายและศีลธรรม ซึ่งขัดต่อหลักศีล ๕ ข้อที่สองที่ว่า ห้ามลักทรัพย์หรือพฤติกรรมอื่นใดที่ได้

^{๑๔๖} ฐ.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๑/๑๙๗.

^{๑๔๗} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๗๗/๒๔๕.

ทรัพย์ที่มีใช้ของตนเองมาด้วยลักษณะที่มีชอบ การเลี้ยงชีพด้วยการลักขโมยหรือทุจริตคดโกงจึงเป็น การดำเนินชีวิตอยู่บนความทุกข์ความเดือดร้อนของผู้อื่นและสังคม

๒. การประกอบอาชีพสุจริตทางวาจา

ตามหลักพระพุทธศาสนา การเลี้ยงชีพชอบทางวาจาจัดเป็นกุศลกรรมและเป็นการ ดำเนินชีวิตที่เป็นสัมมาอาชีวะ โดยยึดหลักการดังต่อไปนี้ คือ

๑. การไม่โกหกหลอกลวงเลี้ยงชีพ ดำเนินชีวิตอย่างมีสัจจะ รักษาความสัตย์
๒. การไม่พูดส่อเสียดเลี้ยงชีพ คือ การเว้นจากการใช้คำพูดยุยงให้คนอื่นแตกแยก กันหรือเข้าใจผิดกัน เพื่อผลประโยชน์ของตนเอง
๓. การไม่พูดคำหยาบเลี้ยงชีพ แม้ว่าบางครั้งคำหยาบอาจสร้างอารมณ์ขันให้ผู้ฟัง ได้เหมือนกับนักตลกชอบพูดกันบ่อย ๆ แต่จะเกิดผลเสียแก่ผู้พูด เพราะว่าจะเกิดความเคียดชัง
๔. การไม่พูดเพ้อเจ้อเลี้ยงชีพ คือ ให้เว้นจากการดำเนินชีวิตด้วยอาศัยวาจาที่ไร้สาระ ไร้แก่นสาร ไม่เป็นธรรมและไม่ประกอบด้วยประโยชน์ เนื่องจากคำพูดที่เพ้อเจ้อนั้น ที่ทำให้ ผู้ฟังหลงผิด เข้าใจผิดก็ได้
๕. การไม่ประจบเลี้ยงชีพ คือ เว้นจากการใช้วาจาประจบสอพลอผู้อื่นเพื่อ ผลประโยชน์ของตนเอง
๖. การไม่บังคับขู่เข็ญเลี้ยงชีพ วาจานั้นย่อมไม่เป็นไปเพื่อการข่มขู่หรือบังคับขู่เข็ญ เพื่อแสวงหาผลประโยชน์จากบุคคลอื่นด้วยความไม่ชอบธรรม^{๑๔๘}

เพราะฉะนั้น การประกอบอาชีพสุจริตทางวาจา คือ การละเว้นจากการพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อ ซึ่งเป็นเหตุแห่งความเสื่อมต่าง ๆ แต่จะประกอบอาชีพที่ สุจริตทางวาจาได้นั้น จะต้องเป็นคนที่ไม่พูดคำสัจย์ พูดคำจริง เป็นสิ่งที่น่ายกย่องและสามารถเชื่อถือ และนำไปประพฤติปฏิบัติได้

๓. การประกอบอาชีพสุจริตทางใจ

การเลี้ยงชีพชอบทางใจตามหลักทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นมโนกรรมฝ่ายกุศล เป็นแนวทางที่นำไปสู่ความสงบสุขภายใน เป็นการดำรงชีวิตตามหลักสัมมาอาชีวะ โดยยึดหลักการ ดังต่อไปนี้

๑. การไม่โลภอยากได้ทรัพย์ของคนอื่นเลี้ยงชีพ ทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า อกุศลจิต เป็นสภาพจิตที่สามารถควบคุมความโลภไว้ได้ คือ ไม่โลภอยากได้ของ ๆ คนอื่นในทางที่

^{๑๔๘} พระธำมณี เขมธมโม (จำปา), “ศึกษาสัมมาอาชีวะในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร-มหาบัณฑิต, หน้า ๔๕-๔๖.

ไม่ชอบไม่ควร คิดเลี้ยวซื้พวางแผนดำเนินชีวิตในแนวทางที่ถูกต้องชอบด้วยกฎหมาย ศีลธรรม จนสามารถพัฒนาจิตของตนให้มีความพร้อมที่จะเสียสละบริจาคสงเคราะห์คนทั้งหลายด้วยความ เมตตา กรุณา มีอหยาศัยเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ โอบอ้อมอารีต่อคนทั้งหลายว่า เป็นคนมีน้ำใจงาม

๒. การไม่คิดเบียดเบียนคนอื่นเลี้ยวซื้พ เป็นการควบคุมสภาพจิตใจต่อความ พยาบาท ปองร้าย ผู้อื่นหรือเพื่อหวังเอาแต่ประโยชน์ส่วนตน ให้มีจิตเมตตา คิดเอื้อเฟื้อประโยชน์ ต่อผู้อื่น อันจะนำไปสู่การแสวงหาประโยชน์ที่ถูกต้องเหมาะสม และไม่ส่งผลกระทบต้อผู้อื่นให้เกิด ความเดือดร้อนเสียหาย

๓. การไม่คิดเอารัดเอาเปรียบคนอื่นเลี้ยวซื้พ คือ เว้นจากการคิดหาโอกาสเพื่อ ตักตวงเอาผลประโยชน์จากบุคคลอื่นเพื่อเลี้ยวซื้พตนเอง ละเว้นจากการเห็นแก่ตัว ในทางที่ไม่ ถูกต้องดีงามทั้งหลาย

การเลี้ยวซื้พชอบทางใจนี้ จัดเป็นมโนกรรมฝ่ายกุศลที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นต้นตอให้ การดำเนินชีวิตภายนอกให้เป็นไปในทางที่ถูกต้องดีงาม^{๑๔๙}

สรุป หลักการหรือประโยชน์ของสัมมาอาชีวะ ด้วยการเลี้ยวซื้พชอบทางกาย ทางวาจา และทางใจ ก็คือ การดำเนินชีวิตตามหลักกุศลกรรม หรือการดำเนินชีวิตที่สุจริตทางกาย ทางวาจา และทางใจ ซึ่งเป็นหลักสำคัญของการประกอบอาชีพตามหลักทางพระพุทธศาสนา

๓.๔.๔ หิริ-โอตตปปะ

ก) ความหมาย

หิริและโอตตปปะ หมายถึง เทวธรรม ถ้าบุคคลผู้มีหิริและโอตตปปะ ได้ชื่อว่าเป็นคน สะอาด เป็นคนมีความสงบระงับ เป็นคนดีงาม^{๑๕๐} ซึ่งคำว่า หิริ คือ กิริยาเป็นเหตุให้ละอาย และโอตตปปะ คือ กิริยาเป็นเหตุให้เกรงกลัวต่อการทุจริตเป็นต้น ซึ่งเป็นบาปอกุศล^{๑๕๑}

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) ได้กล่าวว่า หิริและโอตตปปะเป็นปทัฏฐาน ของศีล ให้มีความสะอาดกาย ความสะอาดวาจา และความสะอาดใจ ที่ว่าหิริและโอตตปปะ วิญญูชนทั้งหลายรับรองว่าเป็นปทัฏฐานของศีลนั้น เมื่อหิริและโอตตปปะมีอยู่ ศีลจึงเกิดขึ้นและ ดำรงอยู่ได้ เมื่อหิริและโอตตปปะไม่มี ศีลย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ ตั้งอยู่ไม่ได้^{๑๕๒}

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ได้ให้ความหมาย หิริโอตตปปะว่าเป็นธรรมมีอุปการะมาก เพราะเป็นกำลังหนุนช่วยส่งเสริมในการบำเพ็ญคุณธรรมต่าง ๆ ยังประโยชน์ตนและผู้อื่นให้

^{๑๔๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๖-๔๗.

^{๑๕๐} พ.ชา. (ไทย) ๒๗/๖/๓.

^{๑๕๑} อภ.สง. (ไทย) ๓๔/๓๐-๓๑/๓๑-๓๓, อภ.พุก. (ไทย) ๒๐/๘/๖๓.

^{๑๕๒} พระพุทธโฆสเถระ, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) และคณะ แปลและเรียบเรียง, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๒.

สำเร็จได้อย่างกว้างขวางไพบุลย์ เปรียบเหมือนคนที่มีทรัพย์มาก ย่อมสามารถใช้จ่ายทรัพย์เลี้ยงตนและผู้อื่นให้มีความสุขและบำเพ็ญประโยชน์ได้เป็นอันมาก^{๑๕๓}

พุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวไว้ว่า หิริโอดตปปะ เป็นธรรมที่ทำให้บุคคลให้เป็นเทพ คຸມครองรักษาตนให้อยู่รอดได้ คຸມครองโลกให้อยู่รอดได้^{๑๕๔} หิริ คือ ความเกลียดที่ละอายต่อความชั่ว ซึ่งเปรียบเทียบได้ว่า ถ้านุ่งห่มชนิดที่ไม่ปิดป้องอวัยวะ หิริโอดตปปะก็จะสูญหายไปหมด ถ้ามีเครื่องปกปิดอวัยวะ หิริโอดตปปะก็ยังอยู่ เมื่อไม่นุ่งห่มหรือเกือบจะไม่นุ่งห่ม มันก็ไม่มีหิริโอดตปปะ^{๑๕๕}

สรุป หิริโอดตปปะ หมายถึง เทวธรรม ซึ่งมีความหมายว่า เป็นกิริยาอาการที่ละอายและเกรงกลัวต่อบาปทุจริตทั้งปวง ทำให้ผู้มีหิริโอดตปปะเป็นคนดี เป็นคนสะอาด เป็นคนที่มีคุณธรรมจนได้ชื่อว่า เป็นเทพในโลกของมนุษย์

ตัวอย่างเช่น พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกับภิกษุทั้งหลายในกรุงสาวัตถีว่า สัตบุรุษผู้มีศรัทธา มีหิริ มีโอดตปปะ มีสุตะมาก บรรลภความเพียร มีสติตั้งมั่น และมีปัญญา จะทำให้เป็นผู้ภักดีต่อสัตบุรุษ มีสมณพราหมณ์เป็นมิตรสหาย ไม่คิดเบียดเบียนตนเอง ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่เบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น มีถ้อยคำเว้นขาดจากการพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ มีการไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤติดิฉินในกาม มีทิวฐิว่า ทานที่ให้แล้วมีผล ผลวิบากแห่งกรรมดีและกรรมชั่วมี โลกนี้มี โลกหน้ามี มารดาบิดามีคุณ สัตว์ที่เป็นโอปปาติกะมีอยู่ สมณพราหมณ์ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบ ทำให้แจ้งโลกนี้และโลกหน้าด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วสอนผู้อื่นให้รู้แจ้งมีอยู่ในโลก ให้ทานโดยเคารพ ให้ทานด้วยมือของตน ให้ทานด้วยความนอบน้อม ให้ทานอย่างบริสุทธิ์ หลังจากตายแล้วย่อมบังเกิดในคติของสัตบุรุษ คือความเป็นใหญ่ในหมู่เทวดาหรือในหมู่มนุษย์^{๑๕๖}

สรุป หลักเทวธรรม หรือหิริโอดตปปะ เป็นเหตุที่ทำให้เกิดความดีงาม ความสุข ความเจริญเพียงอย่างเดียว เป็นธรรมที่มีอุปการะมาก เพราะเป็นทรัพย์ที่ประเสริฐ ซึ่งให้ความสุขทั้งแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

ข) ประโยชน์ของหิริ-โอดตปปะ

หิริโอดตปปะ คือ ความละอายใจและความเกรงกลัวต่อบาป พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ให้ความสำคัญไว้ว่า เป็นเครื่องป้องกันบาปทุจริต และเกรงกลัวต่อกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ละอายใจต่อการประกอบอกุศลธรรม เจริญกุศลธรรม ละธรรมที่มีโทษ เจริญธรรมที่ไม่มีโทษ

^{๑๕๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๕๐.

^{๑๕๔} พุทธทาสภิกขุ, อริยศีลธรรม, (ไชยา : มูลนิธิธรรมทาน, ๒๕๓๘), หน้า ๔๐๘.

^{๑๕๕} พุทธทาสภิกขุ, อตัมมยตาปริทัศน์, (ไชยา : มูลนิธิธรรมทาน, ๒๕๒๐), หน้า ๑๗๔.

^{๑๕๖} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๙๑-๙๒/๑๐๔-๑๐๕.

บริหารตนให้บริสุทธิ์ คู้มกันภัยภายในและป้องกันอันตรายภายนอก แม้มีบาปก็ทำอะไรไม่ได้^{๑๕๗} คนที่มีความสุจริต จะไม่ทำการทุจริตประพฤติมิชอบ ก่อให้เกิดความเสียหายทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ กล่าวคือ

๑. ประพฤติชั่วทางกาย มีการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ และประพฤติผิดในกาม
๒. ประพฤติชั่วทางวาจา มีการพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ และพูดเพ้อเจ้อ
๓. ประพฤติชั่วทางใจ มีความโลภอยากได้ทรัพย์สินของเขา พยาบาทปองร้ายเขา เห็นผิดจากคลองธรรม^{๑๕๘} ซึ่งทุจริตทั้ง ๓ ประเภทนี้ควรละเว้นเสีย เพียรระวังเพื่อไม่ให้เกิดขึ้น

โดยประโยชน์ของเทวธรรมหรือหิริโอตตปปะ เป็นธรรมอันขาวหรือสุกกธรรม ซึ่งทำให้คนเป็นสะอาด ทั้งทางกาย วาจาและจิตใจ ส่วนกุศลธรรม คือ ธรรมฝ่ายกุศล ธรรมฝ่ายดี ซึ่งช่วยส่งเสริมไม่ให้อยากได้ทรัพย์สินของคนอื่นโดยการทุจริต (อโลภะ) ไม่คิดประทุษร้ายผู้อื่น (อโทสะ) และไม่หลงมัวเมา มีปัญญารู้สภาวะตามความเป็นจริง (อโมหะ)^{๑๕๙}

สรุป บุคคลที่มีหิริโอตตปปะ จะเป็นคนที่มีความละเอียดและมีความเกรงกลัวต่อกุศลธรรมทั้งหลายซึ่งเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดการทุจริตต่าง ๆ ถ้าหากว่าบุคคลใดประกอบด้วยหิริโอตตปปะ ก็จะเป็นคนที่ประกอบด้วยสุจริตทั้งทางกาย วาจา ทางใจ และสามารถประกอบอาชีพที่สุจริตได้

๓.๔.๕ อวิหิงสา

ก) ความหมายของอวิหิงสา

อวิหิงสา มาจากรากศัพท์ว่า หน ธาตุ ในความเบียดเบียน (हन=หิงสา), กระทบ, ประหาร, ฆ่า, ตี, กำจัด ประกอบด้วยรูปศัพท์หลายตัว เช่น หนติ, ปฏิหนติ, อุปหนติ, หนติ, อุปหนติ, หนตา, หนตวา, วรติ, วเรติ, วโร, วโรโก, วรุ, วริตวา, ฆาติ, อาฆาโต, อุปฆาโต, ฆาโตโก, ปฏิฆเ, หลณติ, ปฏิหลณติ^{๑๖๐} บางแห่งปรากฏรูปศัพท์ว่า อวิหิงสา^{๑๖๑} ซึ่งมีความหมายความว่า ความไม่เบียดเบียน ความกรุณาสงสารเอ็นดูในสัตว์ทั้งหลาย ซึ่งก็มีคำตรงกันข้ามคือ วิหิงสา ดังคำที่กล่าวว่า “บุคคลบางคนในโลกนี้เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลายด้วยฝ่ามือ ด้วยก้อนดิน ด้วยท่อนไม้ ด้วยศัสตรา ด้วยเชือก อย่างใดอย่างหนึ่ง ความบีบคั้น ความรบกวนความเบียดเบียน

^{๑๕๗} วจ.ปณจก. (ไทย) ๒๒/๓/๒-๔.

^{๑๕๘} วจ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๗๘/๓๓๐.

^{๑๕๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๔/๒๕๙.

^{๑๖๐} ดูรายละเอียดใน หลวงดรรชนี, ธาตุปิปปิกา, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๔๒๕-๔๒๗.

^{๑๖๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๔/๒๕๕.

ความเบียดเบียนหนักขึ้น การทำให้เดือดร้อน การทำให้เดือดร้อนอย่างหนัก การทำร้ายสัตว์อื่น มีลักษณะเช่นว่านี้ ที่เรียกว่า วิหเสา”^{๑๖๒}

อวิหิงสา มีใช้ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ ทั้งอวิหิงสาและอหิงสาจึงมีความหมายอย่างเดียวกัน คือ การไม่เบียดเบียน การเว้นจากการทำร้าย^{๑๖๓} ซึ่งใช้ได้ทั้งสองคำ แต่คำว่า อหิงสา จะเป็นคำที่เป็นสากลมากกว่า ส่วนคำว่า อหิงสธรรม บางครั้งก็ใช้อหิงสาธรรม หรืออวิหิงสาธรรม แต่คำว่า อหิงสธรรม จะปรากฏทั่วไปมากกว่าคำอื่น

อหิงสาหรืออวิหิงสาเป็นธรรมในหมวดปัญญาในมรรคมีองค์ ๘ อยู่ในสัมมาสังกัปปะ หรือ การดำริชอบ แบ่งเป็น ๓ ประการ คือ ความดำริในการออกจากกาม (เนกขัมมสังกัปปะ) ความดำริในการไม่พยายาบาท (อพายาบาทสังกัปปะ) และความดำริในการไม่เบียดเบียน (อวิหิงสาสังกัปปะ) หรือที่เรียกว่า กุศลสังกัปปะ ๓^{๑๖๔}

สรุป คำว่า “อวิหิงสา” หรือ “อหิงสา” นั้นหมายถึง การไม่เบียดเบียน การเว้นจากการทำร้ายผู้อื่นให้เดือดร้อน ซึ่งหมายรวมถึงมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย ไม่ให้ได้รับความเดือดร้อนจากสิ่งนั้น ๆ

ข) ประเภทของอวิหิงสา

อวิหิงสา สามารถแบ่งออกได้เป็น ๓ ประเภทด้วยกัน ได้แก่

๑. ความไม่เบียดเบียนทางกาย เหมือนกับคำกล่าวที่ว่า กายสมาจารใดเป็นไปเพื่อไม่เบียดเบียนตนเองบ้าง เพื่อไม่เบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เพื่อไม่เบียดเบียนทั้ง ๒ ฝ่ายบ้าง อกุศลธรรมทั้งหลายย่อมเสื่อมจากกายสมาจารนั้น กุศลธรรมทั้งหลายย่อมเจริญ (แก่กายสมาจารนั้น) กายสมาจารเห็นปานนี้ สมณพราหมณ์ทั้งหลายผู้รู้แจ้งไม่พึงติเตียน^{๑๖๕} หรือเหมือนคำกล่าวที่ว่า มาณพ ส่วนบุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นสตรีก็ตาม เป็นบุรุษก็ตาม เป็นผู้ไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย ด้วยฝ่ามือบ้าง ด้วยก้อนดินบ้าง ด้วยท่อนไม้บ้าง ด้วยศัสตราบ้าง เป็นต้น^{๑๖๖}

๒. ความไม่เบียดเบียนทางวาจา เหมือนคำกล่าวที่ว่า อริยสาวกเป็นผู้เว้นขาดจากการพูดเท็จ ชื่อว่าให้ความไม่มีภัย ให้ความไม่มีเวร ให้ความไม่เบียดเบียนแก่สัตว์ทั้งหลาย ไม่มีประมาณ ย่อมเป็นผู้มีส่วนแห่งความไม่มีภัย ความไม่มีเวร ความไม่เบียดเบียนอันไม่มีประมาณ

^{๑๖๒} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๙๒๖/๕๘๐.

^{๑๖๓} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๑๑๓๙, ๑๓๔๑.

^{๑๖๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๖๑.

^{๑๖๕} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๖๑/๔๔๗.

^{๑๖๖} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๙๑/๓๕๑.

ชื่อว่าเป็นทานที่รู้กันว่าล้าเลิศ รู้กันมานาน รู้กันว่าเป็นอริยวงศ์ เป็นของเก่า ในอดีตไม่ถูกลบล้างแล้ว ไม่เคยถูกลบล้าง ในปัจจุบันก็จะไม่ถูกลบล้าง ในอนาคตก็จะไม่ถูกลบล้าง^{๑๖๗}

๓. ความไม่เบียดเบียนทางใจ ซึ่งเป็นหนึ่งในอริยมรรคมีองค์ ๘ ข้อที่ว่าด้วยสัมมาสังกัปปะ (ความดำริชอบ) ๓ ประการ และหนึ่งในนั้นก็คือ ความดำริในความไม่เบียดเบียน ใช้รูปศัพท์ว่า อวิหิงสา^{๑๖๘} ที่ตรงกับคำกล่าวที่ว่า อวิหิงสาคะ ไม่ทำความผิดมน ทำให้เกิดปัญญาจักขุ ทำให้เกิดความรู้ ทำปัญญาให้เจริญไม่เป็นบ่อเกิดแห่งทุกข์ เป็นไปเพื่อนิพพาน^{๑๖๙} หรือ มโนสมาจารใด ย่อมเป็นไปเพื่อไม่เบียดเบียนตนเองบ้าง เพื่อไม่เบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เพื่อไม่เบียดเบียนทั้ง ๒ ฝ่ายบ้าง อกุศลธรรมทั้งหลายย่อมเสื่อมจากมโนสมาจารนั้น กุศลธรรมทั้งหลายย่อมเจริญ มโนสมาจารเห็นปานนี้ สมณพราหมณ์ทั้งหลายผู้รู้แจ้งไม่พึงติเตียน^{๑๗๐} และว่า บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ไม่เพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของเขา มีจิตไม่สหระคตด้วยอภิชฌาอยู่ เป็นผู้ไม่พยาบาท มีจิตสหระคตด้วยความไม่พยาบาทอยู่เป็นผู้ไม่เบียดเบียนอยู่ มีจิตสหระคตด้วยความไม่เบียดเบียนอยู่^{๑๗๑}

ตัวอย่างของอวิหิงสา เช่น หลักความไม่เบียดเบียนที่ปรากฏอยู่ในศีล ๕ ศีล ๘ ข้อที่ ๑ ปาณาติปาตา เวรมณี เจตนาของศีลข้อนี้ มุ่งถึงความไม่เบียดเบียนสัตว์^{๑๗๒} ซึ่งคำว่าสัตว์ในที่นี้หมายเอาชีวิต หรือสัตว์ที่มีปราณ เช่น อนุบัญญัติทรงห้ามภิกษุทำกฏิด้วยดินล้วน ทั้งนี้เพื่อประสงค์การเบียดเบียนสัตว์เล็กน้อยที่อาศัยอยู่ในดินให้ได้รับความเดือดร้อน โดยปรับอาบัติทุกกฏแก่ภิกษุผู้ที่กระทำเช่นนั้น ดังพุทธดำรัสที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงทำกฏิดินล้วน ภิกษุใดทำ ต้องอาบัติทุกกฏ”^{๑๗๓}

ค) ความสำคัญและประโยชน์ของอวิหิงสา

ความไม่เบียดเบียนผู้อื่นชื่อว่ารักษาดน เป็นสัตบุรุษบัญญัติ^{๑๗๔} ความไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกันเป็นสุขในโลก^{๑๗๕} เป็นธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญ เหมือนดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “ตถาคตพอใจความไม่เบียดเบียน ยินดีความไม่เบียดเบียน”^{๑๗๖} เป็นข้อปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อความ

^{๑๖๗} ๐.อ.ฐก. (ไทย) ๒๓/๓๘/๓๐๐.

^{๑๖๘} ส.ม. (ไทย) ๑๘/๘/๑๑.

^{๑๖๙} พ.อิตติ. (ไทย) ๒๕/๘๗/๔๕๕.

^{๑๗๐} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๖๑/๔๔๗.

^{๑๗๑} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๑๔/๑๔๓.

^{๑๗๒} ที.ปา. อ. (ไทย) ๓/๑/๙๒.

^{๑๗๓} ว.มหา. (ไทย) ๑/๘๕/๗๕.

^{๑๗๔} ๐.ทก. (ไทย) ๒๐/๔๕/๒๐๗.

^{๑๗๕} พ.อ. (ไทย) ๒๕/๑๑/๑๙๐.

^{๑๗๖} พ.อิตติ. (ไทย) ๒๕/๓๘/๓๘๕.

ขัดเกลากิเลส และเป็นหนทางเพื่อหลีกเลี่ยงมิให้เกิดความชั่วอย่างอื่น^{๑๗๗} และเป็น ๑ ใน ๖ แห่งธรรมเครื่องอยู่ของพระอรหันต์ผู้สิ้นกิเลสแล้วว่า ภิกษุผู้เป็นพระอรหันต์ไม่มีอาสวกิเลส อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ได้ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระได้แล้วไม่มีหน้าที่ต้องทำอีก บรรลุประโยชน์สูงสุดแล้ว สิ้นกิเลสเครื่องผูกไว้ในภพ หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ ย่อมโน้มไปในฐานะ ๖ เหล่านี้คือ

๑. น้อมไปในเนกขัมมะ
๒. น้อมไปในวิเวก
๓. น้อมไปในความไม่เบียดเบียน
๔. น้อมไปในความสิ้นอุปาทาน
๕. น้อมไปในความสิ้นตัณหา
๖. น้อมไปในความไม่ลุ่มหลง^{๑๗๘}

ดังนั้นอาจกล่าวสรุปได้ว่า อวิหิงสา เป็นหลักธรรมขั้นพื้นฐานที่สำคัญของพระพุทธศาสนา ซึ่งมีประโยชน์ทั้งในด้านของศีลธรรมและทางด้านจริยธรรม คือ ข้อปฏิบัติในส่วนข้อศีล ข้อปาณาติบาต คือ ละเว้นจากการฆ่าสัตว์ ไม่ทำร้ายสัตว์ จัดเป็นอวิหิงสาด้วยเช่นกัน เป็นต้น หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งนั่นก็คือ การไม่มีความเบียดเบียนทางกาย การไม่มีความเบียดเบียนทางวาจา และการไม่มีความเบียดเบียนทางใจ ก็จะส่งผลให้บุคคลผู้นั้นเจริญด้วยกุศลธรรม แล้วอกุศลธรรมทั้งหลายก็จะเสื่อมไปในที่สุด เพราะว่าบุคคลผู้นั้นมีหลักธรรม คือ อวิหิงสาเป็นประจำอยู่ภายในจิตใจของตน เมื่อจะกระทำการงาน หรือกระทำกิจอะไรสักอย่างหนึ่ง ก็จะประสบผลสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

๓.๔.๖ เมตตา

ก) ความหมายของเมตตา

ในเมตตสูตร ได้กล่าวถึงการแผ่เมตตาตอนหนึ่งที่ว่า อนึ่ง ควรเมตตาจิตอย่างไม่มีประมาณ กว้างขวาง ไม่มีเวร ไม่มีศัตรู ไปยังสัตว์โลกทั้งหมด ทั้งชั้นบน ชั้นล่าง และชั้นกลาง^{๑๗๙} และผู้ที่มีความเมตตาในสัตว์ทุกหมู่เหล่า จะไม่ฆ่าเอง ไม่ใช้ให้ผู้อื่นฆ่า ไม่ช่นะ ไม่ใช้ให้ผู้อื่นช่นะ และไม่มีเวรกับใคร ๆ^{๑๘๐} ดังนั้นผู้ที่เจริญเมตตาควรแผ่ความรักไปสู่สัตว์ทั้งหลายทั้งปวงด้วยอาการ ๘ อย่างนี้ คือ

^{๑๗๗} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๘๕/๗๕.

^{๑๗๘} วิ.มหา. (ไทย) ๕/๒๔๔/๙.

^{๑๗๙} พุ.ขุ. (ไทย) ๒๕/๘/๒๒.

^{๑๘๐} พุ.ขุ. (ไทย) ๒๕/๘/๒๒.

๑. ด้วยเว้นจากความบีบคั้น ไม่บีบคั้นสัตว์ทั้งปวง
 ๒. ด้วยเว้นฆ่า ไม่ฆ่าสัตว์ทั้งปวง
 ๓. ด้วยเว้นการทำให้เดือดร้อน ไม่ทำสัตว์ทั้งปวงให้เดือดร้อน
 ๔. ด้วยเว้นความย่ำยี ไม่ย่ำยีสัตว์ทั้งปวง
 ๕. ด้วยเว้นจากการเบียดเบียน ไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งปวง
 ๖. ขอสัตว์ทั้งปวงจงเป็นผู้ไม่มีเวร อย่าได้มีเวรกัน
 ๗. จงเป็นผู้มีสุข อย่ามีทุกข์
 ๘. จงมีตนเป็นสุข อย่ามีตนเป็นทุกข์
- เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า เมตตา^{๑๘๑}

ในอัมปิณณวิภังค์ มีข้อความตอนหนึ่งว่า ความรักใคร่ กิริยาที่รักใคร่ ภาวะที่รักใคร่ ในสัตว์ทั้งหลาย เมตตาเจโตวิมุตติ นี้เรียกว่า เมตตา^{๑๘๒}

อาจกล่าวได้ว่า คำว่า “เมตตา” นั้น หมายถึง ความรัก การแสดงความรัก การเจริญความรักในสัตว์ทั้งหลาย การแผ่ความรักในสัตว์ทั้งหลายมีการอธิฐานให้มีความสุข

ดังนั้นคำว่า “เมตตา” จึงหมายถึง ความเป็นมิตร ความปรารถนาดีต่อผู้อื่นอย่างจริงใจ^{๑๘๓} และว่าด้วยการพัฒนาจิตด้วยการแผ่ความปรารถนาดีให้แก่ผู้อื่น หรือในขณะที่เรามีความปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข ก็นับได้ว่า เป็นการเจริญเมตตาภาวนาเช่นเดียวกัน^{๑๘๔}

ในพจนานุกรมพุทธศาสน์ ได้ให้ความหมายของคำว่า เมตตา หมายถึง ความรัก ความปรารถนาให้เขามีความสุข แผ่เมตริจิตคิดจะให้สัตว์ทั้งปวงเป็นสุขโดยทั่วหน้า^{๑๘๕}

ในพจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ได้ให้ความหมายของคำว่า เมตตา หมายถึง ความรัก ความหวังดี ความปรารถนาดีต่อผู้อื่น เป็นความรู้สึกที่เป็นมิตร ความมีไมตรีต่อกัน^{๑๘๖}

เพราะฉะนั้น คำว่า “เมตตา” จึงหมายถึง ความรัก ความปรารถนาดีต่อผู้อื่นให้มีแต่ความสุข และไมตรีจิตแผ่ไปยังสรรพสัตว์ทั้งหลาย

^{๑๘๑} พ.ป. (ไทย) ๓๑/๒๓/๔๖๓.

^{๑๘๒} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๖๔๓/๔๒๗.

^{๑๘๓} พระโสภณมหาเถระ (มหาสิสยาตอ), **พรหมวิหาร**, แปลโดยพระคันธสาราภิงค์, (กรุงเทพมหานคร : หจก.ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๒.

^{๑๘๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔.

^{๑๘๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๓๒๔.

^{๑๘๖} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ. ๙, ราชบัณฑิต), **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ “คำวัด”**, หน้า ๗๙๔.

ข) ประเภทของเมตตา

ประเภทของเมตตาตามหลักของพระพุทธศาสนาแล้ว สามารถแบ่งออกเป็น ๓ ประเภทด้วยกันนั่นก็คือ

๑. เมตตากายกรรม^{๑๘๗} หมายถึง จะทำสิ่งใดก็ทำด้วยเมตตา การตั้งเมตตากายกรรมในเพื่อพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง^{๑๘๘} ซึ่งเว้นจากการทำความชั่ว คือ ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ และไม่ประพฤติดิในกาม

๒. เมตตาวจีกรรม^{๑๘๙} หมายถึง จะพูดสิ่งใดก็พูดด้วยเมตตา การตั้งเมตตาวจีกรรมในเพื่อพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ ช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอน แนะนำ ตักเตือนด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ แสดงความเคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง^{๑๙๐} ซึ่งเว้นจากการกล่าวชั่ว คือ ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดเพ้อเจ้อ

๓. เมตตามโนกรรม^{๑๙๑} หมายถึง จะคิดสิ่งใดก็คิดด้วยเมตตา การตั้งเมตตามโนกรรมในเพื่อพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ ตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ แก่กันและกัน^{๑๙๒} ซึ่งเว้นจากการคิดชั่ว คือ ไม่คิดอยากได้สมบัติของผู้อื่น ไม่คิดผูกพยาบาท และไม่เห็นผิดจากทำนองคลองธรรม

ดังนั้น สรุปได้ว่า ประเภทของเมตตา คือ เมตตากายกรรม การประพฤตีสัจจจิตทางกาย เมตตาวจีกรรม การประพฤตีสัจจจิตทางวาจา และเมตตามโนกรรม การประพฤตีสัจจจิตทางใจ เมื่อบุคคลใดบุคคลหนึ่งเจริญเมตตาแล้ว ก็จะมีความปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข ปราศจากความทุกข์อยู่ตลอดเวลา

ตัวอย่างของบุคคลผู้ประกอบด้วยเมตตา เช่น เรื่องของสีหพาหุ^{๑๙๓} ซึ่งเป็นบุตรของเจ้าหญิงองค์หนึ่งกับราชสีห์ เมื่อสีหพาหุเจริญวัยเป็นหนุ่มอายุได้ ๑๖ ปี เกิดความสงสัยเรื่องที่มาดากับบิดามีเผ่าพันธุ์ที่ต่างกัน จึงได้ถามมารดาซึ่งเล่าได้ว่า แม่เป็นราชธิดาของกษัตริย์เมืองวังคะ วันหนึ่งเดินทางไปแคว้นมคธ ระหว่างทางได้เจอพญาราชสีห์ คนอื่น ๆ พากันวิ่งหนีไป เพราะตกใจกลัว เหลือแต่แม่ยืนอยู่ เพราะกัวขาไม่ออก เคยมีโหรหลวงทำนายไว้ว่าแม่จะมีคู่เป็นราชสีห์

^{๑๘๗} ฐ.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๖/๓๘๗.

^{๑๘๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๐๑.

^{๑๘๙} ฐ.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๖/๓๘๗.

^{๑๙๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๐๑.

^{๑๙๑} ฐ.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๖/๓๘๗.

^{๑๙๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๐๑.

^{๑๙๓} พระโสภณมหาเถระ (มหาสียาตอ), พรหมวิหาร, แปลโดยพระคันธสาราภิวังศ์, หน้า ๗๒-๗๓.

คำทำนายนี้กลายเป็นความอัศจรรย์อย่างน่าอัศจรรย์ ขณะที่แม่ยืนตะลึงอยู่นั้นพญาราชสีห์ได้เอาแม่ขึ้นหลังพามาที่ถ้ำ

สีหพาหุถามต่อไปว่า “ทำไมแม่จึงยังอยู่ในถ้ำ ไม่หนีกลับออกไปอยู่พระราชวัง” เจ้าหญิงตอบว่า เหตุเพราะมีหินก้อนใหญ่ปิดปากถ้ำ

สีหพาหุจึงเลื่อนหินนั้นออกแล้วแบกมารดาและน้องสาวขึ้นบนบ่าหนีไปจากถ้ำ เมื่อฝ่ายพญาราชสีห์กลับมาถึงถ้ำไม่พบภรรยาและลูกทั้งสอง ก็เกิดความเสียใจและโกรธมากจึงออกติดตามไป เมื่อมาถึงหมู่บ้านก็อาละวาดทำร้ายผู้คน ชาวบ้านได้นำความไปร้องทุกข์ต่อกษัตริย์ผู้ครองแคว้นวังคะ พระองค์จึงโปรดให้ข่าวประกาศหาผู้ที่สามารถปราบพญาราชสีห์โดยตั้งรางวัล ๓,๐๐๐ กหาปณะ สีหพาหุต้องการรับอาสา แต่มารดาได้ห้ามไว้ถึงสองครั้งไม่ให้สีหพาหุทำร้ายบิดาของตนเอง สีหพาหุจึงได้แอบไปเฝ้าพระราชบิดาโดยไม่ให้มารดารู้ พระราชบิดาทรงให้สัญญาว่า จะยกราชสมบัติให้สีหพาหุถ้าเขาสามารถปราบพญาราชสีห์ได้ สีหพาหุออกสะกดรอยตามไปจนพบพญาราชสีห์ พญาราชสีห์นั้นเมื่อเห็นบุตรชายก็วิ่งเข้ามาหาด้วยความดีใจ จึงอุกสีหพาหุขึ้นด้วยลูกธนูที่เสกกลางหน้าถึงสามครั้ง แต่เมตตาจิตที่แผ่ไปด้วยความรักในตัวบุตรได้คุ้มครองพญาราชสีห์ไว้ ทำให้ลูกศรที่ยิงมานั้นแล่นกลับไปตกที่เท้าของสีหพาหุ แต่เมื่อสีหพาหุยิงธนูไปครั้งที่สี่ พญาราชสีห์เกิดบันดาลโทสะขึ้นมา เมตตาจิตได้หายไป ลูกศรจึงเสียบทะลุร่างตายคาที่

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า เหตุที่ลูกศรไม่ทำอันตรายแก่พญาราชสีห์ เพราะความรักของบิดาที่มีต่อบุตรได้คุ้มครองพญาราชสีห์ไว้ ซึ่งเป็นความรักที่ยิ่งใหญ่กว่าความเมตตาทั่วไป

ค) ความสำคัญและประโยชน์ของเมตตา

อานิสงส์หรือประโยชน์ หมายถึง ผลแห่งกุศลกรรม ผลบุญ ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า อานิสงส์ของเมตตา มีอยู่ ๑๑ ประการนั้นก็คือ

๑. หลับเป็นสุข
๒. ตื่นเป็นสุข
๓. ไม่ฝันร้าย
๔. เป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย
๕. เป็นที่รักของอมมนุษย์ทั้งหลาย
๖. เทวดาทั้งหลายรักษา
๗. ไฟ ยาพิษ หรือศัตรูมากล้ากรายไม่ได้
๘. จิตตั้งมั่นเร็ว
๙. สีสหน้าสดใส
๑๐. ไม่หลงลืมสติตาย

๑๑. เมื่อยังไม่แทงตลอดถึงคุณวิเศษอันยอดเยี่ยมย่อมเข้าถึงพรหมโลก^{๑๙๔}

ซึ่งในคัมภีร์วิสุทธิมรรค พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายความถึงอานิสงส์ของการเจริญเมตตาได้ดังต่อไปนี้

๑. หลับเป็นสุข (สุขํ สุขติ) หมายถึง คนที่เหลื้อมหลับเป็นทุกข์ กลับกลับไปกลับมา กรนอยู่ ฉันทิ บุคคลผู้มีเมตตา เป็นวิหารธรรมไม่หลับเหมือนอย่างนั้น ย่อมหลับเป็นสุข แม้เมื่อยังลงสู่ความหลับ ย่อมเป็นเหมือนคนเข้าสมาบัติ

๒. ตื่นเป็นสุข (สุขํ ปฏิพุชติ) หมายถึง คนเหล่าอื่นย่อมตื่นเป็นทุกข์ ทอดถอน บิดกาย กลับกลับไปกลับมาอยู่ ฉันทิ เขาไม่ตื่นฉันทิ นั้น คือ ตื่นเป็นสุข ไม่มีอาการผิดปกติ เหมือนกันดอกบัวที่แย้มบาน

๓. ไม่ฝันร้าย (น ปาปกํ สุขินิ ปสฺสติ) หมายถึง บุคคลผู้มีเมตตาเป็นวิหารธรรม แม้เมื่อจะฝันย่อมฝันเห็นแต่สิ่งที่ดีงามเท่านั้น เป็นเหมือนไหว้พระเจดีย์อยู่ เหมือนทำการบูชาอยู่ และเป็นเหมือนฟังธรรมอยู่ คนเหล่าอื่นย่อมฝันเห็นตนเอง เป็นเหมือนถูกโจรห้อมล้อม เป็นเหมือนถูกสัตว์ร้ายทำอันตราย และเป็นเหมือนตกไปในเหว บุคคลผู้มีเมตตาเป็นวิหารธรรมก็ย่อมไม่ฝันเห็นสิ่งชั่วร้าย

๔. เป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย (มนุสฺसानํ ปิโย โหติ) หมายถึง บุคคลผู้มีเมตตาเป็นวิหารธรรม ย่อมเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจ ของมนุษย์ทั้งหลาย เหมือนสร้อยแก้วมุกดาที่คล้องไว้ ตรงอก และเหมือนกับพวกดอกไม้ที่ประดับไว้บนศีรษะ

๕. เป็นที่รักของอมมนุษย์ทั้งหลาย (อมนุสฺसानํ ปิโย โหติ) หมายถึง บุคคลผู้มีเมตตาเป็นวิหารธรรม ย่อมเป็นที่รักแม้ของพวกอมมนุษย์ทั้งหลาย เช่นเดียวกันกับเป็นที่รักของพวกมนุษย์

๖. เทวดาทั้งหลายรักษา (เทวดา รกฺขนติ) หมายถึง เทวดาทั้งหลายย่อมรักษา เหมือนอย่างที่มีการดาบิการักษาบุตร

๗. ไฟ ยาพิษ หรือศัสตราไม่กล้ากรายไม่ได้ (นาสฺส อคฺคิ วา วิสํ วา สตถํ วา กมฺติ) หมายถึง ไฟก็ดี ย่อมไม่กล้ากราย คือ ไม่เข้าไปในร่างกายของบุคคลผู้มีเมตตาเป็นวิหารธรรม ของอุบาสิกาชื่ออุตตรา ยาพิษ ย่อมไม่กล้ากราย ไม่เข้าไปในร่างกายของพระจุฬาลงคาราช ศาตรา ย่อมไม่กล้ากราย ไม่เข้าไปในร่างกายของสัจจิจจสามเณร

๘. จิตตั้งมั่นเร็ว (ตฺวณฺถํ จิตฺตํ สมายติ) หมายถึง บุคคลผู้มีเมตตาเป็นวิหารธรรม จิตย่อมตั้งมั่นได้เร็ว และความเนิ่นช้าย่อมไม่มี

^{๑๙๔} พ.ป. (ไทย) ๓๑/๒๒/๔๖๐-๔๖๑, อ.อ.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๑/๑๙๔, พระโสภณมหาเถระ (มหาสิสยาตอ), **พรหมวิหาร**, แปลโดยพระคันธสาราภังค์, หน้า ๔๓-๔๔.

๙. สีน้าสไต (มุขฉณโณ วิปสัทธิ) หมายถึง หน้าของบุคคลผู้มีเมตตาเป็นวิหารธรรม ย่อมมีวรรณผ่องใส ดุจลูกตาลสุกที่หลุดจากขั้ว

๑๐. ไม่หลงลืมสติตาย (อสมมุโหม กาลงกโรติ) หมายถึง ความตายของบุคคลผู้มีเมตตาเป็นวิหารธรรม ย่อมไม่มี ย่อมเป็นผู้ไม่ลุ่มหลงตาย รวากับว่าก้าวสู่ความหลับ

๑๑. เมื่อยังไม่แทงตลอดถึงคุณวิเศษอันยอดเยี่ยมย่อมเข้าถึงพรหมโลก (อุตตริมปปฏิวิชฌนโต) หมายถึง เมื่อยังไม่อาจบรรลุคุณวิเศษ ที่ยิ่งกว่าเมตตาสมบัติ คือ อรหัตตผล เคลื่อนจากโลกนี้แล้ว ก็จะเข้าถึงพรหมโลก ดุจหลับแล้วตื่นขึ้น^{๑๙}

ดังนั้น อาจกล่าวสรุปได้ว่า ความสำคัญและประโยชน์ของเมตตา ก็คือ สภาพจิตที่จะได้รับการพัฒนาคุณภาพเป็นอย่างดี สามารถตรวจสอบและเชื่อถือได้ เปรียบเหมือนรถที่ซ่อมบำรุงอย่างถูกต้องพร้อมให้นำมาใช้งานได้ เป็นจิตที่ได้รับการฝึกอบรมมาแล้วเป็นอย่างดี ความเมตตาที่กล่าวถึงนี้จะต้องปราศจากนิรภัย เช่น ความปองร้าย เป็นต้น โดยทั่วไปแล้ว เมตตา หมายถึง ความปรารถนาดี และความเป็นมิตร

๓.๕ สรุป

การทุจริตและการป้องกันการทุจริตตามแนวทางพระพุทธศาสนาก่อนอื่นจะต้องเข้าใจถึงความหมายของคำว่า “ทุจริต” ตามแนวทางพระพุทธศาสนา ประเภทของทุจริต ปัจจัยที่ทำให้เกิดการทุจริต และหลักธรรมในการป้องกันการทุจริตตามแนวทางพระพุทธศาสนาต่อไป

คำว่า “ทุจริต” ตามหลักทางพระพุทธศาสนา หมายถึง การกระทำความชั่ว การกระทำความผิด ความประพฤติชั่ว ความประพฤติไม่ดี

ประเภทของทุจริตตามหลักทางพระพุทธศาสนา ก็จำแนกออกเป็น ๓ ประเภทด้วยกัน นั่นก็คือ

๑. กายทุจริต หมายถึง ความประพฤติชั่วด้วยกาย จะเน้นที่ข้อของ อทินนาทาน การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้

๒. วาจาทุจริต หมายถึง ความประพฤติชั่วด้วยวาจา จะเน้นไปที่ข้อของ มุสาวาท การพูดเท็จ

๓. มโนทุจริต การประพฤติชั่วทางใจ ซึ่งมีองค์ประกอบอยู่ ๓ ประการด้วยกันนั่นก็คือ (๑) อภิชฌา ความเพ่งเล็งอยากได้จึงจะเอาของเขา (๒) พยาบาท คิดปองร้ายผู้อื่น (๓) มิจฉาทิฐิ ความเห็นผิดจากคลองธรรม เห็นว่า กรรมดี กรรมชั่วไม่มี ผลของบุญ ผลของบาปไม่มี

^{๑๙}พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรคภาษาไทย ภาค ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๔๕๙-๔๖๓.

ปัจจัยที่ทำให้เกิดการทุจริต สาเหตุต่าง ๆ อาจเกิดมาจากความไม่รู้จักพอ การประพฤติปฏิบัติที่ไม่ดี เช่น

๑. โลภะ หมายถึง เป็นอาการของจิตที่อยากได้ไม่รู้จักพอ เป็นความเศร้าหมองของจิต ซึ่งทำให้บุคคลแสวงหาสิ่งที่ต้องการในทางทุจริต ซึ่งเกิดมาจากสาเหตุหลัก ๆ อยู่ ๒ อย่างด้วยกันนั่นก็คือ

(๑) ความโลภเชิงวัตถุนิยม หมายถึง ความอยากมีเงินทอง อยากได้วัตถุสิ่งของต่าง ๆ เช่น เครื่องคอมพิวเตอร์ โทรศัพท์ เครื่องมือสื่อสารสมัยใหม่ ตลอดจนเครื่องแต่งกายที่ทันสมัย สิ่งเหล่านี้เป็นวัตถุกามอย่างหนึ่งที่ตอบสนองความต้องการทางรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ จนทำให้บุคคลเหล่านั้นติดกับวัตถุนิยมเหล่านี้

(๒) ความโลภทางสังคม หมายถึง สภาพที่บุคคลเกี่ยวข้องกับทางสังคมและมีความต้องการให้สังคมยอมรับมากยิ่งขึ้น เช่น การอยากมีชื่อเสียง การอยากเป็นคนเด่นคนดัง ซึ่งเป็นกิเลสตามอย่างหนึ่ง เพราะความพอใจ ความเพลิดเพลินด้วยอำนาจความยินดี ความทะยานอยากในสิ่งเหล่านี้

๒. อหิงสา หมายถึง การถือเอาสิ่งของของผู้อื่นไป ด้วยอาการแห่งการขโมยสิ่งของ ทั้งลักทรัพย์ ฉ้อโกง การยักยอก การเลี้ยงภาษี และการสับเปลี่ยน จนทำให้ผู้อื่นเสียหาย เกณฑ์ที่จะตัดสินความผิดว่า เป็นอหิงสา มีองค์ประกอบ ๕ ประการด้วยกันเหล่านี้คือ

- (๑) ของที่เจ้าของหวงแหน
- (๒) รู้ว่าเป็นของที่เจ้าของหวงแหน
- (๓) จิตคิดจะลัก
- (๔) พยายามลัก
- (๕) ลักมาด้วยความพยายามนั้น

๓. วิหิงสา หมายถึง ความตริกลงในทางเบียดเบียน การทำร้าย ความนึกคิดในทางทำลายหรือก่อความเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่น จนทำให้ผู้อื่นเสียหาย เช่น พระเทวทัต นางจิณฺจมาณวิกา พระโกกาลิกะ พระทัฬหฬลบุตร และภิกษุณีอุลลันนทา

หลักธรรมในการป้องกันการทุจริต เป็นหลักธรรมช่วยส่งเสริมและกระตุ้นให้บุคคลหันมาสนใจและนำไปใช้ในการประพฤติปฏิบัติ เพื่อเป็นเครื่องมือในการเตือนสติของตนเองให้ละเว้นจากพฤติกรรมทุจริตทั้งปวง เช่น

ทาน หมายถึง การให้ การแบ่งปันสิ่งที่เป็นวัตถุและสิ่งที่ไม่ใช่วัตถุแก่สรรพสัตว์ เพื่ออนุเคราะห์ สงเคราะห์ ตอบแทนบูชาคุณด้วยเจตนาอันบริสุทธิ์ โดยไม่หวังสิ่งตอบแทน รวมถึงการให้อภัย ซึ่งเป็นหลักธรรมเบื้องต้นในทางพระพุทธศาสนา เพราะเป็นการละเว้นความเห็นแก่ตัวอีกประการหนึ่ง

สันโดษ หมายถึง ความยินดี พอใจ ความรู้จักพอเพียงในสิ่งที่มี ในปัจจัย ๔ อย่าง คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ตลอดจนการมีความสุขความพอใจ ด้วยเครื่องยังชีพที่หามาได้ ด้วยความเพียรพยายามของตน คือ ไม่โลภ ไม่ริษยาใคร เพราะว่าความโลภเป็นสาเหตุแห่งอกุศลมูลหรือทุจริตคอร์รัปชั่น สันโดษจึงเป็นหลักธรรมที่สามารถนำมาเป็นวิธีการแก้ปัญหาความโลภในสังคมปัจจุบันได้ในระดับหนึ่ง

สัมมาอาชีวะ หมายถึง การเว้นจากมิถิลาชีพทุกชนิด ประกอบแต่การงานที่สุจริต ไม่ผิดกฎหมาย ไม่ผิดศีลธรรม ไม่ก่อความเดือดร้อนทั้งแก่ตนเองและส่วนรวมของสังคม ซึ่งประกอบไปด้วย

๑. กายสุจริต ละจากการฆ่าสัตว์ การเบียดเบียนสัตว์ ละอทินนาทาน ละเว้นจากการเลี้ยวซีพด้วยการลักขโมยและการไม่ล่วงละเมิดประเวณีทางเพศ

๒. วจีสุจริต ละจากการพูดเท็จ ไม่ยอมกล่าวเท็จเพราะเหตุแห่งตน ผู้อื่น หรือ เพราะเห็นแก่ประโยชน์ใด ๆ

๓. มโนสุจริต ไม่เพ่งเล็งอยากได้ของผู้อื่น ไม่มีจิตคิดร้าย และมีความเห็นชอบตามทำนองคลองธรรม

หิริโอตตปปะ หมายถึง ความละอายและความเกรงกลัวต่อบาปทุจริตทั้งปวง ซึ่งเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดการทุจริตต่าง ๆ ถ้าหากว่าบุคคลใดประกอบด้วยหิริโอตตปปะ ก็จะเป็นคนที่ประกอบด้วยสุจริตทั้งทางกาย วาจา ทางใจ และสามารถประกอบอาชีพที่สุจริตได้

อวิหิงสา หมายถึง การไม่เบียดเบียน การเว้นจากการทำร้ายผู้อื่นให้เดือดร้อน ซึ่งรวมถึงมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย ไม่ให้ได้รับความเดือดร้อนจากสิ่งนั้น ๆ ประกอบไปด้วย ความไม่เบียดเบียนทางกาย ความไม่เบียดเบียนทางวาจา และความไม่เบียดเบียนทางใจ

เมตตา หมายถึง ความรัก ความปรารถนาดีต่อผู้อื่นให้มีความสุข และมีเมตริจิตแผ่ไปยังสรรพสัตว์ทั้งหลาย ประกอบไปด้วย เมตตากายกรรม เมตตาวาจากรรม และเมตตาโมโนกรรม